

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Οργάνωση και Διοίκηση Δημοσίων Υπηρεσιών, Δημοσίων
Οργανισμών και Επιχειρήσεων

***Κοινή Αγροτική Πολιτική και Αγροτική Ανάπτυξη στην
Ελλάδα***

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ελπίδα Βλαχοπούλου

A.M. 4042202002004

Παναγιώτης Λιαργκόβας, Επιβλέπων Καθηγητής

Φεβρουάριος 2022

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής διπλωματικής μου εργασίας, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε όλους όσους συνέβαλλαν στην εκπόνησή της.

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέπων καθηγητή μου, κύριο Παναγιώτη Λιαργκόβα, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε εξ' αρχής, την επιστημονική του καθοδήγηση, τις υποδείξεις του, την επιμονή του, το αμείωτο ενδιαφέρον του, τη συμπαράστασή του, τη συνεχή του υποστήριξη και το αμείωτο ενδιαφέρον που έδειξε από την αρχή μέχρι το τέλος.

Επίσης, θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στην οικογένειά μου, το σύζυγό μου Άγγελο και τις κόρες μου Αγάπη και Νεφέλη για όλη τη στήριξη, τη συμπαράσταση και την κατανόησή τους, καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου. Τέλος ευχαριστώ τους γονείς μου Κώστα και Σοφία.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	ii
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	iii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	iv
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ.....	vi
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	viii
ABSTRACT	ix
1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Εισαγωγή	1
1.1. Χαρακτηριστικά Ελληνικού Αγροτικού τομέα.....	1
1.2. Οικονομική Ανάπτυξη και Αγροτικός τομέας.....	3
1.3. Σκοπός-ερευνητικά ερωτήματα.....	12
2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Κοινή Αγροτική Πολιτική-Κ.Α.Π.....	14
2.1. Ιστορική αναδρομή.....	14
2.2. Κ.Α.Π στην Ελλάδα.....	18
2.3. Αξιολόγηση εφαρμογής της Κ.Α.Π.....	24
3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Αγροτική Ανάπτυξη	34
3.1. Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης.....	34
3.2. Χρηματοδοτήσεις στην Ελλάδα	39
3.3. Αξιολόγηση, προοπτικές ανάπτυξης και βελτίωσης	44
4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Μεθοδολογία.....	51
4.1. Σχεδιασμός έρευνας.....	51
4.2. Πληθυσμός-Δείγμα.....	51
4.3. Ερωτηματολόγιο.....	60
4.4. Διαδικασίες.....	62
4.5. Στατιστική ανάλυση.....	63
5. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Αποτελέσματα.....	64
5.1. 1 ^ο ερευνητικό ερώτημα.....	64
5.2. 2 ^ο ερευνητικό ερώτημα.....	65
5.3. 3 ^ο ερευνητικό ερώτημα.....	69
5.4. 4 ^ο ερευνητικό ερώτημα.....	73
6. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Συμπεράσματα	97
6.1. Συζήτηση.....	97
6.2. Περιορισμοί.....	103
6.3. Προτάσεις.....	104
6.4. Σύνοψη.....	104
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	107
Ξενόγλωσση.....	107
Ελληνόγλωσση.....	113
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	114

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Δημογραφικά στοιχεία.....	53
Πίνακας 2: Ποιοτικά χαρακτηριστικά γεωργικής εκμετάλλευσης.....	56
Πίνακας 3: Στρέμματα γεωργικής εκμετάλλευσης.....	57
Πίνακας 4: Επιμόρφωση-Οικονομικά στοιχεία.....	58
Πίνακας 5: Αποτελέσματα ανάλυσης αξιοπιστίας.....	62
Πίνακας 6: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις για την παροχή χρηματοδοτήσεων.....	65
Πίνακας 7: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις για τη γεωργική επιμόρφωση.....	67
Πίνακας 8: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις για τις στάσεις των γεωργών για το επάγγελμα του γεωργού και την γεωργία.....	71
Πίνακας 9: Έλεγχοι independent samples t-test και Mann-Whitney των παραγόντων ως προς το φύλο.....	73
Πίνακας 10: Αποτελέσματα των ελέγχων ANOVA και Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς την ηλικία.....	73
Πίνακας 11: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Ηλικία, Kruskal-Wallis.....	74
Πίνακας 12: Αποτελέσματα του ελέγχου Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς τον τόπο διαμονής.....	75
Πίνακας 13: «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Τόπος διαμονής, Kruskal-Wallis.....	75
Πίνακας 14: Έλεγχοι independent samples t-test και Mann-Whitney των παραγόντων ως προς την οικογενειακή κατάσταση.....	76
Πίνακας 15: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Οικογενειακή κατάσταση, independent samples t-test.....	76
Πίνακας 16: Έλεγχοι independent samples t-test των παραγόντων ως προς το εάν ο/η σύζυγος είναι αγρότης.....	77
Πίνακας 17: «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Αγρότης σύζυγος, independent samples t-test.....	77
Πίνακας 18: Αποτελέσματα του ελέγχου Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης.....	78
Πίνακας 19: «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Επίπεδο εκπαίδευσης, Kruskal-Wallis.....	78
Πίνακας 20: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Επίπεδο εκπαίδευσης, Kruskal-Wallis.....	79
Πίνακας 21: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Επίπεδο εκπαίδευσης, Kruskal-Wallis.....	80
Πίνακας 22: Έλεγχοι independent samples t-test των παραγόντων ως προς τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή.....	81
Πίνακας 23: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή, independent samples t-test.....	82

Πίνακας 24: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή, independent samples t-test.....	82
Πίνακας 25: Έλεγχοι independent samples t-test και Mann-Whitney των παραγόντων ως προς την κατεύθυνση εκμετάλλευσης	83
Πίνακας 26: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Κατεύθυνση εκμετάλλευσης, independent samples t-test.....	84
Πίνακας 27: Συσχετίσεις Spearman των παραγόντων ως προς τα στρέμματα εκμετάλλευσης.....	84
Πίνακας 28: Αποτελέσματα του ελέγχου Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς το μέσο που γίνεται η διάθεση των προϊόντων	85
Πίνακας 29: «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Μέσο διάθεσης προϊόντων, Kruskal-Wallis.....	85
Πίνακας 30: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Μέσο διάθεσης προϊόντων, Kruskal-Wallis.....	86
Πίνακας 31: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Μέσο διάθεσης προϊόντων, Kruskal-Wallis.....	87
Πίνακας 32: Έλεγχος Mann-Whitney των παραγόντων ως προς την συμμετοχή σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες	88
Πίνακας 33: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Συμμετοχή σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες, Mann-Whitney	88
Πίνακας 34: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Συμμετοχή σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες, Mann-Whitney.....	89
Πίνακας 35: Έλεγχοι independent samples t-test και Mann-Whitney των παραγόντων ως προς την χρηματοδοτική ενίσχυση	89
Πίνακας 36: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Χρηματοδοτική ενίσχυση, Mann-Whitney	90
Πίνακας 37: Αποτελέσματα του ελέγχου Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς το οικογενειακό εισόδημα.....	91
Πίνακας 38: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Οικογενειακό εισόδημα, Kruskal-Wallis	91
Πίνακας 39: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Οικογενειακό εισόδημα, Kruskal-Wallis	92
Πίνακας 40: Αποτελέσματα του ελέγχου Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς το ποσοστό του οικογενειακού εισοδήματος που προέρχεται από γεωργικές δραστηριότητες	93
Πίνακας 41: «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος προερχόμενο από γεωργικές δραστηριότητες, Kruskal-Wallis.....	93
Πίνακας 42: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος προερχόμενο από γεωργικές δραστηριότητες, Kruskal-Wallis.....	94
Πίνακας 43: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος προερχόμενο από γεωργικές δραστηριότητες, Kruskal-Wallis	95

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Γράφημα 1: Φύλο	53
Γράφημα 2: Ηλικία.....	54
Γράφημα 3: Τόπος διαμονής.....	54
Γράφημα 4: Οικογενειακή κατάσταση	54
Γράφημα 5: Εάν είστε έγγαμος/η, ο/η σύζυγός σας είναι αγρότης;.....	55
Γράφημα 6: Επίπεδο εκπαίδευσης	55
Γράφημα 7: Χειρίζεστε ηλεκτρονικό υπολογιστή;	55
Γράφημα 8: Τι κατεύθυνση έχει η εκμετάλλευσή σας;	56
Γράφημα 9: Πώς γίνεται η διάθεση των προϊόντων σας;	56
Γράφημα 10: Ιστόγραμμα για τα στρέμματα γεωργικής εκμετάλλευσης...	57
Γράφημα 11: Έχετε λάβει μέρος σε προγράμματα επιμόρφωσης/ ημερίδες;	58
Γράφημα 12: Έχετε λάβει κάποια χρηματοδοτική ενίσχυση;.....	59
Γράφημα 13: Ποιο είναι το οικογενειακό σας εισόδημα;.....	59
Γράφημα 14: Τι ποσοστό από το συνολικό οικογενειακό εισόδημα προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες;	59
Γράφημα 15: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις για την παροχή χρηματοδοτήσεων.....	65
Γράφημα 16: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις για τη γεωργική επιμόρφωση.....	68
Γράφημα 17: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις για τις στάσεις των γεωργών για το επάγγελμα του γεωργού και την γεωργία.....	72
Γράφημα 18: Boxplot «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Ηλικία..	74
Γράφημα 19: Boxplot «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Τόπος διαμονής	75
Γράφημα 20: Errorbar «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Οικογενειακή κατάσταση.....	76
Γράφημα 21: Errorbar «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Αγρότης σύζυγος.....	77
Γράφημα 22: Boxplot «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Επίπεδο εκπαίδευσης.....	79
Γράφημα 23: Boxplot «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Επίπεδο εκπαίδευσης.....	80
Γράφημα 24: Boxplot «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Επίπεδο εκπαίδευσης.....	81
Γράφημα 25: Errorbar «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή	82
Γράφημα 26: Errorbar «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή.....	83
Γράφημα 27: Errorbar «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Κατεύθυνση εκμετάλλευσης.....	84

Γράφημα 28: Boxplot «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Μέσο διάθεσης προϊόντων	86
Γράφημα 29: Boxplot «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Μέσο διάθεσης προϊόντων	86
Γράφημα 30: Boxplot «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Μέσο διάθεσης προϊόντων	87
Γράφημα 31: Boxplot «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Συμμετοχή σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες	88
Γράφημα 32: Boxplot «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Συμμετοχή σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες.....	89
Γράφημα 33: Boxplot «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Χρηματοδοτική ενίσχυση	90
Γράφημα 34: Boxplot «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Οικογενειακό εισόδημα	91
Γράφημα 35: Boxplot «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Οικογενειακό εισόδημα	92
Γράφημα 36: Boxplot «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος προερχόμενο από γεωργικές δραστηριότητες	94
Γράφημα 37: Boxplot «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος προερχόμενο από γεωργικές δραστηριότητες	95
Γράφημα 38: Boxplot «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος προερχόμενο από γεωργικές δραστηριότητες	96

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Εισαγωγή: Ο αγροτικός τομέας αποτελεί ύψιστη οικονομική σημασία για την Ελλάδα. Χαρακτηρίζεται από υψηλό ποσοστό οικονομικά ενεργού πληθυσμού που ασχολείται με τη γεωργία, με επικράτηση των μικρών οικογενειακών αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) για την Ελλάδα δίνουν την ευκαιρία στους αγρότες να εκσυγχρονίσουν τη βιωσιμότητα των γεωργικών τους εκμεταλλεύσεων, να προωθήσουν την τοπική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών τους και να καταρτιστούν κατάλληλα σε νέες γνώσεις και καινοτομίες που αφορούν τον κλάδο τους.

Σκοπός: Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να μελετήσει τις απόψεις των αγροτών για τις χρηματοδοτήσεις, την γεωργική επιμόρφωση και γενικότερα για το επάγγελμα τους και τις προοπτικές εξέλιξης που πρέπει να έχει. Διερευνάται επίσης πως οι απόψεις των αγροτών διαφοροποιούνται ανάλογα τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά, τα χαρακτηριστικά γεωργικής εκμετάλλευσης, την επιμόρφωση και την οικονομική τους κατάσταση.

Μεθοδολογία: Διεξήχθη μία ποσοτική έρευνα, σύγχρονη, πρωτογενής, περιγραφική και συσχέτισης, με χρήση ερωτηματολογίων κλίμακας Likert, αποδεκτής αξιοπιστίας ($\alpha \geq 0,647$). Στην έρευνα συμμετείχαν 96 αγρότες από την περιοχή της Αμαλιάδας του Ν. Ηλείας, στην πλειοψηφία τους άντρες, ηλικίας 31-50 ετών, έγγαμοι, με τόπο διαμονής αγροτική περιοχή, εκπαιδευτικού επιπέδου Γυμνασίου ή Λυκείου, με γνώση Η/Υ. Οι περισσότεροι διαθέτουν τα προϊόντα τους μέσω χονδρικής πώλησης και καλλιεργούν κατά μέσο όρο 78 στρέμματα. Η πλειοψηφία δεν έχει λάβει μέρος σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες, ούτε κάποια χρηματοδότηση και έχει οικογενειακό ετήσιο εισόδημα έως 20.000 ευρώ. Χρησιμοποιήθηκαν οι στατιστικοί έλεγχοι independent samples t-test, Mann Whitney, ANOVA, Kruskal Wallis και Spearman σε στάθμη σημαντικότητας 5%.

Συμπεράσματα: Τα μειονεκτήματα των χρηματοδοτήσεων στους αγρότες στην Ελλάδα υποστηρίχτηκαν σε υψηλό βαθμό. Οι αγρότες αναγνωρίζουν την αξία της επιμόρφωσης, ωστόσο δεν την εφαρμόζουν. Αγρότες που είναι 51 ετών και άνω και αγρότες που δεν έχουν επαφή με την τεχνολογία μια πιο αρνητική στάση απέναντι στην γεωργική επιμόρφωση ενώ αντίθετα πιο θετικοί ήταν οι νεότεροι και ανύπαντροι γεωργοί και οι γεωργοί ανώτερου μορφωτικού επιπέδου. Αγρότες που ζουν σε ημιαστική περιοχή και αγρότες υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου τόνισαν σε μεγαλύτερο βαθμό τα μειονεκτήματα των χρηματοδοτήσεων. Γενικότερα περισσότερο ικανοποιημένοι φάνηκαν οι αγρότες με περισσότερα στρέμματα καλλιέργειας, με μεγαλύτερα έσοδα και όσοι έχουν βασική πηγή εισοδήματος τις γεωργικές καλλιέργειες. Οι αγρότες που διαθέτουν τα προϊόντα τους μέσω λιανικής πώλησης θεωρούν πως υπάρχουν σε μεγαλύτερο βαθμό μειονεκτήματα από τις χρηματοδοτήσεις, ωστόσο εμφανίζονται πιο θετικοί με την ιδέα της γεωργικής επιμόρφωσης και με το επάγγελμα τους. Η συμμετοχή σε προγράμματα επιμόρφωσης και η χρηματοδότηση είχε θετική επίδραση στις απόψεις των αγροτών.

Λέξεις Κλειδιά: Κοινή Αγροτική Πολιτική, Αγρότες, Αγροτική Ανάπτυξη, Αμαλιάδα

ABSTRACT

Introduction: The agricultural sector is of the highest economic importance for Greece. It is characterized by a high percentage of economically active population engaged in agriculture, with the predominance of small family farms. Rural Development Programs (RDPs) for Greece give farmers the opportunity to modernize the viability of their farms, to promote the local development of their rural areas and to be properly trained in new knowledge and innovations related to their sector.

Aim: The aim of this research is to study the views of farmers on funding, agricultural training and more generally on their profession and development prospects. It is also investigated how the views of farmers differ depending on their demographic characteristics, agricultural characteristics, educational level and financial condition.

Methodology: A quantitative, synchronous, primary, descriptive and correlational survey was conducted using Likert scale questionnaires of acceptable reliability ($\alpha \geq 0.647$). The research involved 96 farmers from the area of Amalaha in the prefecture of Iliia, in the majority of them men, aged 31-50 years, married, with a place of residence in a rural area, educational level of secondary degree, with basic computer knowledge. Most of them sell their products through retail and cultivate an average of 78 acres. The majority have not taken part in training programs / workshops, nor any funding and have an annual family income of up to 20,000 euros. Independent samples t-test, Mann Whitney, ANOVA, Kruskal Wallis and Spearman statistical tests were used at a significance level of 5%.

Conclusions: The disadvantages of funding for farmers in Greece were supported in high degree. Farmers recognize the value of training, but do not apply it. Farmers who are 51 years old and older and farmers who have no knowledge with technology have a more negative attitude towards agricultural education while on the contrary more positive were the younger and single farmers and those of higher educational level. Farmers living in semi-urban areas and farmers of higher educational level have highlighted to a greater extent the disadvantages of funding. In general, the farmers with more acres of crops and higher incomes and those whose main source of income is agricultural crops seemed more satisfied. Farmers who sell their products through retail believe that there are to a greater extent disadvantages in funding, however they appear more positive with the idea of agricultural training and their profession. Participation in training programs and funding proved to have a positive effect on farmers perceptions.

Keywords: Common Agricultural Policy, Farmers, Rural Development, Amaliada

1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Εισαγωγή

1.1. Χαρακτηριστικά Ελληνικού Αγροτικού τομέα

Η Ελλάδα είναι κυρίως αγροτική χώρα και σε σύγκριση με τις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) χαρακτηρίζεται από υψηλό ποσοστό οικονομικά ενεργού πληθυσμού που ασχολείται με τη γεωργία, μικρό μέσο μέγεθος γεωργικών εκμεταλλεύσεων και εργατικό δυναμικό που αποτελείται σχεδόν αποκλειστικά από οικογενειακούς εργαζόμενους. Το 1993, το αγροτικό εργατικό δυναμικό ήταν περίπου 21,9% του συνολικού εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα (5,9% στην ΕΕ) και η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σε κόστος συντελεστών παραγωγής από τη γεωργία, τη δασοκομία και την αλιεία ήταν περίπου 13,7% (2,8% στην ΕΕ). Το ίδιο έτος, η μέση χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση ανά εκμετάλλευση, στην Ελλάδα, ήταν περίπου 4,3 εκτάρια (16,4 εκτάρια στην ΕΕ)(Rezitis, Tsiboukas & Tsoukalas, 2002).

Επιπλέον, περίπου το 75,7% όλων των εκμεταλλεύσεων ήταν στην κατηγορία μεγέθους μικρότερη από 5 εκτάρια (56,8% στην ΕΕ), ενώ μόνο περίπου 0,39% ήταν στην κατηγορία μεγέθους άνω των 50 εκταρίων (7,3% στην ΕΕ). Αν και, το μέσο μέγεθος των ελληνικών εκμεταλλεύσεων, είναι μόνο περίπου το 1/4 του μέσου μεγέθους των συμμετοχών της ΕΕ, από οικονομικής άποψης το μέσο μέγεθος των εκμεταλλεύσεων είναι περίπου 1/2,4. Ο λόγος είναι το υψηλό ποσοστό διαφόρων εντατικών γεωργικών δραστηριοτήτων στην ελληνική γεωργία (δηλαδή θερμοκήπια, κηπευτικά, καπνός, στάβλοι κτηνοτροφίας κ.λπ.). Η γεωργία στην Ελλάδα είναι πιο απαιτητική από ό, τι στις περισσότερες χώρες της ΕΕ, αφού η μέση εισροή γεωργικής εργασίας, εκφρασμένη σε ετήσια μονάδα εργασίας ανά 100 εκτάρια, είναι υψηλότερη στην Ελλάδα (ίση με 13,6) σε σύγκριση με τη μέση ΕΕ (ισούται με 5,5). Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι στην Ελλάδα

κυριαρχούν μικρές εκμεταλλεύσεις και η καλλιέργεια μόνιμων καλλιεργειών έντασης εργασίας είναι συνηθισμένη(Rezitis, Tsiboukas & Tsoukalas, 2002).

Να σημειωθεί επίσης ότι η ελληνική αγροτική παραγωγή δεν είναι ομοιόμορφα κατανομημένη μεταξύ της φυτικής και της ζωικής παραγωγής. Συγκεκριμένα, το 1993, οι καλλιέργειες αντιπροσώπευαν περίπου το 69,6% της αξίας της συνολικής γεωργικής παραγωγής (46,6% στην ΕΕ) και το ποσοστό της γεωργικής έκτασης που καταλάμβαναν μόνιμες καλλιέργειες έντασης εργασίας (π.χ. φρούτα, σταφύλια, ελιές αυξανόμενη κ.λπ.) ήταν περίπου 20,9% (8,2% στην ΕΕ). Επίσης στην ελληνική γεωργία έχει γίνει εκτεταμένη χρήση και άλλων εισροών όπως για παράδειγμα μηχανήματα, χημικά, λιπάσματα, άρδευση κ.λπ.. Την περίοδο 1986-1995 η συνολική γεωργική αρδευόμενη έκταση αυξήθηκε κατά 40% και ο αριθμός των γεωργικών τρακτέρ κατά 60%. Για την περίοδο 1990-1995, η αναλογία της συνολικής ενδιάμεσης κατανάλωσης προς την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της γεωργίας κυμάνθηκε μεταξύ 29-35%. Για την ίδια περίοδο, οι ενεργειακές δαπάνες αντιπροσώπευαν περίπου το 20-23% της συνολικής ενδιάμεσης κατανάλωσης ενώ οι δαπάνες για υλικά, λιπάσματα και φαρμακευτικά προϊόντα αντιστοιχούσαν σε περίπου 15-16%, 6-9% και 2-3% αντίστοιχα (Rezitis, Tsiboukas & Tsoukalas, 2002).

Αμέσως μετά την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΕ υπήρξε αύξηση των επενδύσεων στη γεωργία αλλά τα τελευταία χρόνια εμφανίζεται επιβράδυνση. Ειδικότερα, στον γεωργικό τομέα παρουσιάστηκε μείωση της αναλογίας: ακαθάριστο πάγιο κεφάλαιο προς ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και πιο συγκεκριμένα από 14% για το διάστημα 1982-1985 σε 8-10% για τα έτη 1990-1995. Επιπροσθέτως, να τονιστεί πως το 1990 αύξηση της τάξεως του 14% (του ακαθάριστου πάγιου κεφαλαίου) παρουσιάστηκε σε μηχανήματα και άλλους γεωργικούς εξοπλισμούς σε 23% το 1994 και μειώθηκαν στο 21% το 1995, ενώ οι επενδύσεις για βελτιώσεις εδάφους

αυξήθηκαν από 18% το 1990 σε 36% το 1993 και μειώθηκαν στο 29% το 1995. Τέλος, οι επενδύσεις σε εξοπλισμό μεταφοράς ήταν 37% το 1990 μειώθηκαν στο 29% το 1991 και έφτασαν το 32% το 1995. Μέχρι πρόσφατα, οι κύριοι στόχοι των γεωργικών επενδύσεων ήταν να γίνει η γεωργική γη πιο εύφορη (ιδίως μέσω επενδύσεων στην άρδευση) και να αντικατασταθεί η εργασία μακριά από τη γεωργία (ιδίως με τη χρήση μηχανημάτων). Ωστόσο, αυτού του είδους η ανάπτυξη έφτασε στα όριά της και για το λόγο αυτό οι αγροτικές επενδύσεις φάνηκαν να επιβραδύνουν (Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 1998).

Επιπλέον, η περαιτέρω αύξηση της γεωργικής παραγωγής με τη χρήση περισσότερων εισροών μπορεί να περιοριστεί για δύο λόγους. Πρώτον, περισσότερες εισροές κεφαλαίου, εργασίας, λιπασμάτων και άρδευσης, δεδομένου του μικρού μεγέθους του αγροκτήματος (και της έλλειψης γεωργικής γης) θα προκαλέσουν τελικά μείωση της οριακής παραγωγικότητας τέτοιων εισροών. Δεύτερον, η υπερβολική χρήση γεωργικών χημικών έχει ήδη προκαλέσει ζημιά στο φυσικό περιβάλλον. Ως εκ τούτου, η περαιτέρω αύξηση της παραγωγής πρέπει να βασίζεται σε βελτιώσεις της τεχνικής απόδοσης ή της συνολικής παραγωγικότητας των συντελεστών παραγωγής (Rezitis, Tsiboukas & Tsoukalas, 2002).

1.2. Οικονομική Ανάπτυξη και Αγροτικός τομέας

Σε κάθε παραγμένο οικονομικό περιβάλλον, οι τομείς της οικονομικής δραστηριότητας συμπεριφέρονται και αντιστέκονται διαφορετικά, ανάλογα με τις αιτίες της αναταραχής. Ορισμένοι τομείς παρουσιάζουν μοναδική αντίσταση σε οικονομικές εκτροπές, έχουν ανθεκτική στάση και παίζουν το ρόλο του σταθεροποιητή, υποστηρίζοντας την ανάπτυξη και την απασχόληση. Τέτοιοι τομείς συνήθως σχετίζονται με τις βασικές ανάγκες των ανθρώπων. στην τρέχουσα οικονομική κρίση ξεχωρίζει ο τομέας της

γεωργίας και των τροφίμων. Στον ανεπτυγμένο κόσμο, η γεωργία έχει πάψει να θεωρείται ως ο κύριος οικονομικός τομέας και ο ρόλος της ως συντελεστής στην εθνική οικονομική ανάπτυξη συχνά υποτιμάται ή παραμελείται. Ακόμη και χώρες όπως η Ελλάδα, που παραδοσιακά εξαρτώνται από τον αγροτικό τους τομέα, τις τελευταίες δεκαετίες αναδιοργάνωσαν τις αναπτυξιακές τους πολιτικές υπέρ των βιομηχανικών, εμπορικών ή/και υπηρεσιών, ακολουθώντας τις παγκόσμιες οικονομικές τάσεις (Loizou et al., 2019).

Ωστόσο, η έναρξη της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης το 2008 έφερε ξανά το ζήτημα της κρίσης και της αξιολόγησης των αναπτυξιακών προτεραιοτήτων. Η κρίση εξαπλώθηκε παγκοσμίως και επηρέασε την Ευρώπη, ιδιαίτερα τις χώρες της Νότιας Ευρώπης όπου η γεωργία εξακολουθεί να παίζει σημαντικότερο ρόλο από ότι στις χώρες της Βόρειας Ευρώπης. Σε αυτό το ασταθές και αναθεωρημένο οικονομικό περιβάλλον, ο ρόλος της γεωργίας, ιδίως στο πλαίσιο της μεταρρυθμισμένης Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) θα πρέπει να επανεκτιμηθεί, ως ευκαιρία να ανταμείψει τη γνώση και να απεικονίσει τη σημασία και τις δυνατότητές της ως παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης (Loizou et al., 2019).

Η γεωργία αποτελεί μια απαραίτητη παραγωγική διαδικασία που συμβάλλει ουσιαστικά σε κάθε κοινωνία και οικονομία και παραμένει ουσιαστικός μοχλός των αγροτικών περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο σημαντικός ρόλος της γεωργίας σε μια περιφερειακή οικονομία δεν περιλαμβάνει μόνο την παραγωγή της, αλλά συνδέεται με άλλα προηγούμενα όπως αυτά της παραγωγής και της εργασίας που απαιτούνται επίσης από άλλους τομείς. Στο πλαίσιο της τρέχουσας κρίσης, ο ρόλος και η συμβολή της γεωργίας δεν μπορεί να προβλεφθεί πλήρως ούτε από την προσέγγιση της νομισματικής αγοράς ούτε από αυτή που επικρίνει τις παγκόσμιες αγορές και τον τρόπο λειτουργίας τους. Η προσέγγιση της αγοράς θεωρεί τη γεωργία ως έναν ανταγωνιστικό τομέα που λειτουργεί υπό τις αρχές του

τέλειου ανταγωνισμού και χρησιμοποιεί πόρους αποτελεσματικά για τη μεγιστοποίηση του κέρδους, υποδηλώνοντας ότι οι τρέχουσες ελλείψεις της γεωργίας οφείλονται στις ανισοροπίες που δημιουργούνται από τις γεωργικές πολιτικές (όπως για παράδειγμα επιδοτήσεις) και την αναποτελεσματικότητα των περισσότερων αγροκτημάτων. Αντίθετα, η ολοκληρωμένη διαρθρωτική προσέγγιση υποστηρίζει ότι η γεωργία έχει μοναδικά χαρακτηριστικά και δεν μπορεί να θεωρηθεί και να αξιολογηθεί αποκλειστικά με απόλυτα οικονομικά χαρακτηριστικά.

Η γεωργία είναι ένας τομέας με μοναδικά χαρακτηριστικά που δεν μπορεί να ρυθμιστεί μόνο από τις αρχές της αγοράς καθώς τα προβλήματά του επηρεάζονται από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των παγκόσμιων αγορών και τις στρεβλώσεις της αγοράς λόγω των πολιτικών παρέμβασης. Τα διαρθρωτικά μέτρα και η υποστήριξη θεωρούνται απαραίτητα, καθώς η γεωργία χαρακτηρίζεται από υψηλή αστάθεια στις τιμές και τα εισοδήματα. Επηρεάζεται από πολλούς τομείς και κυριαρχείται από προμηθευτές με περιορισμένη ισχύ στην αγορά. Κατά συνέπεια, η αναγνώριση του ρόλου της γεωργίας σε οικονομίες που πλήττονται από την οικονομική κρίση και ο εντοπισμός των δυνατοτήτων σταθεροποίησης και ανάπτυξης του κλάδου απαιτεί τη χρήση ενός πλαισίου που μπορεί να συνδυάσει τις δύο διαφορετικές προσεγγίσεις (Loizou et al., 2019).

Σήμερα, υπάρχει αυξανόμενο ενδιαφέρον για την αξιολόγηση της βιωσιμότητας της γεωργίας. Η αειφορία έχει καταστεί υψηλή προτεραιότητα, τόσο στην επιστημονική έρευνα όσο και στα προγράμματα πολιτικής. Παρά την ύπαρξη πολλών μελετών που εξετάζουν συγκεκριμένες διαστάσεις, η ανάγκη για μια ολοκληρωμένη αξιολόγηση της βιωσιμότητας σε επίπεδο εκμετάλλευσης έχει αναγνωριστεί ευρέως στην επιστημονική έρευνα (Angevin et al., 2017; Lampridi, Sørensen&Bochtis, 2019). Αυτή η συνειδητοποίηση είναι αποτέλεσμα των ανησυχιών των πολιτών για τη βιωσιμότητα, καθώς και των συχνών αλλαγών πολιτικής, οι οποίες

δημιουργούν νέες ανάγκες πληροφόρησης για όλες τις διαστάσεις της βιωσιμότητας σε κλίμακα αγροκτήματος (Uthes, Kelly & König, 2020).

Κατά την ταυτόχρονη εξέταση της πολύπλευρης φύσης της βιωσιμότητας σε επίπεδο εκμετάλλευσης, έχουν χρησιμοποιηθεί διάφορες μέθοδοι για τη μέτρηση των δεικτών και τη συγκέντρωση των βαθμολογιών (de Olde, Bokkers & de Boer, 2017). Οι πιο συχνά χρησιμοποιούμενες μέθοδοι περιλαμβάνουν εργαλεία, πλαίσια και δείκτες. Ακολουθούν μέθοδοι πολλαπλών κριτηρίων, συμπεριλαμβανομένης της διαδικασίας αναλυτικής ιεραρχίας (AHP) (Lampridi, Sørensen & Bochtis, 2019). Ωστόσο, το παραπάνω έργο παρεμποδίζεται από την πολυπλοκότητα της έννοιας της βιωσιμότητας και την ετερογένεια των γεωργικών συστημάτων (Gaviglio, Bertocchi & Demartini, 2017), καθώς και από την περιορισμένη διαθεσιμότητα δεδομένων, τα οποία θα μπορούσαν ενδεχομένως να επιτρέψουν τον υπολογισμό σημαντικών και σχετικών δεικτών (Kelly et al., 2018). Εκτός από την έλλειψη δεδομένων σε επίπεδο εκμετάλλευσης, πρόσφατη έρευνα έχει επισημάνει την ανάγκη διεύρυνσης του πεδίου εφαρμογής και συμπλήρωσης καθιερωμένων εργαλείων παρακολούθησης, όπως τα δίκτυα γεωργικών λογιστικών δεδομένων (FADN) (Kelly et al., 2018). Επίσης, οποιαδήποτε προσπάθεια για την αξιολόγηση της βιωσιμότητας περιλαμβάνει διάφορα αμφιλεγόμενα ζητήματα, συμπεριλαμβανομένης της διαδικασίας υπολογισμού σύνθετων δεικτών, οι οποίοι περιλαμβάνουν πολλές πληροφορίες από πολλαπλούς δείκτες (Lampridi, Sørensen & Bochtis, 2019).

Επιπροσθέτως, η αξιολόγηση της βιωσιμότητας της ελληνικής γεωργίας είναι ζωτικής σημασίας και θα μπορούσε να ακολουθήσει μια κατάλληλη στρατηγική που θα υποστηρίξει τη βελτίωσή της. Η ελληνική γεωργία διαθέτει υψηλό βαθμό τομεακής και χωρικής ετερογένειας, καθώς και μια κυρίαρχη δομή μικρής κλίμακας. Επιπλέον, διάφορα γεωργικά συστήματα ζωτικής σημασίας είναι εκτεταμένα. Για παράδειγμα, η μέση πυκνότητα

στους ελαιώνες είναι 139 δέντρα ανά εκτάριο (ha), η οποία είναι πολύ χαμηλότερη από το όριο των εντατικών συστημάτων (περισσότερα από 180 δέντρα ανά εκτάριο). Ομοίως, το σύστημα εκτεταμένης παραγωγής κυριαρχεί στην εκτροφή προβάτων, με το 78% των ελληνικών κοπαδιών προβάτων να εκτρέφονται σε συστήματα παραγωγής χαμηλών εισροών (Belibasaki, Sossidou & Gavojdian, 2012).

Από την άλλη πλευρά, η ελληνική γεωργία παρουσιάζει ορισμένα αξιοσημείωτα διακριτικά χαρακτηριστικά σε σύγκριση με την πλειονότητα των χωρών της ΕΕ, όπως το υψηλότερο μερίδιο μόνιμων καλλιεργειών (δενδροκαλλιέργειες και αμπελώνες) στη συνολική χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση μεταξύ των χωρών της ΕΕ, καθώς και μεγάλο αριθμό για την εκτροφή αιγοπροβάτων, κυρίως για την παραγωγή γαλακτοκομικών προϊόντων και όχι κρέατος. Ως μέρος της ευρύτερης περιοχής της Μεσογείου, η ελληνική γεωργία αντιμετωπίζει μια σειρά από προκλήσεις με σαφείς επιπτώσεις στη βιωσιμότητα, όπως εύθραυστες κοινωνικές δομές, εντατική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, αυξανόμενους κινδύνους ξηρασίας και απώλειας βιοποικιλότητας, μείωση των αποδόσεων των καλλιεργειών και αύξηση ζήτηση νερού (Vardopoulos et al., 2018). Ταυτόχρονα, η μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα των εκμεταλλεύσεων τίθεται σε κίνδυνο, πολύ περισσότερο επειδή οι περισσότερες από αυτές είναι μικρές και είναι λιγότερο ισχυροί παράγοντες σε ένα ταχέως ενοποιούμενο σύστημα αγροδιατροφής. Όλες αυτές οι προκλήσεις αναμφίβολα συνεπάγονται την ανάγκη για μια πολυδιάστατη αξιολόγηση της βιωσιμότητας σε επίπεδο αγροκτημάτων. Πρέπει να σημειωθεί ότι, με λίγες εξαιρέσεις (Tzouramani et al., 2019), η βιβλιογραφία για αυτό το κρίσιμο ζήτημα είναι περιορισμένη.

Άξιο λόγου είναι το γεγονός πως τόσο οι αγρότες όσο και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής αντιμετώπισαν πολλές προκλήσεις και αγωνίστηκαν να υποστηρίξουν τη βιωσιμότητα του γεωργικού τομέα. Η αειφόρος γεωργία

περιλαμβάνει πολλαπλές έννοιες και η απόδοσή της προκαλεί εκτενή συζήτηση σχετικά με τις απαιτήσεις δεδομένων, τους κατάλληλους δείκτες, τις μεθόδους αξιολόγησης και τα εργαλεία. Στο πλαίσιο του έργου FLINT που χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) (Δείκτες επιπέδου γεωργίας για νέα θέματα στην αξιολόγηση πολιτικής), έχουν συλλεχθεί λεπτομερή δεδομένα σε επίπεδο εκμετάλλευσης για να παρέχουν ευρύτερη κάλυψη δεικτών βιωσιμότητας σε ένα ευρύ φάσμα σχετικών θεμάτων για τη διευκόλυνση της αξιολόγησης απόδοσης βιωσιμότητας. Η προσέγγιση εφαρμόστηκε σε ένα πιλοτικό δίκτυο αντιπροσωπευτικών εκμεταλλεύσεων σε επίπεδο ΕΕ, λαμβάνοντας υπόψη την ετερογένεια του γεωργικού τομέα της ΕΕ για την παροχή υποδομής δεδομένων με ενημερωμένες πληροφορίες για δείκτες βιωσιμότητας (Tzouramani, Mantziaris & Karanikolas, 2020).

Μια σημαντική μελέτη είναι αυτή των Tzouramani, Mantziaris και Karanikolas (2020) οι οποίοι αξιολόγησαν τις επιδόσεις βιωσιμότητας σε επίπεδο αγροκτημάτων στην Ελλάδα. Αντιπροσωπευτικά και κυρίαρχα γεωργικά συστήματα, όπως μόνιμες καλλιέργειες, ελιές, αροτραίες καλλιέργειες και κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις (πρόβατα), αποτέλεσαν στην έρευνα αυτή το ελληνικό δείγμα. Χρησιμοποιήθηκε η μεθοδολογία της αναλυτικής διαδικασίας ιεραρχίας (AHP). Το αποτέλεσμα της αξιολόγησης βιωσιμότητας αποτελεί σημαντική γνώση για στρατηγικές επιλογές γεωργικών εκμεταλλεύσεων, προκειμένου να υποστηριχθούν τόσο οι αγρότες όσο και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής προς πιο βιώσιμα αναπτυξιακά σχέδια. Τα αποτελέσματα της έρευνας υπέδειξαν ότι τρία τυπικά μεσογειακά συστήματα καλλιέργειας, δηλαδή οι μόνιμες καλλιέργειες, τα ελαιόδεντρα και τα συστήματα εκτατικής κτηνοτροφίας (προβατοτροφεία), είναι πιο βιώσιμα σε αντίθεση με τις εντατικές και αροτραίες καλλιέργειες.

Στον ελλαδικό χώρο επικρατούν οι μικρές και οικογενειακές αγροτικές εκμεταλλεύσεις. Ως σημαντική απόρροια των οικογενειακών και μικρών

αγροτικών μονάδων αποτελεί το μειονέκτημα κόστους, ένα μειονέκτημα που καθιστά τους αγρότες της Ελλάδος σε μειονεκτική θέση και λιγότερο ανταγωνιστικούς συγκριτικά με τους αγρότες της ΕΕ. Η οργάνωση των αγροτών σε συνεταιρισμούς είναι μια κοινή πρακτική στη γεωργία, που κυρίως στοχεύει στην ενδυνάμωση των αγροτών. Δυστυχώς όμως η δύναμη των αγροτικών συνεταιρισμών στην αγορά είναι περιορισμένη και η δράση τους περιορίζεται στον καταμερισμό επιδοτήσεων και σε θέματα διοίκησης. Επίσης, συγκριτικά με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, η Ελλάδα παρέμεινε να υστερεί και να μη σημειώνει βήματα εξέλιξης σε ό,τι αφορά την τεχνολογική γεωργική ανάπτυξη (Mylonas, 2015).

Το γεγονός αυτό οφείλεται κυρίως στην έλλειψη συνεργασίας μεταξύ αγροτών με πανεπιστημιακά και ερευνητικά ιδρύματα. Έτσι λοιπόν, η Ελλάδα παραμένει στάσιμη από άποψη απόδοσης της παραγωγικότητας παρά την αλματώδη ανάπτυξη της τεχνολογίας. Μια άλλη αιτιολογία θα μπορούσε να αποτελεί η μειωμένη χρήση της τεχνολογίας, αφού ελάχιστοι Έλληνες αγρότες έχουν την απαιτούμενη εκπαίδευση σε σύγκριση με τους αγρότες των υπόλοιπων ευρωπαϊκών χωρών. Η στασιμότητα της Ελλάδος στην τεχνολογική γεωργική ανάπτυξη ενισχύεται από το γεγονός πως λίγοι νέοι κάτω των 40 ετών θα επιλέξουν το επάγγελμα του γεωργού. Όμως, ακόμα και οι νέοι που εν τέλει ασχολούνται με τη γεωργία είναι σημαντικά λιγότερο εκπαιδευμένοι και καταρτισμένοι συγκριτικά με τους νέους ηλικιακά αγρότες σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Το γεγονός αυτό οφείλεται κυρίως στον οικογενειακό χαρακτήρα των ελληνικών αγροκτημάτων, που επιτρέπει στη νέα γενιά να αποκτήσει πρακτικές γνώσεις για τις γεωργικές πρακτικές και δεν έχει σημαντικά κίνητρα για επαγγελματική εκπαίδευση. Αντί να βρίσκουν τρόπους να αυξάνουν την παραγωγικότητά τους, πολλοί αγρότες βασίζονταν συχνά στις επιδοτήσεις της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής (ΚΓΠ) για να συντηρήσουν ζημιωγόνες επιχειρήσεις, ειδικά όσον αφορά τις πολύ μικρές εκμεταλλεύσεις (Mylonas, 2015).

Παρά τα κακώς κείμενα που επισημάνθηκαν παραπάνω, ο ελλαδικός χώρος έχει να επιδείξει και καλές στιγμές του αγροτικού τομέα. Έτσι λοιπόν, υπάρχουν και ελληνικά προϊόντα τα οποία έχουν κερδίσει σημαντικά μερίδια στη διεθνή αγορά. Το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου που αφορά τα ελληνικά αγροδιατροφικά προϊόντα πραγματοποιείται εντός της περιοχής της ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, η Ιταλία και η Γερμανία γίνονται αποδέκτες του 35% των ελληνικών εξαγωγών σε ψάρια, ελαιόλαδο, φρούτα, λαχανικά και γαλακτοκομικά προϊόντα. Επιπλέον, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Βουλγαρία, οι ΗΠΑ και η Κύπρος αποτελούν αποδέκτες (της τάξεως του 5% η καθεμιά) των ελληνικών εξαγωγών (Mylonas, 2015).

Σχετικά με το εμπόριο των προϊόντων γεωργικών εκμεταλλεύσεων, για το χρονικό διάστημα 2005-2015, τόσο οι αγορές όσο και τα προϊόντα δεν σημείωσαν κάποια σημαντική αλλαγή. Έτσι, τα φρούτα, με κύριους εκπροσώπους τα εσπεριδοειδή, τα κεράσια και τα βερίκοκα και με ποσοστό της τάξεως του 28% παρέμειναν στην πρώτη θέση των εξαγωγών. Ακολουθούν τα λαχανικά, τα ψάρια και το ελαιόλαδο, όπου η Ελλάδα είναι καθαρός εξαγωγέας. Στον αντίποδα, το 22% των εισαγωγών στην Ελλάδα προέρχεται από το κρέας, το 16% από γαλακτοκομικά είδη ενώ το 12% από καφέ και ζαχαρώδη. Ωστόσο, η διάρθρωση των προϊόντων που εισάγονται στον ελλαδικό χώρο δεν διαφέρει και πολύ από τις αντίστοιχες μεσογειακές χώρες. Οι διαφορές πιο πολύ εντοπίζονται στα προϊόντα που εξάγονται. Η Ελλάδα για παράδειγμα εξάγει περισσότερα λαχανικά, φρούτα και ελαιόλαδο σε σχέση με άλλες μεσογειακές χώρες. Η διαφορά της Ελλάδας επίσης συγκριτικά με άλλες μεσογειακές χώρες εντοπίζεται στην εξαγωγή κρασιού και κρέατος, όπου και υστερεί. Έχοντας υπόψη ότι η Ελλάδα είναι μια μικρή χώρα και οι εξαγωγές είναι μια επιχείρηση που απαιτεί κλίμακα, πρέπει να γίνει μια διάκριση τόσο στις χώρες όσο και στα προϊόντα για τα οποία υπάρχει συγκριτικό πλεονέκτημα. Με αυτόν τον στόχο,

πραγματοποιείται μια σε μια ανάλυση της δυναμικής των ελληνικών προϊόντων διατροφής στη διεθνή αγορά (Mylonas, 2015).

Επιπροσθέτως, η γεωργία είναι ένας από τους σημαντικότερους οικονομικούς τομείς όπου η κλιματική αλλαγή μπορεί να έχει μεγάλες επιπτώσεις, επηρεάζοντας την ανάπτυξη των καλλιεργειών και κατά συνέπεια την παραγωγικότητα. Καθώς οι γεωργικές δραστηριότητες διασφαλίζουν τον εφοδιασμό τροφίμων και αντιπροσωπεύουν σημαντική πηγή εισοδήματος για τις τοπικές οικονομίες, ιδιαίτερα στη νότια Ευρώπη, η διερεύνηση αυτών των επιπτώσεων είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς μπορεί να προσφέρει την απαραίτητη επιστημονική συμβολή για τον σωστό σχεδιασμό των στρατηγικών προσαρμογής. Ειδικά στην περιοχή της Μεσογείου όπου βρίσκεται η Ελλάδα (όπως και στην υπόλοιπη νότια Ευρώπη), τα πρόσφατα ευρήματα της Διακυβερνητικής Ομάδας για την Κλιματική Αλλαγή (IPCC) αποκαλύπτουν ότι η διάρκεια και η ένταση της ξηρασίας – όπως προβλέπεται από περιφερειακά και παγκόσμια κλιματικά μοντέλα – θα αυξηθεί, και θα συνοδεύεται από σημαντικές μειώσεις στην υγρασία του εδάφους το καλοκαίρι (Georgoroulou et al., 2017).

Αυτά, μαζί με την αύξηση της θερμοκρασίας, συνεπάγονται κινδύνους για τις καλλιέργειες. Η γεωργία στην Ελλάδα είναι σημαντική τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο (όπως συμβαίνει και σε άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης όπως η Ιταλία, η Ισπανία και η Πορτογαλία). Το 2015, η γεωργία παρήγαγε το 4% της ελληνικής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, ενώ το μερίδιό της σε ορισμένες περιοχές είναι ακόμη υψηλότερο (της τάξης του 7–10%). Στην περίπτωση της Ελλάδας, η γεωργία, μαζί με τον τουρισμό, θεωρείται ως ένας τομέας του οποίου η ανάπτυξη θα συμβάλει ουσιαστικά στην ανάπτυξη που χρειάζεται η τοπική οικονομία για να μετριάσει τις οικονομικές δυσκολίες που την ταλαιπωρούν τα τελευταία χρόνια. Μέχρι σήμερα πολύ λίγες μελέτες έχουν επιχειρήσει να παράσχουν ποσοτικές εκτιμήσεις των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στις

καλλιέργειες των καλλιεργειών στην Ελλάδα μαζί με τις αναμενόμενες οικονομικές επιπτώσεις της προσαρμογής (Georgoroulou et al., 2017).

Ο Giannakopoulos και οι συνεργάτες του (2011) εκτίμησε την αλλαγή των περιφερειακών κλιματικών δεικτών που σχετίζονται με τη γεωργία (αλλά όχι τη μεταβολή των αποδόσεων των καλλιεργειών). Σε άλλη μελέτη της Τράπεζα της Ελλάδος (2011), η οποία είναι μέχρι στιγμής η μόνη διαθέσιμη μελέτη των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στις καλλιέργειες σε εθνικό επίπεδο, παρέχονται ημι-ποσοτικές εκτιμήσεις της μελλοντικής μεταβολής της απόδοσης των καλλιεργειών. Αυτές οι εκτιμήσεις προέκυψαν μέσω της χρήσης μοντέλων καλλιέργειας μόνο για 3 καλλιέργειες και πιο συγκεκριμένα για το σιτάρι, το καλαμπόκι και το βαμβάκι, ενώ για τις υπόλοιπες καλλιέργειες που εξετάστηκαν (ελαιόδεντρα, αμπέλια και λαχανικά) οι εκτιμήσεις βασίστηκαν σε ευρήματα της διεθνούς βιβλιογραφίας που δημοσιεύθηκαν το χρονικό διάστημα 1994– 2010 και αφορά περιφέρειες άλλες από αυτές της Ελλάδας.

1.3. Σκοπός-ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να μελετήσει τις απόψεις των αγροτών για τις χρηματοδοτήσεις, την γεωργική επιμόρφωση και γενικότερα για το επάγγελμα τους και τις προοπτικές εξέλιξης που πρέπει να έχει. Διερευνάται επίσης πως οι απόψεις των αγροτών διαφοροποιούνται ανάλογα τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά, τα χαρακτηριστικά γεωργικής εκμετάλλευσης, την επιμόρφωση και την οικονομική τους κατάσταση. Η χρησιμότητα της έρευνας έγκειται στον προσδιορισμό των απόψεων των αγροτών για σημαντικά ζητήματα γύρω από το επάγγελμα τους, που θα μπορέσει να οριοθετήσει παρεμβάσεις και ενέργειες αλλά και στον εντοπισμό εκείνων των ομάδων που είναι περισσότερο ή λιγότερο

ικανοποιημένοι, προκειμένου οι παρεμβάσεις να είναι στοχευμένες. Τα ερευνητικά ερωτήματα παρουσιάζονται παρακάτω:

- 1) Σε ποιο βαθμό οι αγρότες είναι ικανοποιημένοι από τις χρηματοδοτήσεις;*
- 2) Σε ποιο βαθμό οι αγρότες αναγνωρίζουν την αξία της γεωργικής επιμόρφωσης και την εφαρμόζουν;*
- 3) Πως αξιολογούν οι αγρότες το επάγγελμά τους και τις προοπτικές εξέλιξής του;*
- 4) Πως επηρεάζονται οι απόψεις των αγροτών από τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά, τα χαρακτηριστικά γεωργικής εκμετάλλευσης, την επιμόρφωση και την οικονομική τους κατάσταση;*

Ο σχεδιασμός της παρούσας έρευνας βασίστηκε στην επιστημολογία του θετικισμού και είναι η πρωτογενής, ποσοτική έρευνα, περιγραφική και συσχέτισης με χρήση ερωτηματολογίων κλίμακας Likert. Η συγκεκριμένη έρευνα επιλέχτηκε προκειμένου να καθοριστεί ο βαθμός συμφωνίας των αγροτών σε ένα προκαθορισμένο πλαίσιο ερωτήσεων αλλά και για να συγκριθούν διαφορετικές ομάδες μέσω της επαγωγικής προσέγγισης των στατιστικών μεθόδων, γενικεύοντας έτσι τα συμπεράσματα.

2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Κοινή Αγροτική Πολιτική-Κ.Α.Π

2.1. Ιστορική αναδρομή

Όταν οι χώρες της ΕΕ αποφάσισαν να αντιμετωπίσουν από κοινού το γεωργικό πρόβλημα με τη θέσπιση μιας Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), ξεκίνησαν ένα έργο με τεράστιες οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις. Παρά τις δυσκολίες που προκάλεσε αυτό από την αρχή, πολλοί είναι αυτοί που συμφωνούν ότι συνολικά η ΕΕ πέτυχε να καθιερώσει την πιο ολοκληρωμένη κοινή πολιτική της. Η ΚΑΠ, κατά κάποιο τρόπο, εξακολουθεί να αντικατοπτρίζει την ισορροπία συμφερόντων και τους συμβιβασμούς που επιτεύχθηκε μεταξύ των έξι αρχικών μελών της Κοινότητας, τα οποία εξακολουθούν να έχουν κατοχυρωμένα κοινωνικά και οικονομικά συμφέροντα στους γεωργικούς τομείς (Baltas, 1999).

Οι κύριοι στόχοι της ΚΑΠ ορίζονται σαφώς στο άρθρο 39 της Συνθήκης της Ρώμης ως εξής:

- Να αυξηθεί η γεωργική παραγωγικότητα μέσω της προώθησης της τεχνικής προόδου.
- Να εξασφαλιστεί ένα δίκαιο βιοτικό επίπεδο για την αγροτική κοινότητα.
- Να σταθεροποιηθούν οι αγορές.
- Να διασφαλιστεί η διαθεσιμότητα των προμηθειών.
- Να διασφαλιστεί ότι οι προμήθειες φτάνουν στους καταναλωτές σε λογικές τιμές.

Η ΚΓΠ ιδρύθηκε βασιζόμενη σε τρεις βασικές αρχές που καθοδηγούν κάθε πολιτική: α) την ενιαία αγορά, β) την προτίμηση της κοινότητας και την γ) οικονομική αλληλεγγύη.

Στις 21 Μαΐου 1992, το Συμβούλιο Υπουργών κατέληξε σε πολιτική συμφωνία για εκτεταμένες αλλαγές στην ΚΑΠ. Μολονότι η μεταρρύθμιση

επιφέρει αρκετά εκτεταμένες αλλαγές στους μέχρι τότε ισχύοντες κανόνες, δεν ακυρώνει τους στόχους που ορίζονται στο άρθρο 39 της συνθήκης ΕΟΚ ή τις τρεις αρχές στις οποίες θεμελιώθηκε η ΚΑΠ. Τα βασικά μέσα πολιτικής, δηλαδή η αγορά παρέμβασης για τη στήριξη των τιμών της αγοράς και των μεταβλητών εισφορών και των επιστροφών κατά την εξαγωγή για τη κάλυψη του χάσματος μεταξύ των τιμών της κοινοτικής και της παγκόσμιας αγοράς, διατηρήθηκαν σε ισχύ, αν και σε πολύ χαμηλότερα επίπεδα. Επιπλέον, έχουν συμπληρωθεί με νέα μέσα, και πιο συγκεκριμένα (Baltas, 1999):

- Σημαντική μείωση των τιμών των γεωργικών προϊόντων για να καταστούν πιο ανταγωνιστικά τόσο εντός της Κοινότητας όσο και στις παγκόσμιες αγορές.
- Αποζημίωση για τις μειώσεις των τιμών με τη μορφή πληρωμών εκταρίων ή κεφαλαίων.
- Εφαρμογή μέτρων για τον περιορισμό της χρήσης των συντελεστών παραγωγής (κριτήρια για την αγρανάπαυση αρόσιμης γης και την αποθεματοποίηση) παράλληλα με τη διατήρηση προηγούμενων μέτρων διαχείρισης της προσφοράς, όπως οι ποσοστώσεις παραγωγής γάλακτος.
- Εισαγωγή συνοδευτικών μέτρων όπως η φιλική προς το περιβάλλον γεωργία και η πρόωρη συνταξιοδότηση των αγροτών.

Οποιαδήποτε αναδιάρθρωση της ΚΑΠ εξαρτάται από την οριστικοποίηση του επόμενου (2021-2027) δημοσιονομικού πλαισίου της ΕΕ. Το Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο (ΠΔΠ) παρέχει τη βάση για την ΕΕ να εφαρμόσει κοινές πολιτικές με ευρωπαϊκή προστιθέμενη αξία. Η Λευκή Βίβλος για το μέλλον της Ευρώπης (European Commission, 2017a) καθόρισε διάφορα πιθανά σενάρια για το μέλλον της Ευρώπης. Το έγγραφο προβληματισμού για το μέλλον των οικονομικών της ΕΕ (European Commission, 2017b) εξέτασε τι θα μπορούσε να σημαίνει καθένα από αυτά τα σενάρια για τον προϋπολογισμό της ΕΕ, από το «βήμα πίσω στην ενιαία αγορά» έως την

επιλογή «πολλοί περισσότεροι μαζί», συνοδευόμενη με αξιόπιστο προϋπολογισμό που επιτρέπει την αποτελεσματική παράδοση των προτεραιοτήτων.

Οι ηγέτες της ΕΕ και των κρατών μελών της συμφώνησαν σε μια θετική ατζέντα για την Ευρώπη των 27 στη Μπρατισλάβα στις 16 Σεπτεμβρίου 2016 και στη Διακήρυξη της Ρώμης της 25ης Μαρτίου 2017. Η αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την ΕΕ θα σημάνει την απώλεια μιας σημαντικής συνεισφοράς στη χρηματοδότηση των πολιτικών και των προγραμμάτων της ΕΕ. Οι συγγραφείς Haas και Rubio (2017) υπολόγισαν την ετήσια καθαρή συνεισφορά του Ηνωμένου Βασιλείου στην ΚΑΠ σε περίπου 3 δισεκατομμύρια ευρώ πάνω από τις κατανεμημένες δαπάνες. Οι συγγραφείς τόνισαν πως δεν υπάρχει εύκολος τρόπος προσαρμογής των δαπανών της ΚΑΠ για να καλυφθεί το κενό «Brexit» και εκτίμησαν επίσης ότι οι υψηλότερες συνεισφορές θα επηρέαζαν περισσότερο τους μεγαλύτερους καθαρούς συνεισφέροντες, ενώ η μείωση των δαπανών της ΚΑΠ επιφέρει μεγαλύτερο βάρος προσαρμογής στους καθαρούς αποδέκτες της. Σύμφωνα με τους ίδιους συγγραφείς αυτό σημαίνει ότι πρέπει να ληφθεί μια κριτική ματιά στο πού μπορούν να γίνουν εξοικονομήσεις και οι προτεραιότητες να παραδοθούν πιο αποτελεσματικά. Αυτό αποτελεί ουσιαστικό μέρος της προετοιμασίας οποιασδήποτε πρότασης προϋπολογισμού και η ΕΚ είναι πλήρως δεσμευμένη στον εκσυγχρονισμό και τον εξορθολογισμό όπου είναι δυνατόν.

Στις διαπραγματεύσεις για το «Brexit», τα μειονεκτήματα για το μελλοντικό ΠΔΠ πρέπει να ελαχιστοποιηθούν. Στις διαπραγματεύσεις για το ΠΔΠ, η αύξηση των πόρων και οι περικοπές δεν πρέπει να περιορίζονται σε κάποιον συγκεκριμένο τομέα δαπανών λόγω μετριασμού των δυσμενών επιπτώσεων στις διάφορες πολιτικές. Κατά την άποψη της ΕΚ (European Commission (2017c), η ΚΑΠ έχει ενσωματώσει επιτυχώς τις σχετικές οριζόντιες και τομεακές πολιτικές και, ταυτόχρονα, εξυπηρετεί την υλοποίηση εμπορικών,

περιβαλλοντικών, κλιματικών στόχων και στόχων έρευνας και καινοτομίας. Η ΚΑΠ ενίσχυσε επίσης τον ηγετικό ρόλο της ΕΕ στην παγκόσμια αγορά γεωργικών και τροφίμων· προσαρμόσε τις τιμές στην παγκόσμια αγορά και εξασφάλισε τη σταθερότητα του εισοδήματος στο ασταθές περιβάλλον της αγοράς. Οι περισσότεροι πολίτες της ΕΕ συμφωνούν ότι η ΚΑΠ δημιουργεί σημαντική προστιθέμενη αξία της ΕΕ και λειτουργεί ως δημόσιο αγαθό (Matthews, 2017).

Σύμφωνα με την κοινή γνώμη, η ΚΑΠ εγγυάται την υψηλή ποιότητα και την ασφάλεια των τροφίμων και υπάρχει προσδοκία ότι η ΕΕ θα βελτιώσει το βιοτικό επίπεδο των αγροτών και θα ενισχύσει τον ρόλο τους στην τροφική αλυσίδα. Στο όραμα της ΕΚ, εκτός από τα αποτελέσματα, πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση τόσο στην περιβαλλοντική όσο και στην οικονομική βιωσιμότητα της ΚΑΠ. Εκτός από την κάλυψη του κόστους του «Brexit» και των νέων προκλήσεων (κοινή άμυνα, μετανάστευση και καταπολέμηση της τρομοκρατίας), οι πόροι από τις παραδοσιακές πολιτικές (δηλαδή η ΚΑΠ και η Πολιτική Συνοχής) ενδέχεται να είναι επίσης απαραίτητοι στο πλαίσιο της διαπραγμάτευσης του 2021 -2027. Μετά την έγκριση της ανακοίνωσης της ΕΚ (European Commission (2017c), σχετικά με την ΚΑΠ τον Νοέμβριο του 2017, η Επιτροπή Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου συγκλήθηκε στις 4 Δεκεμβρίου 2017. Στη γνώμη της, η επιτροπή προέτρεψε την ΕΚ να αυξήσει, ή τουλάχιστον να διατηρήσει στο σημερινό του επίπεδο, τον προϋπολογισμό της ΚΑΠ της ΕΕ μετά το 2020 (Potori, Janos & Szabolcs, 2018).

Στη συνεδρίαση του Συμβουλίου Γεωργίας στις 11-12 Δεκεμβρίου 2017, οι Υπουργοί είχαν την πρώτη ευκαιρία να αντιδράσουν στην ανακοίνωση και να τονίσουν τα στρατηγικά ζητήματα για τη μελλοντική ΚΑΠ. Πολλοί Υπουργοί τόνισαν την ανάγκη για επαρκή μελλοντικό προϋπολογισμό που να ανταποκρίνεται στις υψηλές προσδοκίες του αγροδιατροφικού τομέα. Η επιτροπή τόνισε επίσης την ανάγκη να διατηρήσει η ΕΚ ανέπαφες τις

άμεσες πληρωμές, καθώς συμβάλλουν στην αποφυγή στρεβλώσεων του ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών μελών και στη διατήρηση της εξωτερικής ανταγωνιστικότητας των γεωργικών προϊόντων της ΕΕ. Η εκτίμηση επιπτώσεων στην εφαρμογή του ισχύοντος κοινού πλαισίου παρακολούθησης και αξιολόγησης της ΚΑΠ, συμπεριλαμβανομένων των πρώτων αποτελεσμάτων για τις επιδόσεις, θα παρουσιαστεί στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τον Απρίλιο του 2018. Οι συζητήσεις για το ΠΔΠ μετά το 2020 θα μπορούσαν να ξεκινήσουν στις νωρίτερα τον Μάιο του 2018. Οι διαπραγματεύσεις για τη νομοθετική πρόταση προγραμματίζεται να ξεκινήσουν το δεύτερο εξάμηνο του 2018. Ο Επίτροπος προϋπολογισμού της ΕΕ Günther Oettinger τόνισε την ανάγκη για ανάλογες δημοσιονομικές περικοπές για να «καλύψουν το κενό» ως αποτέλεσμα του «Brexit» και για πρόσθετες οικονομικές συνεισφορές από τα κράτη μέλη που θα προσθέσουν στις προκλήσεις της προσφυγικής κρίσης, την προστασία και την παρακολούθηση των συνόρων και ανησυχίες για την ασφάλεια (Potori, Janos & Szabolcs, 2018).

2.2. Κ.Α.Π στην Ελλάδα

Η δημιουργία της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) αντικατοπτρίζεται στη Συνθήκη της Ρώμης, που υπογράφηκε το 1957 από τα έξι ιδρυτικά μέλη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Ένωσης (Γαλλία, Γερμανία, Ολλανδία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Ιταλία). Ειδικότερα, το άρθρο 33 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα περιλαμβάνει:

α) αύξηση της γεωργικής παραγωγικότητας με την ανάπτυξη της τεχνολογικής προόδου, τη διασφάλιση της ορθολογικής ανάπτυξης της γεωργικής παραγωγής και τη βέλτιστη χρήση των πόρων, ιδίως του εργατικού δυναμικού

β) εξασφάλιση δίκαιου βιοτικού επιπέδου για τον αγροτικό πληθυσμό, ιδίως με την αύξηση των ατομικών αποδοχών των εργαζομένων στη γεωργία

γ) σταθεροποίηση των αγορών και εξασφάλιση προμηθειών.

δ) εξασφάλιση λογικών τιμών στην παροχή αγαθών στους καταναλωτές.

Το ίδιο άρθρο αναφέρει ότι κατά την εφαρμογή της ΚΓΠ είναι απαραίτητο να ληφθεί υπόψη:

α) η ειδική φύση της γεωργικής δραστηριότητας ως αποτέλεσμα της κοινωνικής δομής της γεωργίας και των διαρθρωτικών και φυσικών διαφορών μεταξύ των διαφορετικών γεωργικών περιοχών

β) η ανάγκη για σταδιακή εφαρμογή των κατάλληλων προσαρμογών και

γ) το γεγονός ότι στα κράτη μέλη η γεωργία είναι ένας κλάδος που συνδέεται στενά με το σύνολο της οικονομίας (Paschalidis et al., 2018).

Το άρθρο 34 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) προβλέπει ότι η επίτευξη των παραπάνω στόχων απαιτεί τη δημιουργία μιας Οργάνωσης Ενιαίας Αγοράς. Ανάλογα με τα προϊόντα, μπορεί να λάβει τη μορφή γενικών κανόνων ανταγωνισμού ή τη μορφή υποχρεωτικού συντονισμού διαφόρων εθνικών οργανώσεων αγοράς ή τη μορφή οργάνωσης της ευρωπαϊκής αγοράς. Κάθε Οργάνωση Ενιαίας Αγοράς περιλαμβάνει όλο το φάσμα των μέτρων που απαιτούνται για την επίτευξη των στόχων, ιδίως τη ρύθμιση των τιμών, την υποστήριξη της παραγωγής, την εμπορία και άλλους μηχανισμούς αποθήκευσης και τον γενικό μηχανισμό για τη σταθεροποίηση των εισαγωγών και των εξαγωγών (Paschalidis et al., 2018).

Ο αγροδιατροφικός τομέας στην Ευρωπαϊκή Ένωση επηρεάζει την οικονομία και, κατά συνέπεια, την κοινωνία των χωρών της. Ο πληθυσμός αυξάνεται με τη γήρανση και τη μείωση του αγροτικού πληθυσμού, λόγω της μετανάστευσης των νέων της υπαίθρου στις πόλεις όπου υπάρχει έντονο

φαινόμενο αστικοποίησης, με αποτέλεσμα πολλές περιοχές να παραμένουν αναξιοποίητες. Οι λόγοι για αυτό το φαινόμενο είναι οι χαμηλές αποδόσεις για τους αγρότες, η έλλειψη πόρων για την κάλυψη του κόστους που σχετίζεται με την αγροτική παραγωγή, η ποσότητα και η ποιότητα των προϊόντων. Ωστόσο, η παραγωγή έχει αυξηθεί λόγω βελτιωμένων περιβαλλόντων και τεχνολογιών. Μέχρι το 1992, οι γεωργικές δαπάνες αντιπροσώπευαν το 49% του προϋπολογισμού της ΕΕ. Επιπλέον, η προσχώρηση νέων χωρών έχει σοβαρό αντίκτυπο στην πολιτική που υιοθετήθηκε. Η διεύρυνση της ΕΕ το 2004 αύξησε τον αριθμό των αγροτών από 7 σε 11 εκατομμύρια, αύξησε την αγροτική γη κατά 30% και την παραγωγή κατά 10-20%. Οι νέες χώρες που προσχώρησαν το 2004 απέκτησαν αμέσως πρόσβαση σε μέτρα στήριξης των τιμών για τη χρηματοδότηση των εξαγωγών και τις αγορές παρέμβασης. Η έννοια της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΓΠ) είναι η χρήση μηχανισμών της αγοράς σε συνδυασμό με την κυβερνητική ρύθμιση (Paschalidis et al., 2018).

Η πολιτική βασιζόταν στις ακόλουθες αρχές: οργάνωση της γεωργικής αγοράς, καθιέρωση ενιαίων τιμών για τα περισσότερα είδη γεωργικών προϊόντων, υψηλός βαθμός προστασίας της εσωτερικής γεωργικής αγοράς και ρύθμιση των τιμών, παροχή αξιοπρεπούς βιοτικού επιπέδου στους εργαζόμενους στον γεωργικό τομέα. συγκρίσιμο με άλλους τομείς της οικονομίας. Διάφοροι παράγοντες προκαθόρισαν την επιτυχή λειτουργία της ΚΓΠ μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '70. Το πιο σημαντικό αποτέλεσμα είναι ότι η Κοινότητα έχει επιτύχει αυτάρκεια σε γεωργικά προϊόντα. Η ΚΓΠ αντικατοπτρίζει σε μεγάλο βαθμό τον ηγετικό ρόλο της ΕΕ στην παγκόσμια παραγωγή τροφίμων και το εμπόριο γεωργικών προϊόντων. Σήμερα, η ΕΕ αντιπροσωπεύει το 17% των παγκόσμιων εξαγωγών τροφίμων. Η ΕΕ κατατάσσεται δεύτερη ως παγκόσμιος εξαγωγέας γαλακτοκομικών προϊόντων και χοιρινού κρέατος τρίτη θέση ως εξαγωγέας πουλερικών και σιτηρών. Σύμφωνα με τον FAO, το 2013 η

Ευρωπαϊκή Ένωση εξήγαγε αγροτικά προϊόντα αξίας 151,2 τρισεκατομμυρίων δολαρίων. Οι αρχικοί στόχοι της Ευρωπαϊκής Κοινότητας έχουν ήδη επιτευχθεί. Δημιουργήθηκε ενιαία εγχώρια αγορά αγροτικών προϊόντων, επιτεύχθηκε αυτάρκεια. Ωστόσο, η αγροτική πολιτική είχε σημαντικά μειονεκτήματα. Αν αρχικά η ΚΓΠ βασιζόταν σε αρκετά άκαμπτους μηχανισμούς, τότε στις νέες συνθήκες αυτοί οι μηχανισμοί και ιδιαίτερα το ποσό των οικονομικών πόρων και η κατανομή τους έπρεπε να αναθεωρηθούν (Πέζαρος, 2011).

Έτσι, για να βελτιωθεί η ενιαία αγροτική πολιτική, πραγματοποιήθηκαν μια σειρά μεταρρυθμίσεων: η πρώτη μεταρρύθμιση το 1984, η δεύτερη το 1992, η τρίτη το τέλος της δεκαετίας του '90, η τέταρτη το 2003 και η τελευταία μεταρρύθμιση της ΚΓΠ το 2013. Στο πλαίσιο αυτό, τέθηκαν τα ακόλουθα καθήκοντα: Εφαρμογή ενιαίων ενισχύσεων στους αγρότες, ανεξαρτήτως παραγωγής, αλλά με τήρηση των περιβαλλοντικών προτύπων και διασφάλιση της ασφάλειας των τροφίμων, ενίσχυση των πολιτικών για την αγροτική ανάπτυξη, μείωση των άμεσων ενισχύσεων σε μεγάλες εκμεταλλεύσεις και δημιουργία του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) και Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Εγγυήσεων (ΕΓΤΕ) σύμφωνα με τους κανονισμούς για τη χρηματοδότηση της ΚΓΠ στις 21 Ιουνίου 2005. Προτάθηκε η αλλαγή της αρχής της έκδοσης επιδοτήσεων, η οποία κατέστησε δυνατή τη βελτιστοποίηση του πανευρωπαϊκού αγρο-προϋπολογισμού σε σχέση με την είσοδο νέων χωρών στην ΕΕ. Η δημιουργία μιας κοινής εγχώριας αγοράς χωρίς εμπορικούς φραγμούς θα πρέπει να προσφέρει νέες ευκαιρίες στους αγροτικούς παραγωγούς. Γενικά, η μεταρρύθμιση στοχεύει στην οργάνωση της γεωργίας στον ευρωπαϊκό χώρο που θα ικανοποιούσε τις απαιτήσεις της αγοράς και των καταναλωτών (Λεκκός, Λεβεντάκης & Τράπεζα Πειραιώς, 2015).

Ο σταδιακός αναπροσανατολισμός των κονδυλίων από τις επιδοτήσεις σε μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος θα πρέπει να οδηγήσει στην εξάλειψη της κρίσης υπερπαραγωγής γεωργικών προϊόντων και της υπερβολικής χρήσης φυσικών πόρων λόγω χρήσης χημικών και λιπασμάτων. Η ιδέα της μεταρρύθμισης της ΚΓΠ είναι επίσης η μετάβαση από ένα «παραγωγικό» μοντέλο αγροτικής πολιτικής σε ένα πιο φιλικό προς το περιβάλλον και βασισμένο σε ποιοτικά κριτήρια. Ως εκ τούτου, εισάγεται ένα σύστημα ενιαίων άμεσων ενισχύσεων, ανάλογα με τη διατήρηση του περιβάλλοντος και την ασφάλεια των προϊόντων, την ανθρώπινη συμπεριφορά προς τα ζώα και την αύξηση της απασχόλησης. Προγραμματίστηκε ότι ο όγκος των επιδοτήσεων στην ΕΕ θα παραμείνει στα 42 δισ. ευρώ και η ετήσια ανάπτυξή τους δεν θα πρέπει να υπερβαίνει το 1%, αντισταθμίζοντας την επίδραση του πληθωρισμού. Οι πρόσθετες πληρωμές για τους γεωργούς μειώθηκαν σταδιακά (κατά 3% το 2005, 4% το 2006 και περαιτέρω κατά 5% ετησίως) (Πέζαρος, 2011).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση επιδιώκει δύο στόχους: πρώτον, να μειώσει τις δαπάνες του προϋπολογισμού για την ΚΓΠ και να αυξήσει το κόστος άλλων τομέων (ιδίως της επιστημονικής έρευνας). Δεύτερον, λόγω της γεωργίας, οι διαπραγματεύσεις στον ΠΟΕ, οι οποίες αντιμετωπίζουν ένα πολύ ευρύτερο φάσμα προβλημάτων, δεν περιπλέκονται. Έτσι, τα κύρια συμπεράσματα στην αξιολόγηση της αγροτικής πολιτικής της ΕΕ είναι: η πολλαπλότητα και η ασάφεια των γεωργικών προγραμμάτων που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της αγροτικής πολιτικής της ΕΕ, η περίπλοκη διαδικασία λήψης επιδοτούμενων κεφαλαίων οδηγεί στην ανάπτυξη της γραφειοκρατίας και δεν συμβάλλει στην την ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας μεταξύ των παραγωγών γεωργικών προϊόντων (Πέζαρος, 2011).

Αξίζει να τονιστεί ότι από το 2014 η ΕΕ εφαρμόζει μια νέα φάση της κοινής αγροτικής πολιτικής, τις κύριες προτεραιότητες εκ των οποίων είναι:

βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας: βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων, καθώς και καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, επίτευξη ισόρροπης εδαφικής ανάπτυξης της αγροτικής οικονομίας, δημιουργία και διατήρηση απασχόλησης. Οι καθορισμένες προτεραιότητες της γενικής αγροτικής πολιτικής για την προγραμματική περίοδο 2014-2020 αντικατοπτρίζουν τη συνέχεια των προτεραιοτήτων που είχαν προσδιοριστεί προηγουμένως. Οι πόροι που τελικά απορροφά η ΚΓΠ αντιπροσωπεύουν το 37,7% του συνολικού προϋπολογισμού της ΕΕ, το οποίο είναι μειωμένο σε σύγκριση με την περίοδο 2007-2013, που ήταν 41,7%. Η πολυετής χρηματοοικονομική δομή καθορίζει τους πόρους για τη χρηματοδότηση της ευρωπαϊκής πολιτικής, συμπεριλαμβανομένης της ΚΓΠ, κατά κανόνα, μέχρι το 2025 (Paschalidis et al., 2018).

Μετά από αρκετά χρόνια πτώσης της τιμής του ευρώ, η αναλογία νομισμάτων του θεωρείται ότι διαμορφώνεται στο επίπεδο των 1,37 δολαρίων ανά ευρώ το 2024 (Λεκκός, Λεβεντάκης & Τράπεζα Πειραιώς, 2015). Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΓΠ) από την έναρξή της μέχρι σήμερα έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών συνεχιζόμενων μεταρρυθμίσεων, οι οποίες αναπτύχθηκαν για να ανταποκριθούν στις μεταβαλλόμενες ανάγκες της κοινωνίας, της αγοράς και του ανταγωνισμού της αγροτικής οικονομίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) με άλλες συμμαχίες σε όλο τον κόσμο. Η πιο ριζική μεταρρύθμιση θεωρείται ότι ήταν η ΚΓΠ το 2003, που καθιέρωσε άμεσες πληρωμές σε παραγωγούς που είναι εγκατεστημένοι ανεξάρτητα από την παραγωγή και τον τύπο των γεωργικών προϊόντων (Πέζαρος, 2011).

Η γενική τάση δείχνει ότι η ανάπτυξη και οι μεταρρυθμίσεις της ΚΓΠ έχουν προστατευτικό χαρακτήρα και ο παρεμβατισμός, που τη χαρακτηρίζει, δίνει τη θέση του σε ένα πιο φιλελεύθερο μοντέλο. Πρέπει να σημειωθεί ότι αυτοί οι στόχοι δεν έχουν αντικατασταθεί και δεν έχουν αλλάξει από τις διαδοχικές μεταρρυθμίσεις της αρχικής Συνθήκης και αποτελούν σημαντικό

και αναπόσπαστο μέρος των Συνθηκών μέχρι σήμερα. Για την Ελλάδα, δεν πρέπει να ακολουθήσουμε το παράδειγμα των πλούσιων ευρωπαϊκών χωρών που έχουν την οικονομική δυνατότητα να διατηρήσουν την αναποτελεσματική γεωργία μέσω μέτρων στήριξης των τιμών της αγοράς. Οι οικονομικοί πόροι πρέπει να επενδυθούν σε τεχνογνωσία, σύγχρονη τεχνολογία, δεξιότητες διαχείρισης και υποδομές που χρειάζεται η ελληνική γεωργία για να γίνει ανταγωνιστική. Η μεγαλύτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στις συμβουλευτικές υπηρεσίες, στις υποδομές του χωριού, καθώς και στα μέτρα που στοχεύουν στη διατήρηση του περιβάλλοντος (Πέζαρος, 2011).

2.3. Αξιολόγηση εφαρμογής της Κ.Α.Π

Η ΚΑΠ δημιουργήθηκε σε μια εποχή που η Ευρώπη ήταν ελλειμματική για τα περισσότερα προϊόντα διατροφής. Οι μηχανισμοί του επινοήθηκαν για να αντιμετωπίσουν αυτή την κατάσταση. Ουσιαστικά, υποστηρίζουν τις εσωτερικές τιμές και τα εισοδήματα, είτε μέσω παρέμβασης ή προστασίας των συνόρων είτε, όπου δεν υπάρχει προστασία των συνόρων, με μεταβλητές ενισχύσεις με τη μορφή πληρωμών για ελλείψεις. Το κύριο μέσο πολιτικής πριν από τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ το 1992 ήταν η στήριξη των τιμών. Αυτό εγκρίθηκε όχι επειδή θεωρήθηκε ως το πιο αποτελεσματικό μέσο για την επίτευξη των στόχων, αλλά επειδή γενικά θεωρείται λιγότερο παρεμβατικό από άλλες πολιτικές, όπως οι άμεσες επιδοτήσεις, και επομένως πολιτικά πιο αποδεκτό από τον φορολογούμενο. Το αρχικό σύστημα ΚΑΠ αποκάλυψε μια σειρά από πλεονεκτήματα αλλά και ορισμένες σοβαρές ελλείψεις (Baltas, 1999):

Οι κοινοτικές τιμές των γεωργικών προϊόντων είναι πιο σταθερές από τις παγκόσμιες τιμές, αν και σε σημαντικά υψηλότερα επίπεδα.

Η ΚΑΠ εξασφάλισε την ασφάλεια του εφοδιασμού γεωργικών προϊόντων στην Κοινότητα μέσω της αυξημένης αυτάρκειας.

Το ενδοκοινοτικό εμπόριο αγροτικών προϊόντων πολλαπλασιάστηκε.

Η παραγωγικότητα της εργασίας στη γεωργία αυξανόταν περισσότερο από 6% ετησίως, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τη μέση παραγωγικότητα της εργασίας στην Κοινότητα ήταν περίπου 4%.

Οι υψηλές τιμές και οι εγγυήσεις ενθάρρυναν τις αυξήσεις της παραγωγής που ξεπέρασαν την απορροφητική ικανότητα της αγοράς. Μεταξύ 1973 και 1991, ο όγκος της γεωργικής παραγωγής στην ΕΚ αυξήθηκε κατά 2% ετησίως, ενώ η εσωτερική κατανάλωση αυξήθηκε μόνο κατά 0,5% ετησίως. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα πλεονάσματα για ορισμένα εμπορεύματα. Στον προϋπολογισμό του 1991, τα αποθέματα αυτά ανήλθαν σε 3,7 δισεκατομμύρια ECU (European Currency Unit).

Η εντυπωσιακή αύξηση της γεωργικής παραγωγής οδήγησε σε θεαματική αύξηση των κοινοτικών δαπανών για τη στήριξη των τιμών. Ο προϋπολογισμός του τμήματος Εγγυήσεων αυξήθηκε από 4,5 δισ. ECU το 1975 σε 11,5 δισ. ECU το 1991 σε σταθερές τιμές του 1975. Μολονότι οι δαπάνες του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ) αυξήθηκαν κατά τη διάρκεια αυτής της εικοσαετίας περίπου δύο φορές ταχύτερα από τον ρυθμό αύξησης του κοινοτικού ΑΕΠ, τα πραγματικά γεωργικά εισοδήματα παρέμειναν σχεδόν αμετάβλητα. Τρεις εξηγήσεις γι' αυτό το παράδοξο δόθηκαν: υποστηρίχθηκε ότι, πρώτον, τα περισσότερα εισοδήματα στην οικονομία γνώρισαν στασιμότητα ή πτώση και ότι χωρίς τη στήριξη της ΚΓΠ θα ήταν αναπόφευκτη η πτώση των γεωργικών εισοδημάτων. Δεύτερον, η πολιτική στήριξης των τιμών δεν ήταν αποτελεσματική μέθοδος για την αύξηση των εισοδημάτων. και τρίτον, το ήμισυ των δαπανών του τμήματος Εγγυήσεων αντιπροσωπεύεται

από το κόστος αποθήκευσης των πλεονασμάτων και από τις επιστροφές των εξαγωγών.

Το δημόσιο κόστος προστασίας των αγροτικών αγορών φαινόταν να αυξάνεται απαρέγκλιτα, περιορίζοντας τα διαθέσιμα κεφάλαια για άλλους σκοπούς.

Εφόσον το σύστημα συνέδεε τη γεωργική στήριξη με τις παραγόμενες ποσότητες, αναπόφευκτα τόνωσε την ανάπτυξη της παραγωγής και έτσι ενθάρρυνε την εντατικοποίηση των τεχνικών παραγωγής και τη χρήση περισσότερων γεωργικών εισροών.

Συνέπεια της πολιτικής στήριξης των τιμών ήταν ότι οι μεγαλύτερες και οι πιο εντατικές εκμεταλλεύσεις απορρόφησαν το μεγαλύτερο μέρος των κεφαλαίων του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ). Υπολογίστηκε ότι το 80% της στήριξης που παρείχε το ΕΓΤΠΕ κατευθύνθηκε μόνο στο 20% των εκμεταλλεύσεων.

Οι δαπάνες του ΕΓΤΠΕ κυριαρχούνταν παραδοσιακά από τη στήριξη που παρέχεται στα «βόρεια βασικά προϊόντα» (δηλαδή γάλα, ζάχαρη, βόειο κρέας) τα οποία έλαβαν προστασία άνω του μέσου όρου. Τα «προϊόντα του νότου» (δηλαδή τα φρούτα, τα λαχανικά, το ελαιόλαδο, το βαμβάκι, το κρασί, το αιγοπρόβειο κρέας και ο καπνός) έπαιζαν παραδοσιακά δευτερεύοντα ρόλο στην ιστορία, και σίγουρα στο κόστος, της ΚΑΠ.

Οι τιμές της παγκόσμιας αγοράς για τα περισσότερα γεωργικά προϊόντα ήταν πολύ χαμηλότερες από αυτές της ΕΚ. Ως εκ τούτου, ο ευρωπαίος καταναλωτής έχασε από την υποχρέωση να πληρώσει πολύ υψηλές τιμές. Επιπλέον, καθώς οι φτωχοί του πληθυσμού ξοδεύουν σχετικά υψηλότερο ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματός τους σε τρόφιμα και ο μηχανισμός στήριξης των τιμών της ΚΑΠ διατηρεί τις τιμές των τροφίμων υψηλές, η ΚΑΠ προκαλεί μαζικές μεταφορές εισοδήματος από τους καταναλωτές σε μια χώρα μέλος σε παραγωγούς σε μια άλλη.

Στο πλαίσιο της ΚΑΠ, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα έχει αλλάξει από καθαρό εισαγωγή σε καθαρό εξαγωγή τροφίμων και γεωργικών προϊόντων. Αυτή η ανάκαμψη ήταν το αποτέλεσμα πολιτικών υποστήριξης και όχι οποιασδήποτε αλλαγής συγκριτικού πλεονεκτήματος που δημιουργήθηκε από την αγορά. Στο πλαίσιο της εμπορικής της ικανότητας, η ΕΚ έχει κατηγορηθεί ότι χρησιμοποιεί τον προστατευτισμό ως μέσο κοινωνικής πολιτικής για τη στήριξη των αγροτών και ότι προσθέτει στην αστάθεια των παγκόσμιων αγορών αγοράζοντας γεωργικά προϊόντα στο εξωτερικό μόνο όταν οι εγχώριες προμήθειες είναι περιορισμένες και πουλώντας τα πλεονάσματά της στον κόσμο. αγορές σε επιδοτούμενες τιμές. Αυτό δεν έχει προκαλέσει μόνο σοβαρά οικονομικά προβλήματα στην Κοινότητα αλλά και στους κύριους εμπορικούς της εταίρους και στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες και έχει περιπλέξει τις διεθνείς σχέσεις της ΕΕ.

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, η ΚΑΠ έχει εξελιχθεί από τη στήριξη των τιμών παραγωγού στη στήριξη του εισοδήματος των παραγωγών. Οι γεωργοί της ΕΕ παράγουν τιμές στην παγκόσμια αγορά, ενώ τα εισοδήματά τους υποστηρίζονται σε μεγάλο βαθμό από το σύστημα των άμεσων ενισχύσεων. Οι άμεσες πληρωμές, συμπεριλαμβανομένης της βασικής ενίσχυσης, της οικολογικής ενίσχυσης, του καθεστώτος ενιαίας στρεμματικής ενίσχυσης, των συνδεδεμένων πληρωμών και άλλων στρεμματικών πληρωμών, αποτελούν το 70% του προϋπολογισμού της ΚΑΠ και το 28% του συνολικού προϋπολογισμού της ΕΕ. Ωστόσο, αυτό το σύστημα άμεσων πληρωμών στερείται πραγματικής νομιμότητας ή αιτιολόγησης (Matthews, 2017).

Αρχικά εισήχθη για να αντισταθμίσει τους γεωργούς για τη μείωση του εισοδήματος λόγω της χαμηλότερης στήριξης των τιμών της αγοράς, όταν οι τιμές παραγωγού καθορίζονταν σε μεγάλο βαθμό από τις διοικητικές τιμές που καθορίστηκαν στο πλαίσιο της ΚΑΠ. Ωστόσο, η αποζημίωση μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο ως προσωρινό μέτρο. Είναι δύσκολο να

εξορθολογιστούν οι άμεσες πληρωμές ως αποζημίωση για μειώσεις τιμών που έλαβαν χώρα πριν από είκοσι πέντε χρόνια, κυρίως επειδή επεκτάθηκαν στους αγρότες στα νέα κράτη μέλη που δεν γνώρισαν ποτέ αυτές τις μειώσεις τιμών και όπου οι τιμές γενικά αυξήθηκαν κατά την προσχώρηση στην ΕΕ.

Η Επιτροπή υπερασπίζεται τις άμεσες πληρωμές ως βασική εισοδηματική στήριξη για τους γεωργούς. Όμως η κατανομή αυτής της στήριξης, με κύριους δικαιούχους τις εκμεταλλεύσεις με σχετικά υψηλά εισοδήματα, υπονομεύει αυτή τη δικαιολόγηση. Επίσης, επειδή η επιλεξιμότητα για άμεσες πληρωμές εξαρτάται από τον έλεγχο της γης, αυτές οι πληρωμές κεφαλαιοποιούνται στην αξία της γης. Για εκμεταλλεύσεις μισθωτών ή αγροτών που νοικιάζουν γη, μεγάλο μέρος της αξίας της άμεσης πληρωμής διαχέεται με τη μορφή υψηλότερων ενοικίων, έτσι ώστε ο τελικός δικαιούχος να είναι ο ιδιοκτήτης και όχι ο πραγματικός αγρότης. Επίσης, καθώς οι αγρότες αποκτούν πρόσθετη γη με την πάροδο του χρόνου για να επεκταθούν, η αξία των άμεσων πληρωμών αντισταθμίζεται από το υψηλότερο κόστος αγοράς της γης που αγοράζουν. Έτσι, υπάρχει μεγάλη διαρροή των οφελών από τις άμεσες πληρωμές σε μη γεωργικές ομάδες και αυτή η διαρροή αυξάνεται με την πάροδο του χρόνου (Matthews, 2017).

Ο περιορισμός των άμεσων πληρωμών συχνά προτείνεται ως τρόπος περιορισμού των άμεσων πληρωμών σε όσους χρειάζονται εισοδηματική στήριξη. Ωστόσο, η χρήση της γεωργικής πολιτικής ως μορφής κοινωνικής πολιτικής θα είναι αναπόφευκτα ανεπαρκώς στοχευμένη σε εκείνα τα αγροτικά νοικοκυριά με χαμηλά εισοδήματα. Η απλή μετατόπιση μεγαλύτερου μεριδίου των άμεσων ενισχύσεων σε μικρότερες εκμεταλλεύσεις (για παράδειγμα, μέσω ανώτατων ορίων ή με βάση την αναδιανεμητική πληρωμή) δεν οδηγεί απαραίτητα σε μια πιο δίκαιη πολιτική. Πολλοί μικροί κάτοχοι αγροκτημάτων έχουν εισόδημα εκτός αγροκτήματος, επομένως δεν υπάρχει απαραίτητη συσχέτιση με το χαμηλό

εισόδημα των νοικοκυριών. Οι μεγάλες επιδοτήσεις μικρών εκμεταλλεύσεων μπορεί επίσης να έχουν ως αποτέλεσμα μια ολοένα και πιο μη ανταγωνιστική γεωργική δομή η οποία θα απαιτεί αυξανόμενα επίπεδα στήριξης με την πάροδο του χρόνου και μόνο για να επιβιώσει (Matthews, 2017).

Η Επιτροπή υπογραμμίζει επίσης τον σημαντικό ρόλο των άμεσων ενισχύσεων στη σταθεροποίηση του συνολικού γεωργικού εισοδήματος. Ασφαλώς, η διαθεσιμότητα μιας σταθερής ροής εσόδων από άμεσες πληρωμές ενισχύει την πιστοληπτική ικανότητα των αγροτών και μειώνει τη μεταβλητότητα του συνολικού γεωργικού εισοδήματος, συμπεριλαμβανομένων των πληρωμών. Ωστόσο, οι άμεσες πληρωμές δεν έχουν σχεδιαστεί σωστά για λόγους σταθεροποίησης. Ορισμένες από τις πιο επικίνδυνες γεωργικές επιχειρήσεις, όπως η κηπουρική, λαμβάνουν σχετικά λίγα με τη μορφή άμεσων ενισχύσεων επειδή χρησιμοποιούν σχετικά μικρή γη. Επίσης, οι άμεσες πληρωμές καταβάλλονται ανεξάρτητα από το επίπεδο των τιμών των γεωργικών εκμεταλλεύσεων τόσο σε καλές όσο και σε κακές χρονιές. Εάν ο μοναδικός στόχος των δημόσιων μεταβιβάσεων είναι η σταθεροποίηση του αγροτικού εισοδήματος, ένα εργαλείο σταθεροποίησης του εισοδήματος είναι η αποτελεσματικότερη χρήση των δημόσιων πόρων (Castañeda-Vera & Garrido, 2017).

Φυσικά, ο σταθεροποιητικός ρόλος της δημόσιας παρέμβασης μπορεί απλώς να παραγκωνίσει εναλλακτικές επιλογές που θα μπορούσαν να κάνουν οι αγρότες για να εξομαλύνουν τα εισοδήματά τους. Τα μέσα διαχείρισης κινδύνου του ιδιωτικού τομέα ενδέχεται να δυσκολεύονται περισσότερο να καθιερωθούν και να ανταγωνιστούν, επειδή οι δημόσιες μεταβιβάσεις καθιστούν τη χρήση αυτών των εναλλακτικών λύσεων λιγότερο ελκυστική. Η μείωση των δυσμενών συνεπειών του κινδύνου μπορεί επίσης να ενθαρρύνει τους αγρότες να αναλάβουν μεγαλύτερο κίνδυνο. Οι άμεσες πληρωμές μερικές φορές δικαιολογούνται επειδή οι

αγρότες στην ΕΕ πρέπει να πληρούν υψηλότερα πρότυπα, όσον αφορά το περιβάλλον, την ασφάλεια των τροφίμων και την καλή διαβίωση των ζώων, από τους αγρότες σε άλλες χώρες (Matthews, 2017).

Αυτό δεν είναι μια πειστική αιτιολόγηση, για πολλούς λόγους. Στο βαθμό που τα υψηλά πρότυπα διορθώνουν τις αρνητικές εξωτερικές επιδράσεις που επιβάλλονται από τη γεωργία σε άλλες ομάδες της κοινωνίας, αυτό δεν αποτελεί επιχείρημα για αποζημίωση. Χωρίς τα πρότυπα, η συνολική κοινωνική ευημερία της ΕΕ θα μειωνόταν: τα πρότυπα αυξάνουν τη συνολική ευημερία της ΕΕ και δεν απαιτούν αποζημίωση. Τα υψηλά πρότυπα χρησιμοποιούνται συχνά ως σημείο πώλησης και συμβάλλουν στις κορυφαίες τιμές που επιτυγχάνουν τα προϊόντα της ΕΕ, επομένως το πρόσθετο κόστος αντισταθμίζεται μερικές φορές από υψηλότερες τιμές της αγοράς. Συχνά, τα πρότυπα που απαιτεί ο ιδιωτικός τομέας είναι υψηλότερα από αυτά που απαιτούνται από τη νομοθεσία και θέτουν τον πήχη που πρέπει να πληρούν οι παραγωγοί (Matthews, 2017).

Ενώ οι αγρότες της ΕΕ ανταγωνίζονται παραγωγούς σε άλλες χώρες, ανταγωνίζονται επίσης και άλλες επιχειρήσεις εντός της ΕΕ για τη χρήση πόρων, ιδίως εργασίας και κεφαλαίου. Άλλες επιχειρήσεις στην ΕΕ υπόκεινται επίσης σε υψηλά ρυθμιστικά πρότυπα και δεν υπάρχουν στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι η γεωργία υφίσταται κατ' ανάγκη διακρίσεις από την άποψη αυτή και, επομένως, δεν υπάρχει και πάλι λόγος για αποζημίωση. Γενικότερα, η ανταγωνιστικότητα δεν μπορεί να περιοριστεί σε συγκρίσεις που βασίζονται σε έναν μόνο παράγοντα. Οι παραγωγοί σε άλλες χώρες βλέπουν με φθόνο το σύστημα καινοτομίας στην ΕΕ, τις εύρυθμες πιστωτικές αγορές, τα σταθερά νομικά συστήματα και τα δικαιώματα ιδιοκτησίας. Σύμφωνα με τον Matthews (2017), δεν υπάρχει κανένας λόγος να διαλέξουμε μόνο έναν από τους παράγοντες που καθορίζουν την ανταγωνιστικότητα στον οποίο οι γεωργοί της ΕΕ ενδέχεται να βρίσκονται σε μειονεκτική θέση και να υποστηρίξουμε ότι η

αποζημίωση δικαιολογείται μόνο σε αυτή τη βάση. Όταν αυξάνονται τα πρότυπα, μπορεί να είναι σκόπιμο να προσφερθεί μεταβατική βοήθεια στους παραγωγούς για να τους βοηθήσουμε να προσαρμοστούν σε αυτά τα υψηλότερα πρότυπα (π.χ. επιχορηγήσεις επενδύσεων για βελτιωμένα κτίρια), αλλά αυτό δεν δικαιολογεί συνεχείς πληρωμές βάσει έκτασης.

Το τελευταίο επιχείρημα που χρησιμοποιείται για να δικαιολογήσει τις άμεσες πληρωμές είναι ότι είναι σημαντικές για τη διασφάλιση της παροχής δημόσιων αγαθών, είτε πρόκειται για τη συνέχιση της γεωργίας σε περιθωριακές αγροτικές περιοχές είτε για την παροχή υπηρεσιών οικοσυστήματος. Αυτή η αιτιολόγηση βασίζεται εν μέρει στη σχέση μεταξύ της βασικής ενίσχυσης/ενιαίας στρεμματικής ενίσχυσης και των όρων πολλαπλής συμμόρφωσης, καθώς και των όρων που συνδέονται με την οικολογική ενίσχυση. Ωστόσο, οι δεσμοί μεταξύ αυτών των πληρωμών και της παροχής δημόσιων αγαθών είναι πολύ έμμεσοι. Δεν υπάρχει σχέση μεταξύ του μεγέθους της πληρωμής που λαμβάνει ένας γεωργός και του μεγέθους του παρεχόμενου δημόσιου αγαθού, ούτε οι πληρωμές έχουν σχεδιαστεί για να ενθαρρύνουν τη διαχείριση της γεωργικής γης κατά τρόπο που να μεγιστοποιεί την παραγωγή των δημόσιων αγαθών.

Τα περιβαλλοντικά δημόσια αγαθά είναι χωροταξικά ετερογενή και οι ομοιόμορφες στρεμματικές πληρωμές δεν αντικατοπτρίζουν αυτό το γεγονός. Η βιβλιογραφία τονίζει επίσης την ανωτερότητα των συστημάτων που βασίζονται στα αποτελέσματα έναντι των συστημάτων που ανταμείβουν τους αγρότες με βάση τις εισροές, όπως η ανάληψη συγκεκριμένων γεωργικών πρακτικών. Για όλους αυτούς τους λόγους, οι ενιαίες άμεσες ενισχύσεις βάσει της έκτασης είναι ένας πολύ αναποτελεσματικός τρόπος για να παρακινηθούν οι αγρότες να παρέχουν περισσότερα δημόσια αγαθά. Ορισμένα δημόσια αγαθά πρέπει να παρέχονται από τους αγρότες σε συνεταιρισμό και εδώ μπορεί να

χρειαστούν συγκεκριμένα στοχευμένα μέτρα για την ενθάρρυνση της συλλογικής δράσης (Matthews, 2017).

Σύμφωνα με το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (2020), στοχεύοντας στην αποτελεσματική ανταπόκριση των καινούριων προκλήσεων, μετά το 2020, θα λάβει χώρα τόσο ο σχεδιασμός όσο και η πραγματοποίηση της νέας Κοινής Γεωργικής Πολιτικής (ΚΓΠ). Η νέα αυτή Κοινή Γεωργική Πολιτική (ΚΓΠ) θα χαρακτηρίζεται από μια ολοκληρωμένη προσέγγιση καλύπτοντας τόσο τις άμεσες ενισχύσεις και παρεμβάσεις ανά τομέα γεωργικών προϊόντων όσο και την αγροτική ανάπτυξη της ΚΓΠ. Η εν λόγω προσέγγιση θα πραγματοποιηθεί για κάθε Κράτος Μέλος ξεχωριστά μέσω Στρατηγικού Σχεδίου Κοινής Γεωργικής Πολιτικής.

Η νέα προσέγγιση της νέας Κοινής Γεωργικής Πολιτικής θα έχει ως στόχο να μεγιστοποιήσει την συμμετοχή της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής σε θέματα πράσινης πολιτικής, μέσω της προστασίας του περιβάλλοντος και των προσπαθειών να μετριαστεί το φλέγον ζήτημα της κλιματικής αλλαγής. Επιπροσθέτως, στοχεύει στη δημιουργία μιας καινούριας σχέσης και αλληλεπίδρασης με τα Κράτη μέλη με τέτοιο τρόπο ώστε να ενισχύεται ο σχεδιασμός και η δράση τους. Ένας επιπλέον στόχος είναι να ενισχυθούν και να προωθηθούν οι νέες τεχνολογίες στον τομέα της γεωργίας. Πιο συγκεκριμένα, η νέα Κοινή Γεωργική Πολιτική στοχεύει στο να επιτευχθούν εννέα ειδικοί στόχοι όπως περιγράφονται παρακάτω (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2020):

- 1) Η υποστήριξη βιώσιμων γεωργικών εισοδημάτων στην ΕΕ.
- 2) Η ενίσχυση της αγοράς και η αύξηση της ανταγωνιστικότητας, μέσω της προώθησης των καινοτομιών και γνώσεων της τεχνολογίας
- 3) Την βελτίωση των θέσεων των αγροτών⁴ Την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής

- 4) Τη διαχείριση των φυσικών πόρων
- 5) Την προστασία της βιοποικιλότητας, των οικοτόπων και των τοπίων
- 6) Την δημιουργία δελεαστικών προοπτικών με στόχο να προσελκύσουν νέους αγρότες
- 7) Την προώθηση της τοπικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές και
- 8) Τη βελτίωση των απαιτήσεων της κοινωνίας για ασφαλή και υγιεινά τρόφιμα, για τη βέλτιστη μεταχείριση των ζώων και για ζητήματα απόρριψης τροφίμων

3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Αγροτική Ανάπτυξη

3.1. Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης

Η ιδέα των Προγραμμάτων Αγροτικής Ανάπτυξης που βασίζονται σε τοπικές προοπτικές και επικεντρώνονται στους ντόπιους κατοίκους έγινε για πρώτη φορά δημοφιλής μετά την οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1970 (Esparcia, Escribano, & Serrano, 2015), αν και οι πρώτες επικρίσεις κατά του παραδείγματος του εκσυγχρονισμού εμφανίστηκαν τη δεκαετία του 1960. Αυτή η αντιπαράθεση μεταξύ της εξωγενούς, παραγωγικής προσέγγισης και της ενδογενούς, τοπικής προσέγγισης, παρά την φαινομενικά ανταγωνιστική της διατύπωση, θα πρέπει να γίνει κατανοητή ως διαπερατή επειδή οι διαδικασίες αναγκαστικά αλληλεπιδρούν. Οι Marsden και Smith (2005) προτείνουν την έννοια της νεοενδογενούς αγροτικής ανάπτυξης. Επί του παρόντος, οι περισσότεροι Ευρωπαίοι ερευνητές επικεντρώνονται απλώς στην αγροτική ανάπτυξη και τα πιο σημαντικά ζητήματα που συζητούν σχετίζονται με την τοπική και ολοκληρωμένη φύση της. Αυτή η προσέγγιση έχει ταξινομηθεί ως νέο παράδειγμα που υποστηρίζει την εφαρμογή πολιτικών αγροτικής ανάπτυξης, από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) (Kitchen & Marsden, 2009). Για τον Ray (2000) η νεο-ενδογενής αγροτική ανάπτυξη παρέχει μια σύνθεση στην οποία οι εξωγενείς παράγοντες αναγνωρίζονται και θεωρούνται απαραίτητοι, διατηρώντας παράλληλα την πίστη στις δυνατότητες των τοπικών περιοχών να διαμορφώσουν το δικό τους μέλλον. Για τους High και Nemes (2007), οι εξωγενείς και ενδογενείς θεσμοί της αγροτικής ανάπτυξης ενισχύουν ο ένας στον άλλο αντί να εναντιώνονται.

Τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) αποτελούν από τα κύρια μέσα στήριξης στο πλαίσιο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αντιπροσωπεύουν περίπου το ένα τέταρτο του

συνολικού προϋπολογισμού της ΚΓΠ. Τα ΠΑΑ στοχεύουν στην προώθηση της ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών της ΕΕ προκειμένου να αντιμετωπίσουν ένα ευρύ φάσμα οικονομικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών προκλήσεων (European Commission, 2019). Ένα βασικό ερώτημα που σχετίζεται με τη δημόσια στήριξη γενικά, και με το ΠΑΑ ειδικότερα, είναι ο βαθμός στον οποίο η στήριξη προωθεί πραγματικά την επίτευξη των στόχων πολιτικής. Για να απαντηθεί αυτό το ερώτημα, υπάρχει μια αυξανόμενη βιβλιογραφία που προσπαθεί να εκτιμήσει εμπειρικά τον αντίκτυπο της υποστήριξης του ΠΑΑ. Ωστόσο, η αξιολόγηση του αντίκτυπου του ΠΑΑ συχνά καθοδηγείται από τη διαθεσιμότητα δεδομένων, τον τύπο του μέτρου του ΠΑΑ που αναλύθηκε, τη γεωγραφική κάλυψη και την οικονομετρική προσέγγιση. Ο Medonos και οι συνεργάτες του (2012) καθώς και οι Michalek, Ciaian και Pokrivcak (2018) χρησιμοποιούν δεδομένα έρευνας που περιλαμβάνουν μόνο μεγάλες εκμεταλλεύσεις για να εκτιμήσουν τις επιπτώσεις της στήριξης των γεωργικών επενδύσεων στην Τσεχία και την υποστήριξη των οργανώσεων παραγωγών στην Σλοβακία, αντίστοιχα. Ομοίως, οι Kirchweger, Kante Hardt και Leisch (2015) αποκλείουν εκμεταλλεύσεις με μικρά επίπεδα στήριξης για να διερευνήσουν τις επιπτώσεις της στήριξης των γεωργικών επενδύσεων στην Αυστρία.

Ο κύριος στόχος των Προγραμμάτων Αγροτικής Ανάπτυξης είναι ο αγροτικός τομέας. Μόνο λίγες μελέτες επικεντρώνονται στις επιπτώσεις της αγροτικής ανάπτυξης πέρα από τον γεωργικό (αγροτικό) τομέα, όπως στην περιφερειακή ευημερία, την ποιότητα ζωής ή τη ζωτικότητα των αγροτικών περιοχών (Mack, Fintineru, & Kohler, 2018; Bakucs et al., 2019). Η γεωγραφική κάλυψη διαδραματίζει επίσης σημαντικό ρόλο κατά την αξιολόγηση των επιπτώσεων των ενισχύσεων του ΠΑΑ, επειδή οι λεπτομέρειες εφαρμογής κάθε συγκεκριμένου μέτρου ΠΑΑ μπορεί να διαφέρουν μεταξύ των κρατών μελών (ENRD, 2015). Δεδομένης αυτής της

διακύμανσης στην υλοποίηση του ΠΑΑ, μια πιο επιθυμητή προσέγγιση θα ήταν να πραγματοποιηθεί μια εκτίμηση για κάθε περιφερειακή ενότητα χωριστά. Οι μελέτες συνήθως εκτελούν εκτιμήσεις για μια συγκεκριμένη περιοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Michalek, Ciaian & Kancs, 2016) είτε για ένα Κράτος Μέλος (Medonos et al., 2012; Kirchweger, Kante Hardt, & Leisch, 2015; Michalek et al., 2018; Bakucs et al., 2019) Ωστόσο, αυτή η επιλογή προφανώς καθοδηγείται από τη διαθεσιμότητα δεδομένων παρά από την εφαρμογή των υπό μελέτη μέτρων των Προγραμμάτων Αγροτικής Ανάπτυξης.

Τα προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης (παρόμοια με τα ΠΑΑ) συχνά περιλαμβάνουν υποστήριξη για μη παραγωγικές δραστηριότητες ή ευρύτερα αναπτυξιακά ζητήματα που στοχεύουν στην παροχή υποδομών και υπηρεσιών για οικονομικούς παράγοντες και επηρεάζουν πολλούς τομείς και οικονομικούς παράγοντες (επιχειρήσεις, νοικοκυριά). Σημαντικές πτυχές των προγραμμάτων περιφερειακής ανάπτυξης είναι ότι συχνά ο βασικός στόχος πολιτικής είναι η ανάπτυξη συγκεκριμένων περιοχών και η οικονομική τους σύγκλιση με άλλες πιο ανεπτυγμένες περιφέρειες. Επιπλέον, οι πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης ενδέχεται να προκαλέσουν σημαντικές διαπεριφερειακές επιπτώσεις γενικής ισορροπίας. Αυτοί οι παράγοντες δίνουν προτίμηση στην εφαρμογή της περιφερειακής προσέγγισης σε σύγκριση με τη χρήση μικροδεδομένων, καθώς μπορεί να προσδιορίσουν καλύτερα τις επιπτώσεις της πολιτικής, ειδικά όταν η περιφερειακή πολιτική επικεντρώνεται στην ανάπτυξη και τη σύγκλιση των περιφερειών (Mohl & Hagen, 2008).

Το σενάριο των περιορισμένων κεφαλαιουχικών πόρων και των υψηλών επιπέδων μετανάστευσης με την επακόλουθη γήρανση του πληθυσμού θέτει σε κίνδυνο τη κοινωνική, οικονομική και περιβαλλοντική βιωσιμότητα ορισμένων αγροτικών περιοχών στην ΕΕ. Οι υπεύθυνοι για τη στρατηγική περιφερειακής ανάπτυξης της ΕΕ ενσωματώνουν ένα σύνολο μέτρων για

την προώθηση επενδυτικών διαδικασιών για την αναζωογόνηση αυτών των περιοχών μέσω της Περιφερειακής Πολιτικής και της Πολιτικής Αγροτικής Ανάπτυξης της ΕΕ. Η πρωτοβουλία LEADER είναι πιθανώς από τα πιο εμβληματικά και αναγνωρίσιμα παραδείγματα αγροτικής ανάπτυξης. Έτσι, οι περισσότεροι μελετητές σημειώνουν ότι η προσέγγιση LEADER είχε πολύ θετικό αντίκτυπο ως εργαλείο και πρόγραμμα για συμμετοχική, ενδογενή τοπική ανάπτυξη (Ploeg, Renting, & Brunor, 2000), για τον εκδημοκρατισμό της αγροτικής ανάπτυξης (Ray, 1998), για την αποκέντρωση, την κοινοτική ενδυνάμωση και την ανανέωση του κοινωνικού κεφαλαίου (Ramos & Delgado, 2003; Farrell & Thirion, 2005) και τέλος για να γίνουν οι αγροτικές περιοχές πιο ανθεκτικές μέσω των συμπράξεων δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (Martínez, Sacristán & Yagüe, 2015).

Ωστόσο, το πρόγραμμα LEADER είχε επίσης ορισμένες αρνητικές πτυχές. Πρώτον, στις περισσότερες περιπτώσεις, η συμμετοχή ήταν περισσότερο επίσημη παρά πραγματική (Augustyn & Nemes, 2014) επειδή οι έλεγχοι από πάνω προς τα κάτω έχουν μειώσει τη λήψη τοπικών αποφάσεων (Navarro, Woods, & Cejudo, 2016) και επίσης, σε τοπική κλίμακα, αυτές οι αποφάσεις ελέγχονται από τοπικές οικονομικές και πολιτικές ελίτ (Buciega, 2012), στην οποία λίγα μέλη της κοινότητας έχουν λάβει μέρος (Dargan & Shucksmith, 2008; Shortall, 2008), συμβάλλοντας σε βάρος συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων που είναι περιθωριοποιημένες (Nardone, Sisto, & Lopolito, 2010). Το γεγονός αυτό είχε εδαφικές συνέπειες. Οι περιοχές στις οποίες δρουν αυτά τα λόμπι εξουσίας είναι εκείνες που ωφελούνται περισσότερο από τις νεοενδογενείς αγροτικές επενδύσεις, ενώ άλλες περιοχές με έλλειψη κοινωνικού κεφαλαίου αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα στην απόκτηση τέτοιων κεφαλαίων (Tellmann, 2012).

Εντός των περιορισμών που επιβάλλουν οι προϋπολογισμοί τους, τα νεοενδογενή προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης, όπως το LEADER,

σχεδιάστηκαν για να αποτελέσουν εμβληματικά εργαλεία άμεσης παρέμβασης σε μειονεκτούσες περιοχές της ΕΕ, που προσπάθησαν να τις καταστήσουν πιο δυναμικές και να προωθήσουν την οικονομική διαφοροποίηση. Αυτές οι πολιτικές ενοποιήθηκαν πλήρως κατά την περίοδο 2002–2008. Στις περισσότερες από τις Ομάδες Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ), η άνιση συμμετοχή και διακυβέρνηση τείνει να παγιώσει τόσο τις κοινωνικές όσο και τις εδαφικές ανισοροπίες. Το ανθρώπινο και κοινωνικό κεφάλαιο και οι ενδογενείς πόροι και το δυναμικό διαφέρουν πολύ από τη μια περιοχή στην άλλη. Το αποτέλεσμα είναι άνιση ανάπτυξη. Οι ήδη δυναμικές αγροτικές περιοχές τείνουν να ωφεληθούν, ενώ οι αγροτικές περιοχές που παρακμάζουν παραμένουν εκτός. Οι φτωχές πόλεις σε ορεινές και βαθιές αγροτικές περιοχές επωφελούνται ελάχιστα και αποκλείονται σε μεγάλο βαθμό από τα προγράμματα LEADER, ενώ τα προβλήματά τους με τη μετανάστευση και τη γήρανση του πληθυσμού συνεχίζονται (Cañete, Navarro & Cejudo, 2018).

Για να είναι πιο επιτυχημένα τα μελλοντικά προγράμματα LEADER, είναι ζωτικής σημασίας να αντιμετωπιστούν τέτοιου είδους ζητήματα. Οι Esparcia και Escribano (2012, όπ. αναφ. στους Cañete, Navarro & Cejudo, 2018) που προσπάθησαν να αξιολογήσουν την αποτελεσματικότητα τέτοιων πρωτοβουλιών υποστηρίζουν ότι η συμμετοχή των κατοίκων της περιοχής στο σχεδιασμό των στρατηγικών που θα εφαρμοστούν σε αυτά τα προγράμματα είναι απαραίτητη. Αυτό σημαίνει πραγματική αποτελεσματική συμμετοχή που υπερβαίνει τις απλές δημόσιες ακροάσεις. Αυτές οι προτάσεις φαίνονται λογικές στη θεωρία, αλλά είναι πολύ περίπλοκο να εισαχθούν σε περιοχές με χαμηλή ανάπτυξη και μικρό πληθυσμό. Επιπλέον, όπως αναφέρουν οι Navarro Woods και Cejudo (2016) σε περιοχές με λίγους επιχειρηματίες, ο από πάνω προς τα κάτω έλεγχος και η γραφειοκρατική διαχείριση που επιβάλλει η περιφερειακή κυβέρνηση τείνει να υπονομεύει την αποτελεσματικότητα των εκστρατειών

που οργανώνονται από τις ΟΤΔ για να ενθαρρύνουν τη συμμετοχή στα προγράμματα LEADER.

3.2. Χρηματοδοτήσεις στην Ελλάδα

Όσον αφορά τον ελλαδικό χώρο, το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) εγκρίθηκε τον Δεκέμβριο του 2015 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ακολούθησε η τροποποίησή του τον Μάρτιο του 2021. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα αφορούσε τις προτεραιότητες που έχει η Ελλάδα για την αξιοποίηση των 5,64 δισ. ευρώ του δημόσιου χρήματος για την περίοδο 2014-2020. Το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο στο να ενισχύσει τη βιωσιμότητα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και να προωθήσει την τοπική ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών. Έτσι, οι Έλληνες αγρότες θα λάβουν οικονομική ενίσχυση με απώτερο στόχο να θέσουν το 17,66% της γεωργικής γης σε συμβάσεις για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, το 17,43% για τη βελτίωση της διαχείρισης των υδάτων και το 16,52% για τη βελτίωση της διαχείρισης του εδάφους ή/και την πρόληψη της διάβρωσης του εδάφους. Επιπροσθέτως, θα δοθεί στήριξη για τον εκσυγχρονισμό 6.300 γεωργικών εκμεταλλεύσεων και ενώ 25.600 νέοι αγρότες θα ενισχυθούν οικονομικά για το νέο τους ξεκίνημα. Επιπλέον, 12.700 γεωργικές εκμεταλλεύσεις θα επωφεληθούν με τη συμμετοχή τους σε προγράμματα ποιότητας, ανάπτυξη βραχυπρόθεσμων αλυσίδων εφοδιασμού και οργανώσεις παραγωγών ενώ 450 επιχειρήσεις αγροδιατροφής θα λάβουν οικονομική στήριξη για επενδύσεις στη μεταποίηση και εμπορία γεωργικών προϊόντων. Η υποστήριξη για δραστηριότητες γνώσης και καινοτομίας αποτελεί σχεδόν το 4% των προγραμματισμένων δημόσιων δαπανών και το ΠΑΑ θα δημιουργήσει περίπου 67.500 θέσεις κατάρτισης για αγρότες και άλλες αγροτικές επιχειρήσεις. Τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης θα ενισχύσουν

επιπροσθέτως την τοπική ανάπτυξη μέσω των Τοπικών Ομάδων Δράσης LEADER που καλύπτουν περισσότερο από το 50% του αγροτικού πληθυσμού της χώρας. Επίσης θα βελτιώσουν την προσβασιμότητα του 10% του αγροτικού πληθυσμού σε βασικές υπηρεσίες και υποδομές πληροφορικής (European Commission, 2020).

Το 2020, ως απάντηση στην πανδημία του Covid-19, το ελληνικό Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης εισήγαγε έκτακτη στήριξη στον τομέα του ελαιόλαδου σε περίπου 143.648 πιθανούς δικαιούχους. Η στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης είναι ο δεύτερος πυλώνας της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, ο οποίος παρέχει στα κράτη μέλη ένα κονδύλιο κοινοτικής χρηματοδότησης για τη διαχείριση σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο στο πλαίσιο πολυετών, συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων. Συνολικά, προβλέπονται 118 προγράμματα και στα 28 Κράτη Μέλη. Οι κανονισμοί που ίσχυαν για την περίοδο 2014-2020 είχαν έξι οικονομικές, περιβαλλοντικές και κοινωνικές προτεραιότητες. Επίσης το κάθε πρόγραμμα έχει συγκεκριμένους και καθορισμένους στόχους. Επιπλέον, προκειμένου να συντονιστούν καλύτερα οι δράσεις και να μεγιστοποιηθούν οι συνέργειες με τα άλλα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά & Επενδυτικά Ταμεία (ΕΔΕΤ), υπάρχει συμφωνία εταιρικής σχέσης με κάθε κράτος μέλος, η οποία τονίζει την γενικότερη στρατηγική του για διαρθρωτικές επενδύσεις που χρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (European Commission, 2020).

Η Ελλάδα θέτει σε ισχύ ένα ενιαίο εθνικό πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης. Η χώρα καλύπτει μια έκταση 132 049 km². Από αυτή την έκταση το 62,6 % αντιστοιχεί σε αγροτική έκταση στην οποία κατοικεί περίπου το 40% του πληθυσμού. Πάνω από 350.000 γεωργικές εκμεταλλεύσεις της χώρας (που αντιστοιχούν περίπου στο 50% των συνολικών γεωργικών εκμεταλλεύσεων) έχουν λιγότερα από 2 εκτάρια. Από την άλλη τα μικρά αγροτεμάχια αποτελούν ένα από τα κύρια

χαρακτηριστικά της ελληνικής γεωργίας. Η έλλειψη ειδικευμένου εργατικού δυναμικού αποτελεί εμπόδιο στην ανάπτυξη για τις εκμεταλλεύσεις. Μάλιστα, ένα μικρό ποσοστό της τάξης του 5% των διαχειριστών αγροκτημάτων είναι κάτω των 35 ετών και μόνο το 5,5% όλων των κατόχων και διαχειριστών αγροκτημάτων έχουν την απαραίτητη κατάρτιση. Σχετικά με το βιοτικό επίπεδο των αγροτών αυτός ανέρχεται στο 80% του βιοτικού επιπέδου των ατόμων που απασχολούνται σε άλλους κλάδους. Η γεωργία συνεισφέρει το 4,3% της ελληνικής Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (2018) της χώρας. Όσον αφορά την απασχόληση, η γεωργία αντιπροσωπεύει το 12% και ο αγροδιατροφικός τομέας το 4% του συνόλου. Επομένως, η οικονομική σημασία του κλάδου είναι υψίστης σημασίας. Η ενίσχυση και η προώθηση του αγροτικού τομέα παραμένει ουσιαστική πρόκληση. Οι περιοχές με φυσικούς περιορισμούς αποτελούν το 70,75% της Χρησιμοποιούμενης Γεωργικής Περιοχής. Από αυτό το ποσοστό το 44,19% αντιστοιχεί σε ορεινές περιοχές. Επίσης η δασική έκταση καλύπτει το 50% της συνολικής έκτασης της Ελλάδας, ενώ η βιολογική γεωργία καλύπτει μόλις το 3,8%. Η αρδευόμενη γη αντιπροσωπεύει το 19,8% των Χρησιμοποιούμενων Γεωργικών Περιοχών. Αξίζει να τονιστεί πως το 86% της χρήσης νερού καταναλώνεται στη γεωργία, συχνά με σημαντικές απώλειες νερού για τον ελλαδικό χώρο. Τέλος, το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα ανέρχεται στο 16,6% , για το έτος 2019, το οποίο είναι πάνω από το αντίστοιχο μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Commission, 2020).

Για την αντιμετώπιση των προαναφερθέντων προκλήσεων, το ελληνικό Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης θα χρηματοδοτήσει δράσεις με ιδιαίτερη έμφαση στην ανταγωνιστικότητα του αγροτικού τομέα και στην αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που σχετίζονται με τη γεωργία και τη δασοκομία. Οι προτεραιότητες που θα

δοθούν περιγράφονται και εξηγούνται εν συντομία παρακάτω (European Commission, 2020):

1) Μεταφορά γνώσης και καινοτομία στη γεωργία, τη δασοκομία και τις αγροτικές περιοχές. Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης προτεραιότητας, το ελληνικό Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης έχει ως στόχο να υποστηρίξει 285 έργα συνεργασίας, συμπεριλαμβανομένου του πλαισίου της Ευρωπαϊκής Σύμπραξης Καινοτομίας, καθώς και να ενισχύσει την ανάπτυξη εταιρικών σχέσεων εφοδιαστικής αλυσίδας στον αγροδιατροφικό τομέα. Περίπου 67.500 θέσεις κατάρτισης θα διατεθούν για τη βελτίωση της μεταφοράς γνώσεων στους τομείς της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης, των καινοτόμων τεχνολογιών και της έρευνας για την ενθάρρυνση της πρακτικής εφαρμογής σε αγροκτήματα και δάση.

2) Ανταγωνιστικότητα του γεωργικού τομέα και της βιώσιμης δασοκομίας: Περίπου 25.600 ελληνικές εκμεταλλεύσεις θα επωφεληθούν από τη στήριξη του επιχειρηματικού σχεδίου ανάπτυξης για τους Νέους Αγρότες και περίπου 6.300 εκμεταλλεύσεις θα επωφεληθούν από την υποστήριξη για την αναδιάρθρωση και τον εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεών τους.

Αξίζει να επισημανθεί πως οι νέοι αγρότες θα ευνοηθούν τόσο στο κομμάτι της κατάρτισης όσο και στο υψηλότερο ποσοστό στήριξης για τις επενδύσεις τους στο πλαίσιο των αντίστοιχων μέτρων του προγράμματος. Επιπλέον στήριξη θα δοθεί εξαιτίας της πανδημίας του Covid-19, που έπληξε ολόκληρη την ανθρωπότητα. Εκτιμάται ότι 143.648 αγρότες του κλάδου του ελαιόλαδου θα λάβουν την έκτακτη αυτή ενίσχυση. Επίσης 12.700 γεωργικές εκμεταλλεύσεις θα λάβουν την αντίστοιχη υποστήριξη για να μπορέσουν να λάβουν μέρος σε προγράμματα ποιότητας και να αναπτύξουν βραχυπρόθεσμες αλυσίδες εφοδιασμού και ομάδες παραγωγών, ενώ 450 επιχειρήσεις αγροδιατροφής θα λάβουν στήριξη για επενδύσεις

στον τομέα της μεταποίησης και της εμπορίας (European Commission, 2020).

Ο στόχος της Ελλάδας είναι να φέρει το 17,66% της γεωργικής γης σε συμβάσεις για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, το 16,52% για τη βελτίωση της διαχείρισης του εδάφους και το 17,43% για τη βελτίωση της διαχείρισης των υδάτων. Αναφορικά με τα μέτρα στήριξης της γεωργοδασοκομίας και της δάσωσης, ο στόχος είναι να τεθεί ένα μικρό μέρος της δασικής γης σε συμβάσεις διαχείρισης. Άλλος ένας στόχος της Ελλάδας είναι η ορθή και αποτελεσματική χρήση των φυσικών πόρων, ιδίως του νερού, και στην ανάπτυξη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Μάλιστα 51.000 εκτάρια αρδευόμενης γης αναμένεται να στραφούν σε αποτελεσματικότερα συστήματα άρδευσης σε σχέση με τα υπάρχοντα.

Περισσότερο από το 50% του αγροτικού πληθυσμού της Ελλάδας θα καλυφθεί από μια στρατηγική τοπικής ανάπτυξης και το 10% του αγροτικού πληθυσμού θα επωφεληθεί από βελτιωμένες υπηρεσίες και υποδομές Τεχνολογιών Πληροφοριών και Επικοινωνίας (ΤΠΕ). Το LEADER στοχεύει στη δημιουργία 2000 νέων θέσεων εργασίας. Επίσης, 560 δικαιούχοι θα λάβουν στήριξη για επενδύσεις σε μη γεωργικές δραστηριότητες σε αγροτικές περιοχές, συμβάλλοντας έτσι στη δημιουργία 675 θέσεων εργασίας. Τα έξι μεγαλύτερα μέτρα ΠΑΑ σε δημοσιονομικούς όρους (συνολική δημόσια συνεισφορά) είναι (European Commission, 2020):

- ✓ 1399 εκατ. ευρώ που διατέθηκαν στις περιοχές εκείνες που έρχονται αντιμέτωπες με φυσικούς ή άλλους περιορισμούς
- ✓ 1185 εκατ. ευρώ διατέθηκαν σε επενδύσεις σε φυσικά περιουσιακά στοιχεία ο 768 εκατ. ευρώ διατέθηκαν στη βιολογική γεωργία
- ✓ 446 εκατ. ευρώ που διατέθηκαν για τη στήριξη της τοπικής ανάπτυξης LEADER / CLLD

- ✓ 440 εκατ. ευρώ διατέθηκαν για γεωργο-περιβαλλοντικά και κλιματικά μέτρα
- ✓ 422 εκατ. ευρώ που διατέθηκαν για την ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων.

3.3. Αξιολόγηση, προοπτικές ανάπτυξης και βελτίωσης

Τις τελευταίες δεκαετίες σημειώθηκαν βαθιές διαρθρωτικές αλλαγές στον τομέα της γεωργίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Σε μεγάλα μέρη της Ευρώπης, η αγροτική παραγωγή έχει γίνει εξαιρετικά εξειδικευμένη, ενώ η επεξεργασία και το λιανικό εμπόριο τροφίμων έχουν αυξηθεί με εκθετικό ρυθμό. Αυτές οι αλλαγές συνέβαλαν στην άφθονη προσφορά φθηνών τροφίμων για τους ευρωπαίους καταναλωτές και έχουν υποστηρίξει την ανάπτυξη μη γεωργικών τομέων με την απελευθέρωση εργατικών πόρων και τη δημιουργία σταθερής ζήτησης για μηχανήματα, εισροές παραγωγής και υπηρεσίες. Ωστόσο, αυτές οι διαρθρωτικές αλλαγές σημαίνουν επίσης ότι η σύγχρονη παραγωγή τροφίμων είναι πλέον σε μεγάλο βαθμό αποσυνδεδεμένη από τις φυσικές διεργασίες και εξαρτάται πολύ περισσότερο από τις βιομηχανικά παραγόμενες εισροές και τα ορυκτά καύσιμα, με τα επακόλουθα αρνητικά κοινωνικά και περιβαλλοντικά αποτελέσματα αυτών των εξελίξεων. Οι κίνδυνοι που συνδέονται με τα συστήματα εντατικής γεωργίας, συμπεριλαμβανομένης της εξάρτησης από τη διαδρομή και της περιορισμένης χωρητικότητας αποθήκευσης, γίνονται όλο και πιο εμφανείς. Παραδείγματα περιλαμβάνουν την κατάρρευση της παραγωγής σιτηρών λόγω της ξηρασίας σε περιοχές που είναι συνηθισμένες σε χαμηλά αλλά σχετικά σταθερά επίπεδα βροχοπτώσεων, τα πλεονάσματα θρεπτικών ουσιών και ο σχετικός ευτροφισμός των οικοσυστημάτων και των υπόγειων υδάτινων σωμάτων σε περιοχές με υψηλή συγκέντρωση εντατικής κτηνοτροφικής παραγωγής (Knickel et al., 2018).

Η εντατικοποίηση της παραγωγής σε ορισμένες περιοχές σημαίνει ότι άλλες περιοχές, με λιγότερο ευνοϊκές συνθήκες παραγωγής ή/και πιο απομακρυσμένες από τις αγορές, περιθωριοποιούνται. Η συγκέντρωση της αγροτικής παραγωγής και η αυξανόμενη πόλωση των γεωργικών δομών έχει οδηγήσει σε σημαντικά προβλήματα τόσο στις περιοχές εντατικής καλλιέργειας όσο και στις λιγότερο ευνοημένες περιοχές. Υπάρχει μεγάλος κίνδυνος οι πολύ σημαντικές επενδύσεις του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα που πραγματοποιούνται επί του παρόντος για την οικοδόμηση μιας «βιοοικονομίας βασισμένης στη γνώση» να επιδεινώσουν περαιτέρω αυτά τα προβλήματα, καθώς αυτό θα ενισχύσει την εστίαση του αγροτικού τομέα στην παραγωγή φθηνών πρώτων υλών (Knickel et al., 2018).

Από τη σκοπιά μιας πιο ισόρροπης ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών, φαίνεται εξαιρετικά σημαντικό να κατευθύνονται οι διαρθρωτικές αλλαγές σε κατευθύνσεις που ευνοούν μια πιο βιώσιμη ανάπτυξη συνολικά και που συμβάλλουν στην αντιμετώπιση των κοινωνικών, περιβαλλοντικών και οικονομικών ανισορροπιών και προκλήσεων που αναφέρθηκαν προηγουμένως. Ως εκ τούτου, ο μετασχηματισμός και η προσαρμοστική ικανότητα του αγροτικού τομέα και των αγροτικών οικονομιών βρίσκονται στο επίκεντρο (Horlings & Marsden, 2014).

Τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ), τα οποία αποτελούν τον δεύτερο πυλώνα της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν αξιολογηθεί σε πολλές περιπτώσεις. Οι αξιολογήσεις αυτές είναι υποχρεωτικές και ακολουθούν μια τυποποιημένη διαδικασία. Επιπλέον, η ΚΓΠ είναι η πιο ακριβή και εκτεταμένη από τις κοινές πολιτικές της ΕΕ και έχει άμεσο αντίκτυπο στη χρήση γης. Η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης εξαιρουμένης της εθνικής συγχρηματοδότησης (η οποία είναι σχεδόν ίσης έκτασης) έχει προϋπολογισμό 99,587 δισεκατομμυρίων ευρώ την περίοδο 2014–2020 (European Parliament,

2017). Τα μεγάλα ποσά καθιστούν ιδιαίτερα σημαντική τη διασφάλιση της αποτελεσματικής χρήσης των χρημάτων και οι αξιολογήσεις θα πρέπει ιδανικά να συμβάλλουν σε αυτόν τον στόχο.

Όμως, σε σύγκριση με τα μεγάλα ποσά που διατίθενται για την παρακολούθηση και την εφαρμογή των προγραμμάτων, τα ποσά που δαπανώνται για τις αξιολογήσεις είναι ελάχιστα και δεν επαρκούν για σωστές αναλύσεις. Ειδικά εάν το σύστημα παρακολούθησης δεν έχει καταφέρει να παράγει τις απαραίτητες πληροφορίες για την αξιολόγηση και τα δεδομένα πρέπει να δημιουργηθούν από αξιολογητές, απαιτείται αναθεώρηση της κατανομής των κονδυλίων για τεχνική βοήθεια. Η εστίαση στα αποτελέσματα σε επίπεδο προγράμματος στις συνθετικές αναφορές είναι προβληματική. Η ανταγωνιστικότητα μπορεί να βελτιωθεί με επενδύσεις σε νέες τεχνολογίες. Οι νέες τεχνολογίες ενδέχεται επίσης να βελτιώσουν το περιβάλλον, αλλά συχνά έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην απασχόληση αγροτικών περιοχών. Τα γεωργοπεριβαλλοντικά μέτρα είναι πιθανό να μειώσουν την παραγωγικότητα, όπως μετράται στους εθνικούς λογαριασμούς, επειδή η νομισματική αξία των δημόσιων αγαθών που παράγονται δεν υπολογίζεται ενώ υπολογίζεται το κόστος παραγωγής τους. Τα μέτρα για τη βελτίωση της ελκυστικότητας των αγροτικών περιοχών αφορούν επίσης τα δημόσια αγαθά (Andersson, Höjgård & Rabinowicz, 2017).

Τα αποτελέσματα των αξιολογήσεων από διαφορετικά κράτη μέλη θα μπορούσαν να παρέχουν στους λήπτες αποφάσεων πληροφορίες σχετικά με τις επιπτώσεις μεμονωμένων μέτρων υπό διαφορετικές συνθήκες. Τέτοιες πληροφορίες θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τη βελτίωση του σχεδιασμού του προγράμματος παρά για πληροφορίες σχετικά με τα αποτελέσματα σε επίπεδο προγράμματος. Οι συστηματικές συγκρίσεις πλεονεκτημάτων και αδυναμιών διαφορετικών μέτρων για την

αντιμετώπιση παρόμοιων προκλήσεων σε διαφορετικές χώρες θα μπορούσαν πράγματι να είναι πολύ χρήσιμες. Ο σχεδιασμός νέων πολιτικών είναι δύσκολος, ειδικά στην περίπτωση γεωργοπεριβαλλοντικών προγραμμάτων λόγω της πολυπλοκότητας των συστημάτων. Στην ιδανική περίπτωση, ένας πειραματικός σχεδιασμός, με ποικίλες βασικές παραμέτρους μεταξύ τοποθεσιών θα βοηθούσε στον εντοπισμό του καλύτερου σχεδίου. Ωστόσο, αυτό μπορεί να μην είναι πρακτικό σε εθνικό επίπεδο. Τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι υπάρχει δυνατότητα βελτίωσης, καθώς τόσο οι εκθέσεις αξιολόγησης όσο και τα Προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης είναι εκπληκτικά δύσκολο να βρεθούν και γενικά είναι διαθέσιμα μόνο στη μητρική τους γλώσσα. Ως εκ τούτου, οι δυνατότητες αξιοποίησης των αποτελεσμάτων από άλλα κράτη μέλη είναι περιορισμένες (Andersson, Höjgård & Rabinowicz, 2017).

Όσον αφορά τη διαμόρφωση της εσωτερικής πολιτικής, οι αξιολογήσεις παρέχουν στους εθνικούς φορείς λήψης αποφάσεων πληροφορίες τις οποίες δεν έχουν ζητήσει, ίσως δεν επιθυμούν. Η κατανομή των κεφαλαίων μεταξύ των δικαιούχων και των στόχων αντανακλά ισορροπία συμφερόντων, δηλαδή ισορροπία στην εγχώρια πολιτική αγορά. Είναι απίθανο αυτή η ισορροπία να διαταραχθεί από νέες πληροφορίες που θα δημιουργηθούν κατόπιν αιτήματος της Επιτροπής. Οι πιθανές αλλαγές κινδυνεύουν να αφορούν την ανακατανομή αφού ο συνολικός προϋπολογισμός των Προγραμμάτων Αγροτικής Ανάπτυξης είναι σταθερός. Οι αγρότες, οι κύριοι δικαιούχοι, είναι πιθανό να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους, καθώς είναι καλά οργανωμένοι, γνωρίζουν το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης και έχουν ισχυρά κίνητρα καθώς οι πληρωμές των προγραμμάτων αντιπροσωπεύουν σημαντικό μερίδιο του καθαρού εισοδήματός τους. Οι ανταγωνιστικές ομάδες είναι, αν και πολυάριθμες, ελάχιστα οργανωμένες και δεν εξαρτώνται από το πρόγραμμα. Επιπλέον, η εξαιρετικά περίπλοκη δομή των ΠΑΑ αποτρέπει άλλους πιθανούς

ενδιαφερόμενους από την είσοδο στον ανταγωνισμό. Η αντίθεση στην αλλαγή μπορεί επίσης να προέλθει από τη γεωργική γραφειοκρατία που συμμετείχε στον σχεδιασμό του αξιολογούμενου ΠΑΑ (Andersson, Höjgård & Rabinowicz, 2017).

Αντίστοιχα, μπορεί να υπάρχει προκατάληψη κατά των αλλαγών, η οποία ενισχύεται εάν οι αξιολογήσεις είναι αόριστα θετικές και οι συστάσεις ανακριβείς. Αυτό είναι πιθανό να συμβεί εάν οι μέθοδοι αξιολόγησης είναι ανεπαρκείς. Οι επιδοτήσεις από το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης είναι πιθανό να συσχετιστούν με θετικές αλλαγές για τους δικαιούχους απλώς και μόνο επειδή οι πληρωμές εξαρτώνται από τη λήψη των απαιτούμενων μέτρων, για παράδειγμα επενδύσεων. Εάν καταγραφούν μόνο τέτοιες αλλαγές και παραληφθεί η σύγκριση με μια σωστά επιλεγμένη ομάδα ελέγχου, ο αντίκτυπος θα υπερεκτιμηθεί. Έτσι, μια καλά τεκμηριωμένη αξιολόγηση ενός συγκεκριμένου σχήματος, αμφισβητώντας τη λογική παρέμβασής του θα μπορούσε να προκαλέσει αλλαγές. Άλλωστε, οι στόχοι των πολιτικών αγροτικής ανάπτυξης είναι εξαιρετικά θεμιτές, ιδίως στην περίπτωση της προστασίας του περιβάλλοντος όπου οι αδυναμίες της αγοράς αφθονούν. Εάν οι αξιολογήσεις μπορούν να αποδείξουν αξιόπιστα ότι η πολιτική δεν εκπληρώνει αυτούς τους στόχους και προτείνουν καλύτερες επιλογές, μπορεί να υπάρχουν κάποιες πιθανότητες για βελτιώσεις.

Το γεγονός ότι οι συστάσεις ακολουθούνται σπάνια σε συνδυασμό με την έλλειψη προσπάθειας για τη διασφάλιση της παροχής πιο αξιόπιστων αποδεικτικών στοιχείων στη διαδικασία αξιολόγησης της πολιτικής υποδηλώνει στρατηγική και όχι χρήση της γνώσης στη λήψη αποφάσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Με άλλα λόγια, τα αποτελέσματα της αξιολόγησης φαίνεται να έχουν χρησιμοποιηθεί για τη νομιμοποίηση παρά για τη βελτίωση των πολιτικών αγροτικής ανάπτυξης. Εάν πρόκειται να

επιτευχθεί βελτίωση της πολιτικής, πρέπει να βελτιωθεί η ποιότητα της διαδικασίας αξιολόγησης σε εθνικό επίπεδο. Επιπλέον, υπάρχει ανάγκη αλλαγής της αξιοποίησης των εθνικών αποτελεσμάτων σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι δυνατότητες ανάπτυξης πιο αποτελεσματικών εσωτερικών πολιτικών και ενίσχυσης ασθενέστερων ομάδων στον ανταγωνισμό για πόρους είναι δυνητικά έγκυρα επιχειρήματα για τις κοινές αγροτικές πολιτικές. Επί του παρόντος, αυτές οι δυνατότητες δεν αξιοποιούνται (Andersson, Höjgård & Rabinowicz, 2017).

Σύμφωνα με τους Andersson, Höjgård και Rabinowicz (2017), οι βασικές συστάσεις για το πώς θα μπορούσε να βελτιωθεί η διαδικασία αξιολόγησης συνοψίζονται ως εξής:

- 1) Οι διαχειριστικές αρχές θα πρέπει να υποχρεούνται να διασφαλίζουν ότι τα κατάλληλα δεδομένα είναι διαθέσιμα την κατάλληλη στιγμή.
- 2) Όταν είναι πρακτικά δυνατό, θα πρέπει να γίνεται χρήση ομάδων ελέγχου. Με άλλα λόγια, αξιολογήσεις που βασίζονται αποκλειστικά στις απόψεις των δικαιούχων ή σε «κρίση εμπειρογνομώνων» δεν θα πρέπει να γίνονται δεκτές.
- 3) Εάν οι ερωτήσεις αξιολόγησης δεν μπορούν να απαντηθούν με ουσιαστικό τρόπο, θα πρέπει να είναι δυνατό να μείνουν αναπάντητες εφόσον δίνεται μια διεξοδική εξήγηση του γιατί.
- 4) Συνιστάται να τηρηθεί η απαίτηση των επίσημα ανεξάρτητων αξιολογητών.
- 5) Ένα επαρκές ποσό της χρηματοδότησης για τεχνική βοήθεια θα πρέπει να διατεθεί για σκοπούς αξιολόγησης.

6) Τα αποτελέσματα από τις εθνικές αξιολογήσεις, καθώς και από ειδικές εκθέσεις που ζητήθηκαν από την Επιτροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα πρέπει να δημοσιοποιούνται στον ιστότοπο της Επιτροπής. Όλες οι αξιολογήσεις θα πρέπει να μεταφραστούν από τη μητρική τους γλώσσα.

7) Τα αποτελέσματα από τις εθνικές αξιολογήσεις θα πρέπει να συντίθενται χρησιμοποιώντας μια κατάλληλη μεθοδολογία για μετα-αναλύσεις, εστιάζοντας σε καλά καθορισμένα μέτρα ή επιμέρους μέτρα.

8) Θα πρέπει να ζητηθεί από την Επιτροπή να δημοσιεύσει τα σχόλια και τις αντιδράσεις της στα συμπεράσματα αξιολόγησης της σύνθεσης.

4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Μεθοδολογία

4.1. Σχεδιασμός έρευνας

Η επιστημολογία της παρούσας έρευνας βασίστηκε στο θετικισμό, που στηρίζεται στις θετικές επιστήμες και διεξήχθη μία πρωτογενής έρευνα, ποσοτική, περιγραφική και συσχέτισης με χρήση ερωτηματολογίου κλειστού τύπου ερωτήσεων και κλίμακας Likert. Η πρωτογενής έρευνα θεωρήθηκε κατάλληλη για την άμεση εκτίμηση των απόψεων των υποκειμένων της έρευνας, δηλαδή των αγροτών στην παρούσα περίπτωση. Η ποσοτική έρευνα χρησιμοποιήθηκε για να καθοριστεί ο βαθμός συμφωνίας των αγροτών σε συγκεκριμένες ερωτήσεις, σε ένα προκαθορισμένο πλαίσιο μετρήσιμων εννοιών αλλά και προκειμένου να συγκριθούν οι απόψεις μεταξύ διαφορετικών ομάδων και για να γενικευτούν τα αποτελέσματα, μέσω της επαγωγικής προσέγγισης και χρησιμοποιώντας στατιστικές τεχνικές σε αριθμητικά δεδομένα (Creswell, 2013).

4.2. Πληθυσμός-Δείγμα

Ο Πληθυσμός της παρούσας έρευνας θεωρείται το σύνολο των αγροτών στην Ελλάδα. Αναφορικά με το δείγμα, αυτό αποτελούνταν από 96 αγρότες, των οποίων οι απαντήσεις συλλέχτηκαν από το κοντινό φιλικό και συγγενικό περιβάλλον της ερευνήτριας, συνεπώς η δειγματοληψία ήταν βολική (Creswell, 2013). Συγκεκριμένα, το δείγμα συλλέχτηκε δια ζώσης από την περιοχή της Αμαλιάδας του Ν. Ηλείας.

Ο Πίνακας 1 (και τα Γραφήματα 1-7) παρουσιάζει τα ποιοτικά δημογραφικά στοιχεία των αγροτών. Από τα αποτελέσματα προκύπτει, ότι

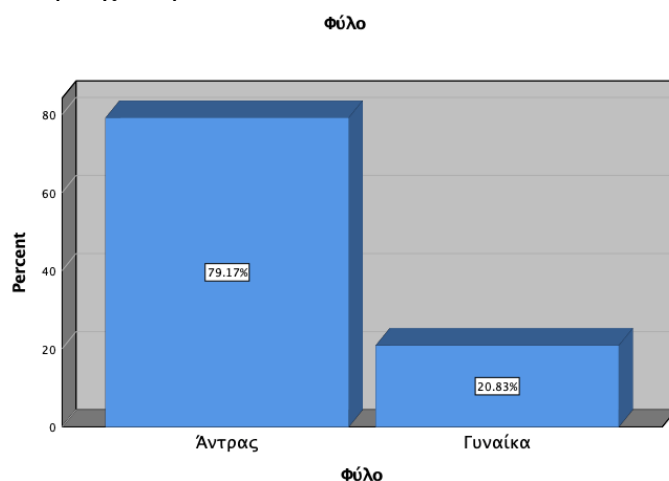
το 79,2% (N=76) είναι άντρες και το 20,8% (N=20) γυναίκες. Σχετικά με την ηλικία, το 40,6% (N=39) είναι 31-40 ετών, το 34,4% (N=33) 41-50, το 20,8% (N=20) άνω των 50 και το 4,2% (N=4) 18-30. Όσο αναφορά τον τόπο διαμονής, το 70,8% (N= 68) διαμένει σε αγροτική περιοχή, το 14,6% (N=14) ημιαστική, όπως και το 14,6% (N=14) σε αστική. Αναφορικά με την οικογενειακή κατάσταση των γεωργών, το 75,0% (N=72) είναι παντρεμένοι και το υπόλοιπο το 25% (N=24) ανύπαντροι. Από τους ερωτηθέντες που είναι παντρεμένοι, το 52,8% (N=38) ο/η σύζυγός τους δεν είναι αγρότης, ενώ το 47,2% (N=34) δηλώνει πως είναι αγρότης. Σχετικά με το επίπεδο εκπαίδευσης, το 40,6% (N=39) είναι απόφοιτοι λυκείου, το 24% (N=23) έχει τελειώσει το γυμνάσιο, το 14,6% (N=14) έχουν πτυχίο ΤΕΙ-ΑΕΙ, το 10,4% (N=10) έχουν τελειώσει το δημοτικό και το 10,4% (N=10) έχει δίπλωμα από ΙΕΚ/Ιδιωτική σχολή. Τέλος, το 64,6% (N=62) χειρίζεται ηλεκτρονικό υπολογιστή, ενώ το 35,4% (N=34) όχι.

Πίνακας 1: Δημογραφικά στοιχεία

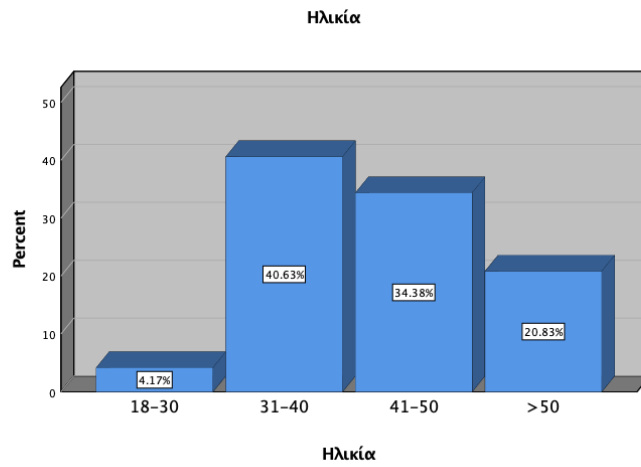
Στοιχείο	Κατηγορία	N	f%
Φύλο	Άντρας	76	79,2
	Γυναίκα	20	20,8
Ηλικία	18-30	4	4,2
	31-40	39	40,6
	41-50	33	34,4
	>50	20	20,8
Τόπος διαμονής	Ημιαστική	14	14,6
	Αστική	14	14,6
	Αγροτική	68	70,8
Οικογενειακή κατάσταση	Ανύπαντρος/η	24	25
	Παντρεμένος/η	72	75
Εάν είστε έγγαμος/η, ο/η σύζυγός σας είναι αγρότης;	Όχι	38	52,8
	Ναι	34	47,2
Επίπεδο εκπαίδευσης	Δημοτικό	10	10,4
	Γυμνάσιο	23	24
	Λύκειο	39	40,6
	ΙΕΚ/Ιδιωτική σχολή	10	10,4
	ΤΕΙ-ΑΕΙ	14	14,6
Χειρίζεστε ηλεκτρονικό υπολογιστή;	Όχι	34	35,4
	Ναι	62	64,6

N: Συχνότητα

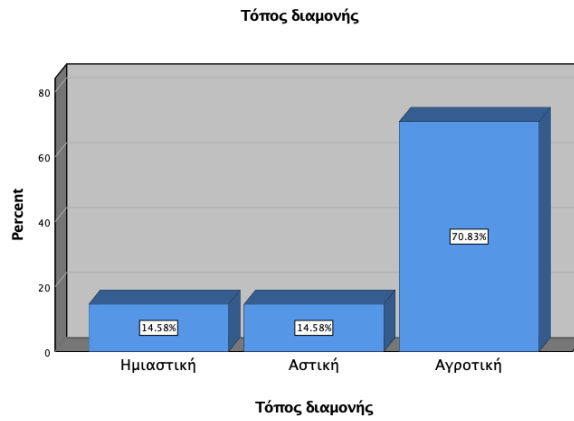
f%: Σχετική συχνότητα %

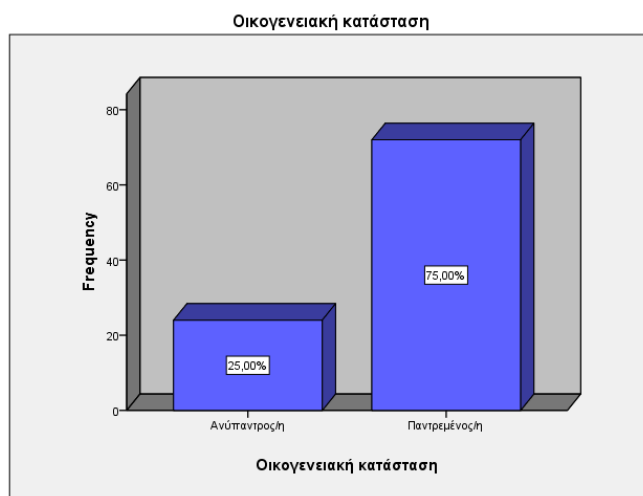
Γράφημα 1: Φύλο

Γράφημα 2: Ηλικία

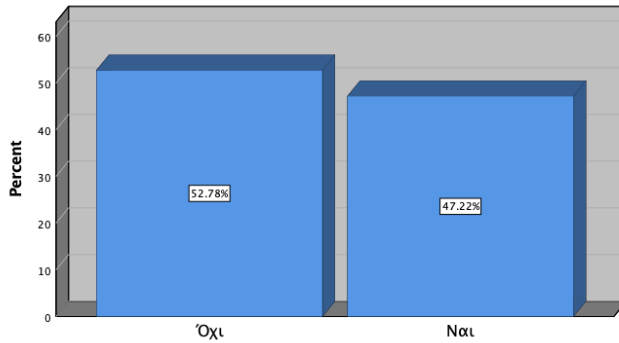

Γράφημα 3: Τόπος διαμονής

Γράφημα 4: Οικογενειακή κατάσταση

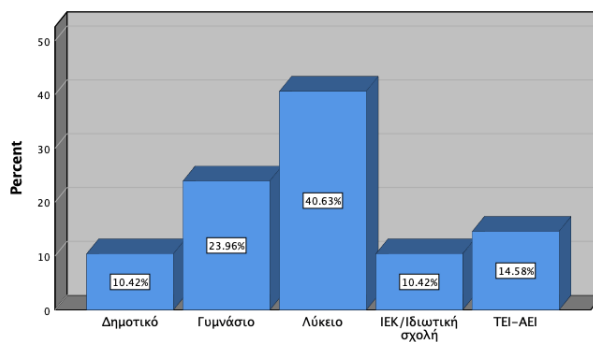
Εάν είστε έγγαμος/η, ο/η σύζυγός σας είναι αγρότης;

Εάν είστε έγγαμος/η, ο/η σύζυγός σας είναι αγρότης;

Γράφημα 5: Εάν είστε έγγαμος/η, ο/η σύζυγός σας είναι αγρότης;

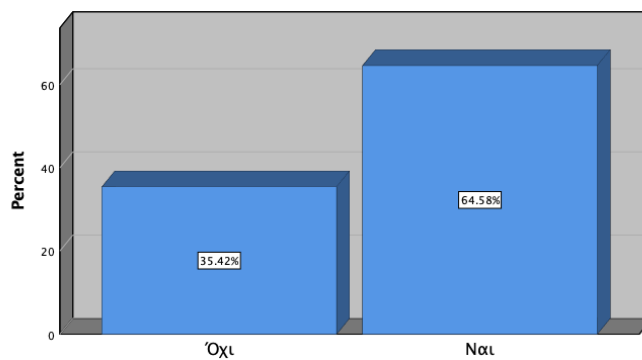
Επίπεδο εκπαίδευσης

Επίπεδο εκπαίδευσης

Γράφημα 6: Επίπεδο εκπαίδευσης

Χειρίζεστε ηλεκτρονικό υπολογιστή;

Χειρίζεστε ηλεκτρονικό υπολογιστή;

Γράφημα 7: Χειρίζεστε ηλεκτρονικό υπολογιστή;

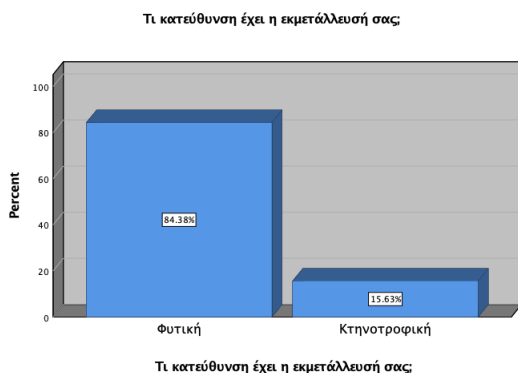
Ο Πίνακας 2 (και τα Γραφήματα 8-9) παρουσιάζει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της γεωργικής εκμετάλλευσης. Από τα αποτελέσματα προκύπτει, ότι για το 84,4% (N=81) των ερωτηθέντων η γεωργική εκμετάλλευση έχει φυτική κατεύθυνση και για το 15,6% (N=15) κτηνοτροφική. Σχετικά με τον τρόπο που γίνεται η διάθεση των προϊόντων τους, το 65,6% (N=63) δηλώνει μέσω χονδρικής πώλησης, το 25,0% (N=24) λιανικής και το 9,4% (N=9) μέσω συσκευασμένων προϊόντων.

Πίνακας 2: Ποιοτικά χαρακτηριστικά γεωργικής εκμετάλλευσης

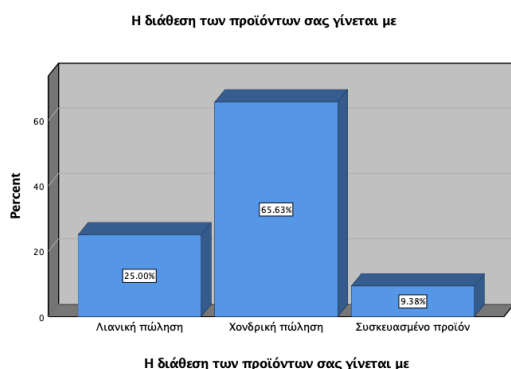
Ερώτηση	Κατηγορία	N	f%
Τι κατεύθυνση έχει η εκμετάλλευσή σας;	Φυτική	81	84,4
	Κτηνοτροφική	15	15,6
Πώς γίνεται η διάθεση των προϊόντων σας;	Λιανική πώληση	24	25,0
	Χονδρική πώληση	63	65,6
	Συσκευασμένο προϊόν	9	9,4

N: Συχνότητα

f%: Σχετική συχνότητα %

Γράφημα 8: Τι κατεύθυνση έχει η εκμετάλλευσή σας;

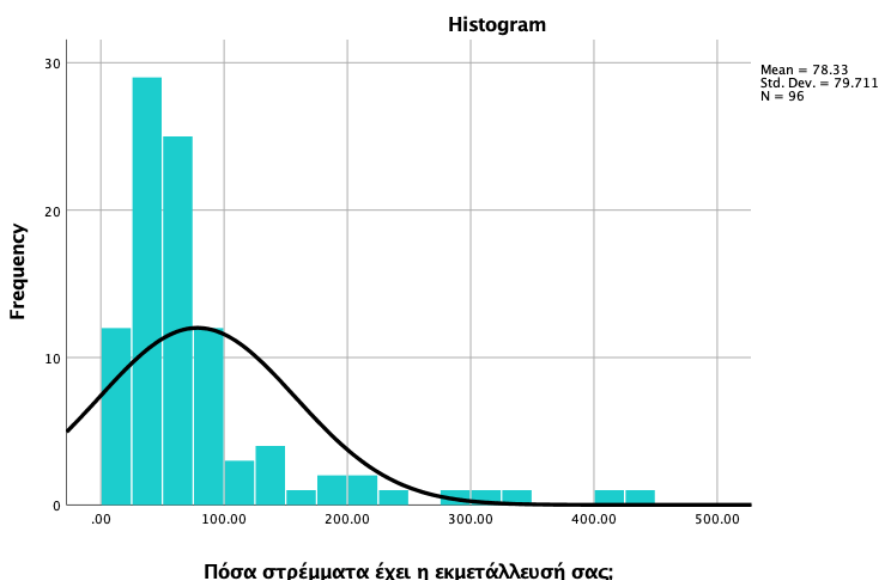

Γράφημα 9: Πώς γίνεται η διάθεση των προϊόντων σας;

Ο Πίνακας 3 (και το Γράφημα 10) παρουσιάζει την ποσοτική μεταβλητή που αναφέρεται στα στρέμματα γεωργικής εκμετάλλευσης των συμμετεχόντων. Από τα αποτελέσματα προκύπτει, ότι η μέση τιμή των στρεμμάτων ανέρχεται στα 78 (Μ.Ο.=78,33±79,71), με διάστημα τιμών για τα στρέμματα από 15 έως 425.

Πίνακας 3: Στρέμματα γεωργικής εκμετάλλευσης

Στατιστικό	Τιμή
Ελάχιστο	15
Μέγιστο	425
Μ.Ο.	78,33
Τ.Α.	79,71

Γράφημα 10: Ιστόγραμμα για τα στρέμματα γεωργικής εκμετάλλευσης

Ο Πίνακας 4 (και τα Γραφήματα 11-14) παρουσιάζει τις πληροφορίες σχετικά με την επιμόρφωση των γεωργών ή τα οικονομικά τους στοιχεία. Από τα αποτελέσματα προκύπτει, ότι το 69,8% (N=67) δεν έχει λάβει μέρος σε προγράμματα επιμόρφωσης/ ημερίδες και το 30,2% (N=29) έχει λάβει. Σχετικά με το αν έχουν λάβει κάποια χρηματοδότηση, το 80,2% (N=77) δηλώνει πως όχι και το 19,8% (N=19) ναι. Όσον αφορά το οικογενειακό τους εισόδημα, το 30,2% (N=29) δηλώνει 15.000-20.000 ευρώ, το 25,0% (N=24) πάνω από 25.000 ευρώ, το 20,8% (N=20) κάτω από 10.000 ευρώ,

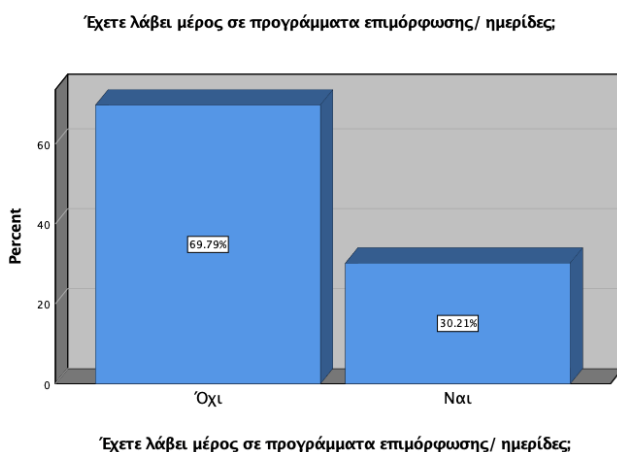
το 19,8% (N= 19) 10.000-15.000, ενώ μόλις το 4,2% (N=4) 20.000-25.000 ευρώ. Τέλος αναφορικά με το τι ποσοστό από το συνολικό οικογενειακό εισόδημα προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες, το 69,8% (N=67) ανέφερε πάνω από το 50%, το 14,6% (N=14) 20-40%, το 10,4% (N=10) 40-50% και μόλις το 5,2% (N= 5) ανέφερε ότι το συνολικό οικογενειακό εισόδημα που προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες αφορά έως και το 20% του εισοδήματος.

Πίνακας 4: Επιμόρφωση-Οικονομικά στοιχεία

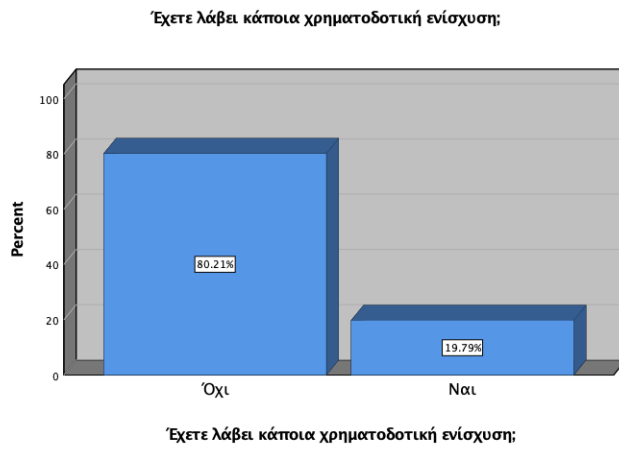
Στοιχείο	Κατηγορία	N	f%
Έχετε λάβει μέρος σε προγράμματα επιμόρφωσης/ ημερίδες;	Όχι	67	69,8
	Ναι	29	30,2
Έχετε λάβει κάποια χρηματοδοτική ενίσχυση;	Όχι	77	80,2
	Ναι	19	19,8
Ποιο είναι το οικογενειακό σας εισόδημα;	Κάτω από 10.000 ευρώ	20	20,8
	10.000-15.000 ευρώ	19	19,8
	15.000-20.000 ευρώ	29	30,2
	20.000-25.000 ευρώ	4	4,2
	Άνω των 25.000 ευρώ	24	25,0
Τι ποσοστό από το συνολικό οικογενειακό εισόδημα προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες;	Έως 20%	5	5,2
	20-40%	14	14,6
	40-50%	10	10,4
	Άνω του 50%	67	69,8

N: Συχνότητα

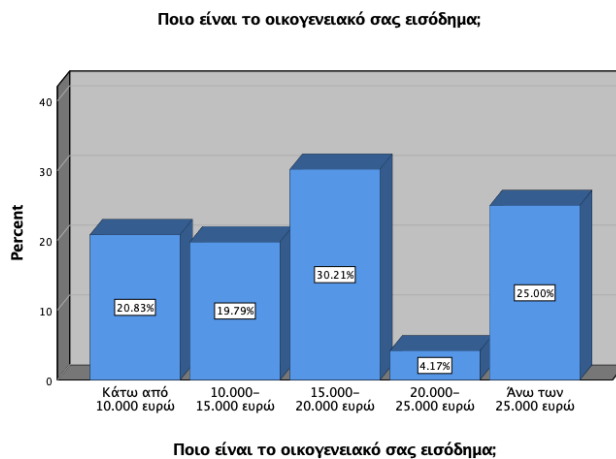
f%: Σχετική συχνότητα %

Γράφημα 11: Έχετε λάβει μέρος σε προγράμματα επιμόρφωσης/ ημερίδες;

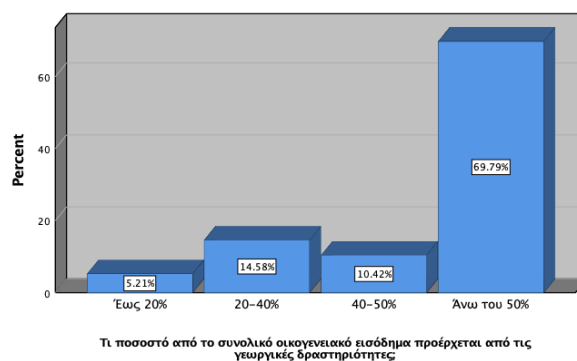

Γράφημα 12: Έχετε λάβει κάποια χρηματοδοτική ενίσχυση;

Γράφημα 13: Ποιο είναι το οικογενειακό σας εισόδημα;

Τι ποσοστό από το συνολικό οικογενειακό εισόδημα προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες;

Γράφημα 14: Τι ποσοστό από το συνολικό οικογενειακό εισόδημα προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες;

4.3. Ερωτηματολόγιο

Το ερωτηματολόγιο της παρούσας έρευνας αποτελείται από 64 ερωτήσεις και 4 ενότητες οι οποίες είναι 1) «Δημογραφικά στοιχεία», 2) «Χαρακτηριστικά γεωργικής εκμετάλλευσης, 3) «Επιμόρφωση-Οικονομικά στοιχεία» και 4) «Απόψεις για την γεωργία».

Η 1^η ενότητα των δημογραφικών στοιχείων όπως παρουσιάστηκε, περιλαμβάνει 7 ερωτήσεις κλειστού τύπου σχετικά με το φύλο, την ηλικία, τον τόπο διαμονής, την οικογενειακή κατάσταση, αν ο σύζυγός σας είναι αγρότης, το επίπεδο εκπαίδευσης και αν χειρίζονται ηλεκτρονικό υπολογιστή. Οι ερωτήσεις αυτής της ενότητας αποτέλεσαν ορισμένες από τις ανεξάρτητες μεταβλητές της μελέτης.

Η 2^η ενότητα των χαρακτηριστικών γεωργικής εκμετάλλευσης, όπως παρουσιάστηκε περιλαμβάνει 2 ερωτήσεις κλειστού τύπου σχετικά με την κατεύθυνση της εκμετάλλευσης, τον τρόπο διάθεσης των προϊόντων και 1 σύντομης απάντησης σχετικά με τον αριθμό στρεμμάτων που καλλιεργούν. Οι ερωτήσεις αυτής της ενότητας αποτέλεσαν ορισμένες από τις ανεξάρτητες μεταβλητές της μελέτης.

Η 3^η ενότητα της επιμόρφωσης και των οικονομικών στοιχείων περιλαμβάνει, όπως παρουσιάστηκε 4 ερωτήσεις κλειστού τύπου σχετικά με το αν έχουν λάβει μέρος σε προγράμματα επιμόρφωσης/ ημερίδες, σε κάποια χρηματοδοτική ενίσχυση, το οικογενειακό τους εισόδημα καθώς και τι ποσοστό από το συνολικό οικογενειακό εισόδημα προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες. Οι ερωτήσεις αυτής της ενότητας αποτέλεσαν ορισμένες από τις ανεξάρτητες μεταβλητές της μελέτης.

Οι εξαρτημένες μεταβλητές της έρευνας βρίσκονται στην 4^η ενότητα «Απόψεις για την γεωργία» η οποία περιλαμβάνει 50 ερωτήσεις πενταβάθμιας κλίμακας Likert από 1-5 (από 1-(1=Διαφωνώ απόλυτα,

2=Διαφωνώ, 3=Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 4=Συμφωνώ, 5=Συμφωνώ απόλυτα) και 3 παράγοντες οι οποίοι είναι 1) «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων», 2) «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» και 3) «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία».

Ο 1^{ος} παράγοντας «Μειονεκτήματα χρηματοδοτήσεων» περιλαμβάνει 6 ερωτήσεις όπως π.χ. *«Η παροχή χρηματοδοτήσεων συνοδεύεται από μεγάλη γραφειοκρατία»*. Το συνολικό σκορ του παράγοντα υπολογίστηκε με μέσο όρο των αντίστοιχων ερωτήσεων. Η αξιοπιστία της κλίμακας ήταν μέτρια με τιμή 0,647 (Γαλάνης, 2012), χρησιμοποιώντας 5 από τις 6 ερωτήσεις. Εξαιρέθηκε 1 ερώτηση με φόρτιση <0,1 στον παράγοντα. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.

Ο 2^{ος} παράγοντας «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» περιλαμβάνει 18 ερωτήσεις σχετικά με το πόσο αναγνωρίζουν την αξία της γεωργικής επιμόρφωσης αλλά και πόσο την εφαρμόζουν όπως π.χ. *«Η γεωργική εκπαίδευση είναι απαραίτητη για την καλύτερη αξιοποίηση της γεωργικής εκμετάλλευσης»* και *«Συμμετέχω σε ημερίδες και σεμινάρια που αφορούν τον αγροτικό τομέα»*. Υπάρχουν θετικές και αρνητικές ερωτήσεις. Το συνολικό σκορ του παράγοντα υπολογίζεται με τον μέσο όρο των θετικών και των αντίστροφων των αρνητικών. Η αντιστροφή έγινε με χρήση του τύπου Ερώτηση R=6-Ερώτηση. Η αξιοπιστία της κλίμακας ήταν υψηλή με τιμή 0,891 χρησιμοποιώντας 16 από τις 18 ερωτήσεις. Εξαιρέθηκαν 2 ερωτήσεις με φόρτιση <0,1 στον παράγοντα. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.

Ο 3^{ος} παράγοντας «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία», περιλαμβάνει 26 ερωτήσεις σχετικά με τις προοπτικές που δίνουν οι γεωργοί στο επάγγελμα τους όσον αφορά την εξέλιξη του, όπως π.χ. *«Για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να επενδύουν συνεχώς στον εκσυγχρονισμό της εκμετάλλευσής τους»* αλλά και τα προβλήματα που

αντιμετωπίζουν όπως π.χ. «Το πρόβλημα που αντιμετωπίζω ως γεωργός είναι η έλλειψη τεχνογνωσίας». Υπάρχουν θετικές και αρνητικές ερωτήσεις. Το συνολικό σκορ του παράγοντα υπολογίζεται με τον μέσο όρο των θετικών και των αντίστροφων των αρνητικών. Η αντιστροφή έγινε με χρήση του τύπου Ερώτηση R=6-Ερώτηση. Η αξιοπιστία της κλίμακας ήταν υψηλή με τιμή 0,832 χρησιμοποιώντας 21 από τις 26 ερωτήσεις. Εξαιρέθηκαν 5 ερωτήσεις με φόρτιση <0,1 στον παράγοντα. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.

Πίνακας 5: Αποτελέσματα ανάλυσης αξιοπιστίας

Παράγοντας	Ερωτήσεις	Cronbach Alpha
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων*	16-20	0,647
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση**	21,22,23R,24R,25R,26,28, 30-38	0,891
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία***	40,(44-45,47-51)R,52-64	0,832

*Εξαιρέθηκε η 15 λόγω χαμηλής φόρτισης (<0,1)

**Εξαιρέθηκαν οι 27,29 λόγω χαμηλής φόρτισης (<0,1)

***Εξαιρέθηκαν οι ερωτήσεις 39,41-43,46 λόγω χαμηλής φόρτισης (<0,1)

Το ερωτηματολόγιο κατασκευάστηκε αυτοσχέδια από τον ερευνητή από την μελέτη του θεωρητικού πλαισίου, συνεπώς η εγκυρότητα του περιορίζεται ως έναν βαθμό στην εγκυρότητα περιεχομένου, δηλαδή ότι το ερωτηματολόγιο καλύπτει ως έναν βαθμό τις περισσότερες από τις πτυχές της έννοιας που μελετάει (Γαλάνης, 2012).

4.4. Διαδικασίες

Η ερευνήτρια εφάρμοσε τα απαραίτητα ηθικά ζητήματα που σχετίζονται με την διεξαγωγή μίας επιστημονικής έρευνας που σχετίζονται με την φύση της αλλά και με την ψυχολογία των υποκειμένων που μετέχουν σε αυτήν. Η έρευνα έλαβε έγκριση από το αρμόδιο Πανεπιστήμιο, το οποίο όρισε επιβλέπων καθηγητή για την καθοδήγηση της ερευνήτριας. Οι αγρότες συμμετέχοντες ενημερώθηκαν για τον σκοπό, της έρευνας, ότι προστατεύονται τα προσωπικά τους δεδομένα, ότι συμμετέχουν ανώνυμα,

εθελοντικά και με την δική τους συγκατάθεση καθώς και ότι έχουν δικαίωμα να διαγράψουν την συμμετοχή τους (BPS, 2014).

4.5. Στατιστική ανάλυση

Τα δεδομένα συλλέχτηκαν σε έντυπη μορφή, συνεπώς ήταν απαραίτητη η αποδελτίωση τους στο Microsoft Office Excel 2016 και έπειτα η ανάλυση τους στο στατιστικό πρόγραμμα IBM SPSS 24.

Όπως παρουσιάστηκε, στις ενότητες των δημογραφικών στοιχείων, των χαρακτηριστικών εκμετάλλευσης και των οικονομικών στοιχείων-επιμόρφωσης χρησιμοποιήθηκαν συχνότητες και ποσοστά για τις ονομαστικές μεταβλητές και μέσες τιμές, τυπικές αποκλίσεις, ελάχιστες και μέγιστες τιμές για τις ποσοτικές.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί οι μεταβλητές κλίμακας Likert παρουσιάστηκαν με μέση τιμή και τυπική απόκλιση. Η στάθμη σημαντικότητας των ελέγχων ορίστηκε στο 5%. Συνεπώς στατιστικά σημαντικά θεωρήθηκαν τα αποτελέσματα για $p\text{-value} < 0,05$. Χρησιμοποιήθηκαν οι παραμετρικοί έλεγχοι independent samples t-test (σύγκριση μέσων τιμών 2 ανεξάρτητων δειγμάτων), ανάλυση διακύμανσης-one way ANOVA (σύγκριση μέσων τιμών 3 ή περισσότερων ανεξάρτητων δειγμάτων) με Post hoc analysis LSD (ισότητα διακυμάνσεων) και Games Howell (ανισότητα διακυμάνσεων) και οι μη παραμετρικοί έλεγχοι Mann Whitney (σύγκριση διαμέσων τιμών 2 ανεξάρτητων δειγμάτων), Kruskal Wallis (σύγκριση διαμέσων τιμών 3 και περισσότερων ανεξάρτητων δειγμάτων) και Spearman (έλεγχος συσχέτισης ποσοτικών, μη κανονικών μεταβλητών). Παραμετρικοί έλεγχοι χρησιμοποιήθηκαν σε μεγάλα δείγματα (άνω των 30) και κανονικών κατανομών, διαφορετικά μη παραμετρικοί. Ο έλεγχος κανονικότητας έγινε με χρήση του Shapiro Wilk test. (Ρούσσος & Τσαούσης, 2011).

5. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Αποτελέσματα

5.1. 1^ο ερευνητικό ερώτημα

Σε ποιο βαθμό οι αγρότες είναι ικανοποιημένοι από τις χρηματοδοτήσεις;

Στον Πίνακα 6 (Γράφημα 15) παρουσιάζονται τα αποτελέσματα που σχετίζονται με την παροχή χρηματοδοτήσεων και πιο συγκεκριμένα τα μειονεκτήματα. Οι απαντήσεις δόθηκαν μέσω πενταβάθμιας κλίμακας (1= Διαφωνώ απόλυτα, 2= Διαφωνώ, 3= Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 4= Συμφωνώ, 5= Συμφωνώ απόλυτα).

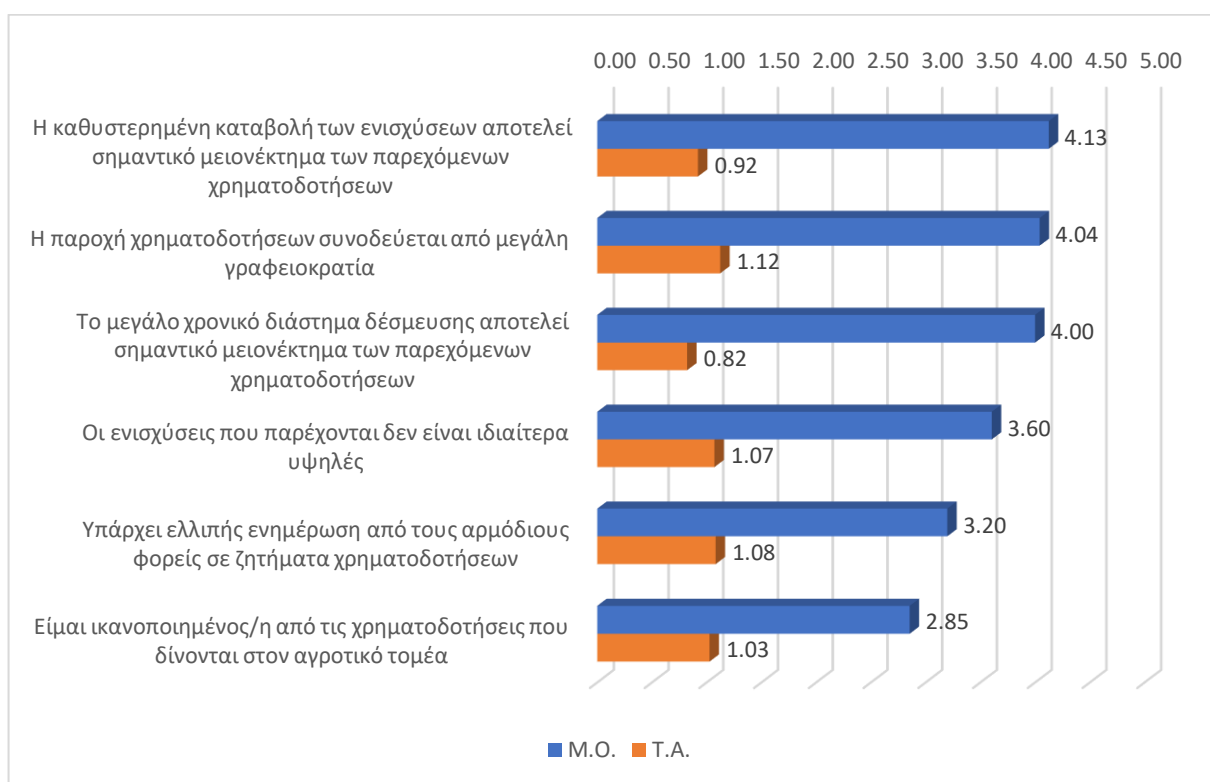
Προκύπτει ότι, οι αγρότες συμφωνούν ότι η καθυστερημένη καταβολή των ενισχύσεων αποτελεί σημαντικό μειονέκτημα των παρεχόμενων χρηματοδοτήσεων (M.O.= 4,13± 0,92), ότι η παροχή χρηματοδοτήσεων συνοδεύεται από μεγάλη γραφειοκρατία (M.O.= 4,04±1,12), ότι το μεγάλο χρονικό διάστημα δέσμευσης αποτελεί σημαντικό μειονέκτημα των παρεχόμενων χρηματοδοτήσεων (M.O.= 4,00±0,82) και ότι οι ενισχύσεις που παρέχονται δεν είναι ιδιαίτερα υψηλές (M.O.= 3,60± 1,07).

Επίσης, ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν ότι υπάρχει ελλιπής ενημέρωση από τους αρμόδιους φορείς σε ζητήματα χρηματοδοτήσεων (M.O.= 3,20± 1,08), όπως και ότι είναι ικανοποιημένοι από τις χρηματοδοτήσεις που δίνονται στον αγροτικό τομέα (M.O.=2,85±1,03).

Γενικότερα, οι αγρότες υποστήριξαν σε υψηλό βαθμό ότι υπάρχουν μειονεκτήματα στις χρηματοδοτήσεις. (M=3,80 ± 0,65).

Πίνακας 6: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις για την παροχή χρηματοδοτήσεων

Πρόταση	M.O.	T.A.
Η καθυστερημένη καταβολή των ενισχύσεων αποτελεί σημαντικό μειονέκτημα των παρεχόμενων χρηματοδοτήσεων	4,13	0,92
Η παροχή χρηματοδοτήσεων συνοδεύεται από μεγάλη γραφειοκρατία	4,04	1,12
Το μεγάλο χρονικό διάστημα δέσμευσης αποτελεί σημαντικό μειονέκτημα των παρεχόμενων χρηματοδοτήσεων	4,00	0,82
Οι ενισχύσεις που παρέχονται δεν είναι ιδιαίτερα υψηλές	3,60	1,07
Υπάρχει ελλιπής ενημέρωση από τους αρμόδιους φορείς σε ζητήματα χρηματοδοτήσεων	3,20	1,08
Είμαι ικανοποιημένος/η από τις χρηματοδοτήσεις που δίνονται στον αγροτικό τομέα	2,85	1,03
Μειονεκτήματα χρηματοδοτήσεων	3,80	0,65

Γράφημα 15: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις για την παροχή χρηματοδοτήσεων

5.2. 2^ο ερευνητικό ερώτημα

Σε ποιο βαθμό οι αγρότες αναγνωρίζουν την αξία της γεωργικής επιμόρφωσης και την εφαρμόζουν;

Στον Πίνακα 7 (Γράφημα 16) δίνονται τα αποτελέσματα που σχετίζονται με την γεωργική επιμόρφωση. Οι απαντήσεις δόθηκαν μέσω πενταβάθμιας

κλίμακας (1= Διαφωνώ απόλυτα, 2= Διαφωνώ, 3= Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 4= Συμφωνώ, 5= Συμφωνώ απόλυτα).

Προκύπτει ότι, οι αγρότες συμφωνούν ότι έμαθαν το επάγγελμα του γεωργού επειδή βοηθούσαν στην οικογενειακή γεωργική εκμετάλλευση από παιδιά (M.O.=3,76±1,40), όπως και ότι για να έχουν μια κερδοφόρα αγροτική επιχείρηση πρέπει να έχουν γνώσεις διαχείρισης φυσικών πόρων και περιβάλλοντος (M.O.=3,63±1,02).

Επίσης, τείνουν να συμφωνήσουν ότι η γεωργική εκπαίδευση είναι απαραίτητη για την καλύτερη αξιοποίηση της γεωργικής εκμετάλλευσης (M.O.=3,53±1,16) και ότι δεν έχουν χρόνο να παρακολουθήσουν ημερίδες και σεμινάρια που αφορούν τον αγροτικό τομέα (M.O.=3,46±1,21).

Ακόμη, ουδέτεροι φάνηκαν να είναι σχετικά με το αν μια κερδοφόρα επιχείρηση αποκτάται με συμμετοχή σε επιμορφωτικά σεμινάρια και ημερίδες (M.O.=3,22±1,14) και σε συνεταιρισμούς (M.O.=3,03±1,13), με το αν μια κερδοφόρα επιχείρηση αποκτάται με γνώσεις τεχνολογίας και πληροφορικής (M.O.=2,93±1,16) και με συμμετοχή σε προγράμματα ανταλλαγής με αγρότες άλλων περιοχών της Ε.Ε (M.O.=2,82±1,10). Παράλληλα, ούτε συμφώνησαν ούτε διαφώνησαν με το αν έμαθαν το επάγγελμα του γεωργού μόνοι τους (M.O.=2,76±1,56), ότι για να έχουν μια κερδοφόρα αγροτική επιχείρηση πρέπει να έχουν γνώσεις μάρκετινγκ, διοίκησης επιχειρήσεων και επικοινωνίας (M.O.=2,76±1,30), ότι οι ημερίδες και τα σεμινάρια που αφορούν τον αγροτικό τομέα δεν τους φαίνονται ιδιαίτερα χρήσιμα (M.O.=2,76±1,14), με το αν συμμετέχουν σε ημερίδες και επιμορφωτικά σεμινάρια επειδή είναι δύσκολη η πρόσβαση στο χώρο όπου πραγματοποιούνται (M.O.=2,75±1,46) καθώς και ότι μια κερδοφόρα επιχείρηση αποκτάται με συμμετοχή σε προγράμματα που περιλαμβάνουν επιτόπια πρακτική άσκηση ή επίσκεψη (M.O.= 2,69 ±1,07).

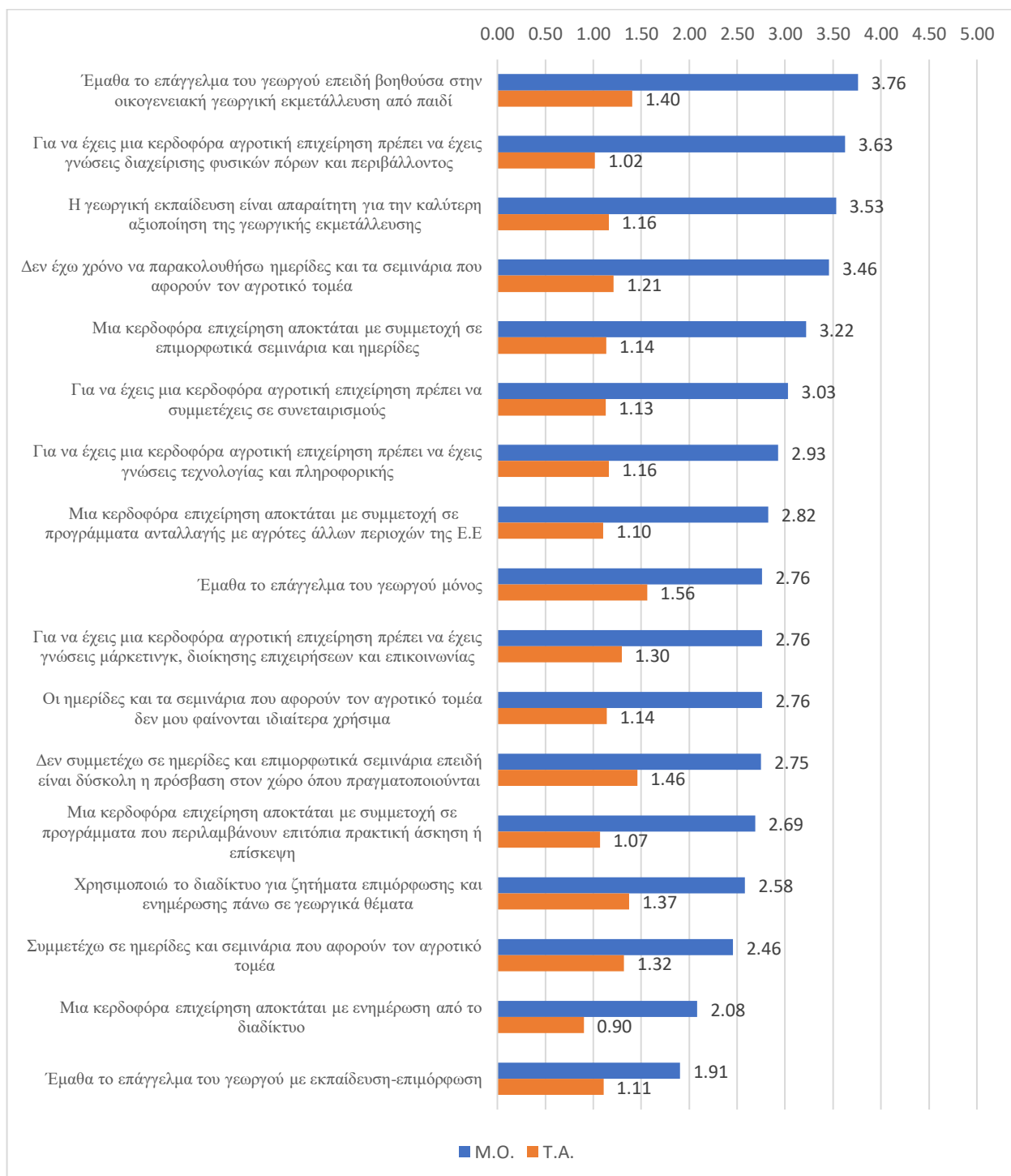
Επιπλέον, τείνουν να διαφωνήσουν στο ότι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για ζητήματα επιμόρφωσης και ενημέρωσης πάνω σε γεωργικά θέματα (M.O.=2,58±1,37) και ότι συμμετέχουν σε ημερίδες και σεμινάρια που αφορούν τον αγροτικό τομέα (M.O.=2,46±1,32).

Τέλος, διαφωνούν στο ότι μια κερδοφόρα επιχείρηση αποκτάται με ενημέρωση από το διαδίκτυο (M.O.= 2,08± 0,90) και ότι έμαθαν το επάγγελμα του γεωργού με εκπαίδευση-επιμόρφωση (M.O.=1,91±1,11).

Γενικότερα η στάση για την Γεωργική επιμόρφωση ήταν μέτρια (M.O.=2,84 ± 0,74).

Πίνακας 7: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις για τη γεωργική επιμόρφωση

Πρόταση	M.O.	T.A.
Έμαθα το επάγγελμα του γεωργού επειδή βοηθούσα στην οικογενειακή γεωργική εκμετάλλευση από παιδί	3,76	1,40
Για να έχεις μια κερδοφόρα αγροτική επιχείρηση πρέπει να έχεις γνώσεις διαχείρισης φυσικών πόρων και περιβάλλοντος	3,63	1,02
Η γεωργική εκπαίδευση είναι απαραίτητη για την καλύτερη αξιοποίηση της γεωργικής εκμετάλλευσης	3,53	1,16
Δεν έχω χρόνο να παρακολουθήσω ημερίδες και τα σεμινάρια που αφορούν τον αγροτικό τομέα	3,46	1,21
Μια κερδοφόρα επιχείρηση αποκτάται με συμμετοχή σε επιμορφωτικά σεμινάρια και ημερίδες	3,22	1,14
Για να έχεις μια κερδοφόρα αγροτική επιχείρηση πρέπει να συμμετέχεις σε συνεταιρισμούς	3,03	1,13
Για να έχεις μια κερδοφόρα αγροτική επιχείρηση πρέπει να έχεις γνώσεις τεχνολογίας και πληροφορικής	2,93	1,16
Μια κερδοφόρα επιχείρηση αποκτάται με συμμετοχή σε προγράμματα ανταλλαγής με αγρότες άλλων περιοχών της Ε.Ε	2,82	1,10
Έμαθα το επάγγελμα του γεωργού μόνος	2,76	1,56
Για να έχεις μια κερδοφόρα αγροτική επιχείρηση πρέπει να έχεις γνώσεις μάρκετινγκ, διοίκησης επιχειρήσεων και επικοινωνίας	2,76	1,30
Οι ημερίδες και τα σεμινάρια που αφορούν τον αγροτικό τομέα δεν μου φαίνονται ιδιαίτερα χρήσιμα	2,76	1,14
Δεν συμμετέχω σε ημερίδες και επιμορφωτικά σεμινάρια επειδή είναι δύσκολη η πρόσβαση στον χώρο όπου πραγματοποιούνται	2,75	1,46
Μια κερδοφόρα επιχείρηση αποκτάται με συμμετοχή σε προγράμματα που περιλαμβάνουν επιτόπια πρακτική άσκηση ή επίσκεψη	2,69	1,07
Χρησιμοποιώ το διαδίκτυο για ζητήματα επιμόρφωσης και ενημέρωσης πάνω σε γεωργικά θέματα	2,58	1,37
Συμμετέχω σε ημερίδες και σεμινάρια που αφορούν τον αγροτικό τομέα	2,46	1,32
Μια κερδοφόρα επιχείρηση αποκτάται με ενημέρωση από το διαδίκτυο	2,08	0,90
Έμαθα το επάγγελμα του γεωργού με εκπαίδευση-επιμόρφωση	1,91	1,11
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	2,84	0,74

Γράφημα 16: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις για τη γεωργική επιμόρφωση

5.3. 3^ο ερευνητικό ερώτημα

Πως αξιολογούν οι αγρότες το επάγγελμα τους και τις προοπτικές εξέλιξης του;

Στον Πίνακα 8 (Γράφημα 17) συγκεντρώνονται τα αποτελέσματα αναφορικά με τις στάσεις των γεωργών για το επάγγελμα του γεωργού και την γεωργία. Οι απαντήσεις δόθηκαν μέσω πενταβάθμιας κλίμακας (1= Διαφωνώ απόλυτα, 2= Διαφωνώ, 3= Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 4= Συμφωνώ, 5= Συμφωνώ απόλυτα).

Προκύπτει ότι, οι αγρότες συμφωνούν ότι η γεωργία ακριβείας προσφέρει αυξημένη παραγωγή και ποιότητα λόγω της ακριβέστερης αντιμετώπισης των αναγκών των καλλιεργειών (M.O.=3,96± 0,82), ότι η επιμόρφωση στην γεωργία ακριβείας είναι απαραίτητη για έναν νέο γεωργό (M.O.=3,83±1,01), ότι για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να επενδύουν συνεχώς στον εκσυγχρονισμό της εκμετάλλευσής τους (M.O.=3,81±1,03), ότι η γεωργία ακριβείας προσφέρει προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων λόγω της ορθολογικής χρήσης του νερού και των λιπασμάτων (M.O.=3,81±0,99), ότι η γεωργία ακριβείας δημιουργεί πρόσθετη αξία στα προϊόντα μέσω της εξασφάλισης της ασφάλειας και ιχνηλάτησης των προϊόντων (M.O.=3,80±0,83), ότι η γεωργία ακριβείας προσφέρει μειωμένο κόστος παραγωγής που οφείλεται στην ελεγχόμενη και συχνά μειωμένη εφαρμογή εισροών (M.O.= 3,71± 0,92), ότι για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να διασφαλίζουν υψηλή ποιότητα στα προϊόντα τους (M.O.=3,70±1,16), όπως και ότι η συνεχής εκπαίδευση και κατάρτιση των νέων γεωργών είναι απαραίτητη (M.O.= 3,70±1,26).

Ακόμη, τείνουν να συμφωνήσουν με το ότι η μετάβαση στην επιχειρηματικού τύπου γεωργία είναι απαραίτητη (M.O.=3,55± 0,75), ότι το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν ως γεωργοί είναι η πρόσβαση σε αγορές για

πώληση των προϊόντων (M.O.=3,49± 0,99) και ότι η γεωργία ακριβείας προσφέρει πιο αποτελεσματική αντιμετώπιση των κινδύνων, χάρη στην έγκαιρη προειδοποίηση των παραγωγών (M.O.=3,49±1,05).

Επιπλέον, ούτε συμφωνούν αλλά ούτε και διαφωνούν με το ότι η γεωργία μπορεί να επιβιώσει μόνο με κρατικές ενισχύσεις (M.O.=3,28±1,24), ότι ο λόγος για τον οποίο οι νέοι δεν ενδιαφέρονται να γίνουν γεωργοί είναι το χαμηλό και αβέβαιο εισόδημα (M.O.=3,28± 1,24), ότι το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν ως γεωργοί είναι η πρόσβαση σε πίστωση (M.O.=3,26±1,20), ότι ο λόγος για τον οποίο οι νέοι δεν ενδιαφέρονται να γίνουν γεωργοί είναι οι δύσκολες κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες στην ύπαιθρο (M.O.=3,25±1,05) και θεωρούν το επάγγελμα του γεωργού υποτιμητικό (M.O.=3,02±1,17), ότι για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να συμμετέχουν σε συνεταιριστικές οργανώσεις/ομάδες παραγωγών (M.O.=2,94± 1,18), ότι ο λόγος για τον οποίο οι νέοι δεν ενδιαφέρονται να γίνουν γεωργοί είναι ότι δυσκολεύονται να παντρευτούν ως αγρότες (M.O.=2,84±1,55), όπως και ότι η γεωργία έχει μέλλον μόνο με μικρό αριθμό γεωργών (M.O.= 2,75±1,14).

Παράλληλα, τείνουν να διαφωνήσουν με το ότι το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν ως γεωργοί είναι η δυνατότητα αγοράς ή ενοικίασης γης (M.O.=2,65±1,19) και η έλλειψη τεχνογνωσίας (M.O.=2,56±0,92), ότι οι χρηματοδοτήσεις συνέβαλαν στην ηλικιακή ανανέωση του γεωργικού πληθυσμού στην περιοχή τους (M.O.=2,54±1,13), ότι για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να διαφοροποιούν την παραγωγή τους (M.O.=2,52±1,21) και να έχουν εισοδήματα και εκτός γεωργίας (αγροτουρισμός) (M.O.=2,40±0,81).

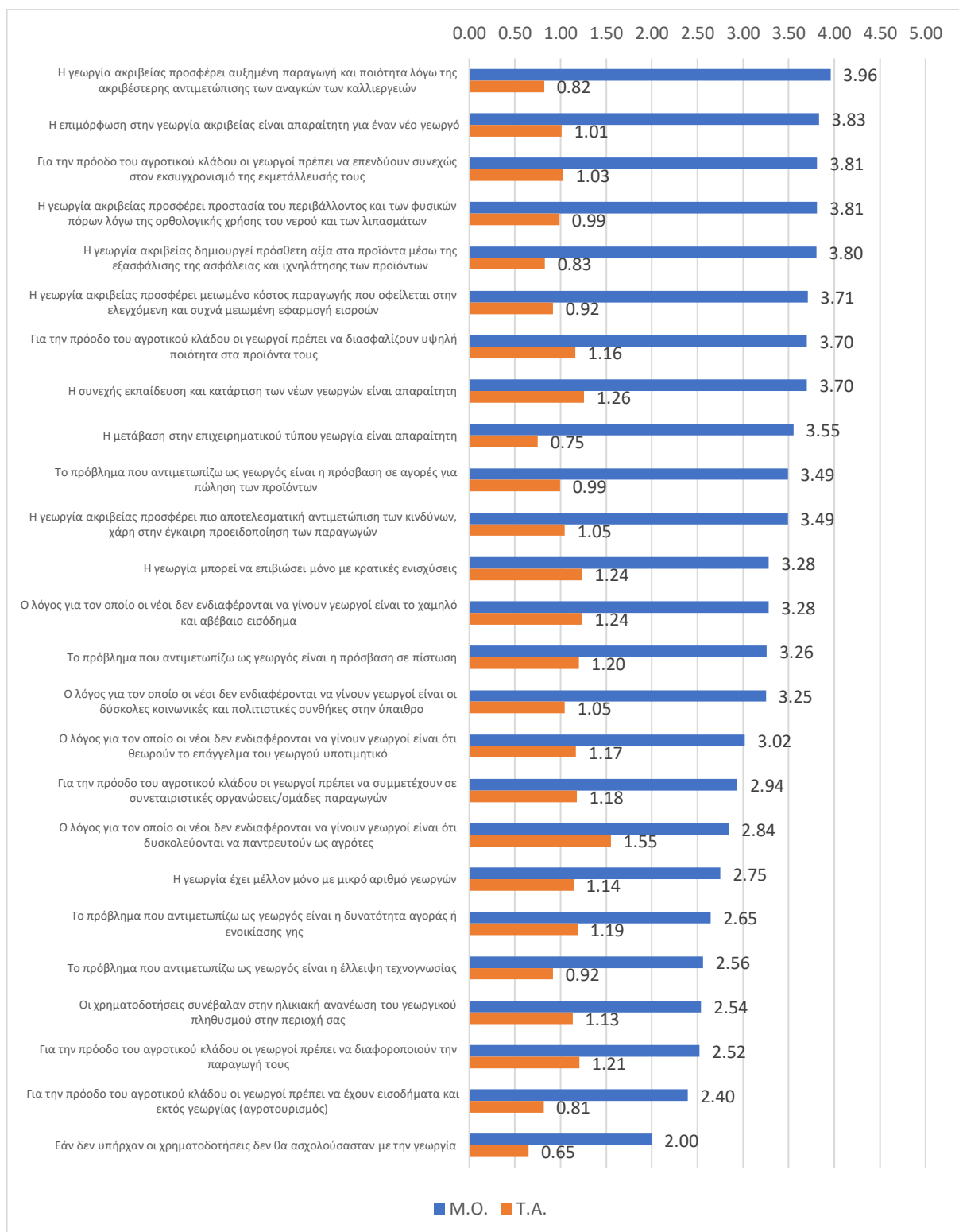
Τέλος, διαφωνούν ότι εάν δεν υπήρχαν οι χρηματοδοτήσεις δεν θα ασχολούσασταν με την γεωργία (M.O.=2,00±0,65).

Γενικότερα, η στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία βαθμολογήθηκε μέτρια προς υψηλά (Μ.Ο.=3,35 ± 0,51).

Πίνακας 8: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις για τις στάσεις των γεωργών για το επάγγελμα του γεωργού και την γεωργία

Πρόταση	Μ.Ο.	Τ.Α.
Η γεωργία ακριβείας προσφέρει αυξημένη παραγωγή και ποιότητα λόγω της ακριβέστερης αντιμετώπισης των αναγκών των καλλιεργειών	3,96	0,82
Η επιμόρφωση στην γεωργία ακριβείας είναι απαραίτητη για έναν νέο γεωργό	3,83	1,01
Για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να επενδύουν συνεχώς στον εκσυγχρονισμό της εκμετάλλευσής τους	3,81	1,03
Η γεωργία ακριβείας προσφέρει προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων λόγω της ορθολογικής χρήσης του νερού και των λιπασμάτων	3,81	0,99
Η γεωργία ακριβείας δημιουργεί πρόσθετη αξία στα προϊόντα μέσω της εξασφάλισης της ασφάλειας και ιχνηλάτησης των προϊόντων	3,80	0,83
Η γεωργία ακριβείας προσφέρει μειωμένο κόστος παραγωγής που οφείλεται στην ελεγχόμενη και συχνά μειωμένη εφαρμογή εισροών	3,71	0,92
Για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να διασφαλίζουν υψηλή ποιότητα στα προϊόντα τους	3,70	1,16
Η συνεχής εκπαίδευση και κατάρτιση των νέων γεωργών είναι απαραίτητη	3,70	1,26
Η μετάβαση στην επιχειρηματικού τύπου γεωργία είναι απαραίτητη	3,55	0,75
Το πρόβλημα που αντιμετωπίζω ως γεωργός είναι η πρόσβαση σε αγορές για πώληση των προϊόντων	3,49	0,99
Η γεωργία ακριβείας προσφέρει πιο αποτελεσματική αντιμετώπιση των κινδύνων, χάρη στην έγκαιρη προειδοποίηση των παραγωγών	3,49	1,05
Η γεωργία μπορεί να επιβιώσει μόνο με κρατικές ενισχύσεις	3,28	1,24
Ο λόγος για τον οποίο οι νέοι δεν ενδιαφέρονται να γίνουν γεωργοί είναι το χαμηλό και αβέβαιο εισόδημα	3,28	1,24
Το πρόβλημα που αντιμετωπίζω ως γεωργός είναι η πρόσβαση σε πίστωση	3,26	1,20
Ο λόγος για τον οποίο οι νέοι δεν ενδιαφέρονται να γίνουν γεωργοί είναι οι δύσκολες κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες στην ύπαιθρο	3,25	1,05
Ο λόγος για τον οποίο οι νέοι δεν ενδιαφέρονται να γίνουν γεωργοί είναι ότι θεωρούν το επάγγελμα του γεωργού υποτιμητικό	3,02	1,17
Για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να συμμετέχουν σε συνεταιριστικές οργανώσεις/ομάδες παραγωγών	2,94	1,18
Ο λόγος για τον οποίο οι νέοι δεν ενδιαφέρονται να γίνουν γεωργοί είναι ότι δυσκολεύονται να παντρευτούν ως αγρότες	2,84	1,55
Η γεωργία έχει μέλλον μόνο με μικρό αριθμό γεωργών	2,75	1,14
Το πρόβλημα που αντιμετωπίζω ως γεωργός είναι η δυνατότητα αγοράς ή ενοικίασης γης	2,65	1,19
Το πρόβλημα που αντιμετωπίζω ως γεωργός είναι η έλλειψη τεχνογνωσίας	2,56	0,92
Οι χρηματοδοτήσεις συνέβαλαν στην ηλικιακή ανανέωση του γεωργικού πληθυσμού στην περιοχή σας	2,54	1,13
Για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να διαφοροποιούν την παραγωγή τους	2,52	1,21
Για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να έχουν εισοδήματα και εκτός γεωργίας (αγροτουρισμός)	2,40	0,81
Εάν δεν υπήρχαν οι χρηματοδοτήσεις δεν θα ασχολούσασταν με την γεωργία	2,00	0,65
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	3,35	0,51

Γράφημα 17: Μέσες τιμές και τυπικές αποκλίσεις για τις στάσεις των γεωργών για το επάγγελμα του γεωργού και την γεωργία

5.4. 4^ο ερευνητικό ερώτημα

Πως επηρεάζονται οι απόψεις των αγροτών από τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά, τα χαρακτηριστικά γεωργικής εκμετάλλευσης, την επιμόρφωση και την οικονομική τους κατάσταση;

Δημογραφικά στοιχεία

Φύλο

Στον Πίνακα 9 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων independent samples t-test και Mann-Whitney των παραγόντων ως προς το φύλο, όπου δεν εντοπίστηκε καμία στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση των μέσων τιμών ή βαθμίδων με τους παράγοντες ($p \geq 0,469$).

Πίνακας 9: Έλεγχοι independent samples t-test και Mann-Whitney των παραγόντων ως προς το φύλο

Παράγοντες	Έλεγχος	Στατιστικό	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	Mann-Whitney	U=700,500	0,589
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	t-test	t(94)=0,727	0,469
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	Mann-Whitney	U=696,000	0,563

Ηλικία

Στον Πίνακα 10 συγκεντρώνονται τα αποτελέσματα των ελέγχων ANOVA και Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς την ηλικία, όπου εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση των μέσων βαθμίδων με τον παράγοντα «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» ($H(3) = 20,201$, $p < 0,001$).

Πίνακας 10: Αποτελέσματα των ελέγχων ANOVA και Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς την ηλικία

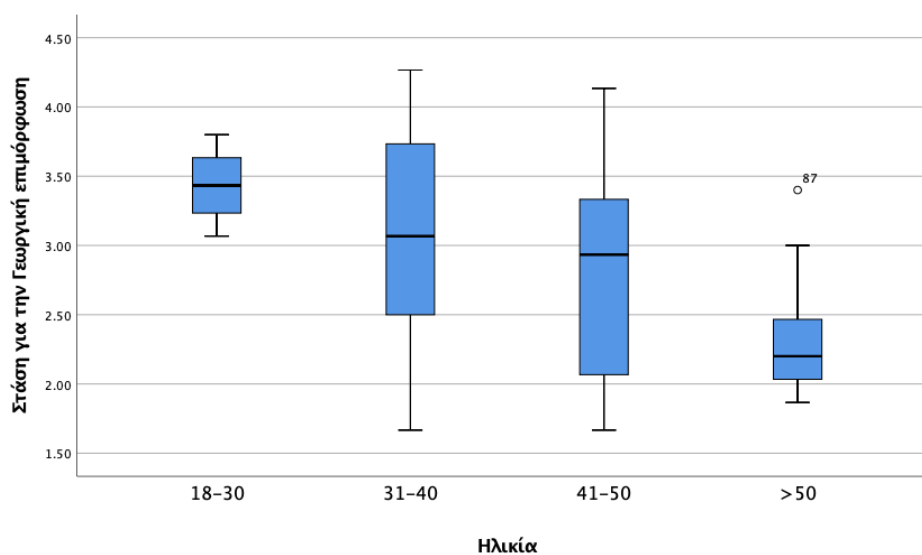
Παράγοντες	Έλεγχος	Στατιστικό	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	Kruskal-Wallis	H(3)=4,021	0,259
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	Kruskal-Wallis	H(3)=20,201	<0,001
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	ANOVA	F(3,92)=0,229	0,876

Από τον Πίνακα 11 (Γράφημα 18) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» η μέση βαθμίδα των ατόμων που είναι 51 ετών και άνω (M.B.=26,93) είναι στατιστικά μικρότερη από την αντίστοιχη

εκείνων που είναι 41-50 ετών (M.B.= 46,95, $p=0,011$), 31-40 (M.B.= 58,31, $\text{adj.}p<0,001$) καθώς και εκείνων που είναι 18-30 (M.B.= 73,50, $p=0,013$).

Πίνακας 11: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Ηλικία, Kruskal-Wallis

Παράγοντας	Ηλικία	N	M.B.	H (3)	p-value
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	18-30 ετών	4	73,50	20,201	<0,001
	31-40 ετών	39	58,31		
	41-50 ετών	33	46,95		
	51 ετών και άνω	20	26,93		

Γράφημα 18: Boxplot «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Ηλικία
Τόπος διαμονής

Στον Πίνακα 12 συγκεντρώνονται τα αποτελέσματα του ελέγχου Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς τον τόπο διαμονής, όπου εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση των μέσων βαθμίδων με τον παράγοντα «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων» ($H(2)= 7,460$, $p=0,024<0,05$).

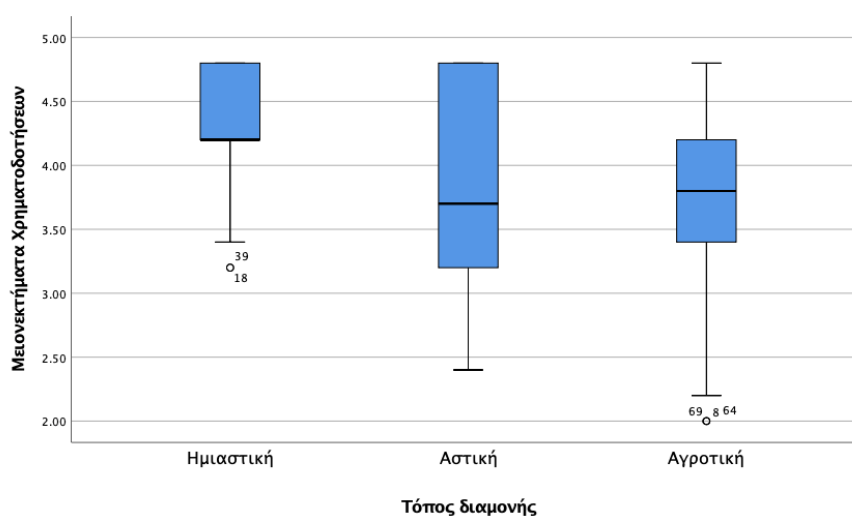
Πίνακας 12: Αποτελέσματα του ελέγχου Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς τον τόπο διαμονής

Παράγοντες	H(2)	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	7,460	0,024
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	2,140	0,343
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	4,683	0,096

Από τον Πίνακα 13 (Γράφημα 19) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων» η μέση βαθμίδα των ατόμων που ζουν σε αγροτική περιοχή (M.B.=44,5) είναι στατιστικά μικρότερη (adj.p=0,019) από την αντίστοιχη εκείνων που διαμένουν σε ημιαστική περιοχή (M.B.=66,61).

Πίνακας 13: «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Τόπος διαμονής, Kruskal-Wallis

Παράγοντας	Τόπος διαμονής	N	M.B.	H (2)	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	Ημιαστική	14	66,61	7,460	0,024
	Αστική	14	49,82		
	Αγροτική	68	44,50		

Γράφημα 19: Boxplot «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Τόπος διαμονής

Οικογενειακή κατάσταση

Στον Πίνακα 14 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων independent samples t-test και Mann-Whitney των παραγόντων ως προς την

οικογενειακή κατάσταση, όπου εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση των μέσων τιμών με τον παράγοντα «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» ($t(94)=4,272, p<0,001$).

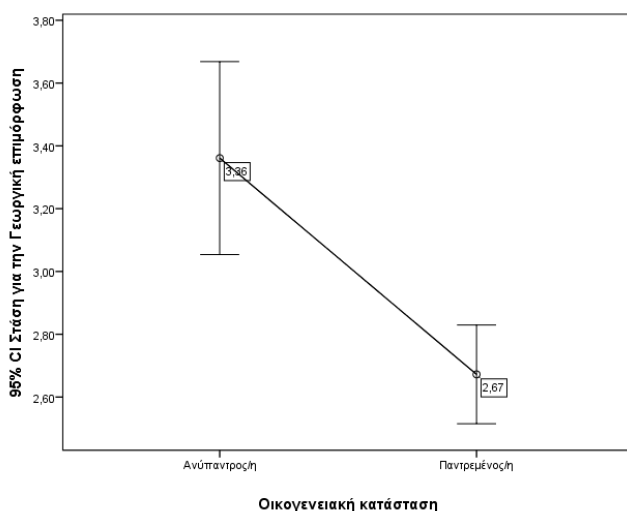
Πίνακας 14: Έλεγχοι independent samples t-test και Mann-Whitney των παραγόντων ως προς την οικογενειακή κατάσταση

Παράγοντες	Έλεγχος	Στατιστικό	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	t-test	$t(94)=0,560$	0,577
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	t-test	$t(94)=4,272$	<0,001
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	Mann-Whitney	$U=729,000$	0,253

Από τον Πίνακα 15 (Γράφημα 20) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» ο μέσος όρος των ανύπαντρων (Μ.Ο.= 3,36) είναι στατιστικά μεγαλύτερος ($t(94)=4,272, p<0,001$) από τον αντίστοιχο των παντρεμένων (Μ.Ο.= 2,67).

Πίνακας 15: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Οικογενειακή κατάσταση, independent samples t-test

Παράγοντας	Οικογενειακή κατάσταση	N	M.O.	t (94)	p-value
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	Ανύπαντρος/η	24	3,36	4,272	<0,001
	Παντρεμένος/η	72	2,67		

Γράφημα 20: Errorbar «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Οικογενειακή κατάσταση

Εάν είστε έγγαμος/η, ο/η σύζυγός σας είναι αγρότης:

Στον Πίνακα 16 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων independent samples t-test των παραγόντων ως προς το εάν ο/η σύζυγος

είναι αγρότης, όπου εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση των μέσων τιμών με τον παράγοντα «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων» ($t(70)= 3,039, p=0,003<0,05$).

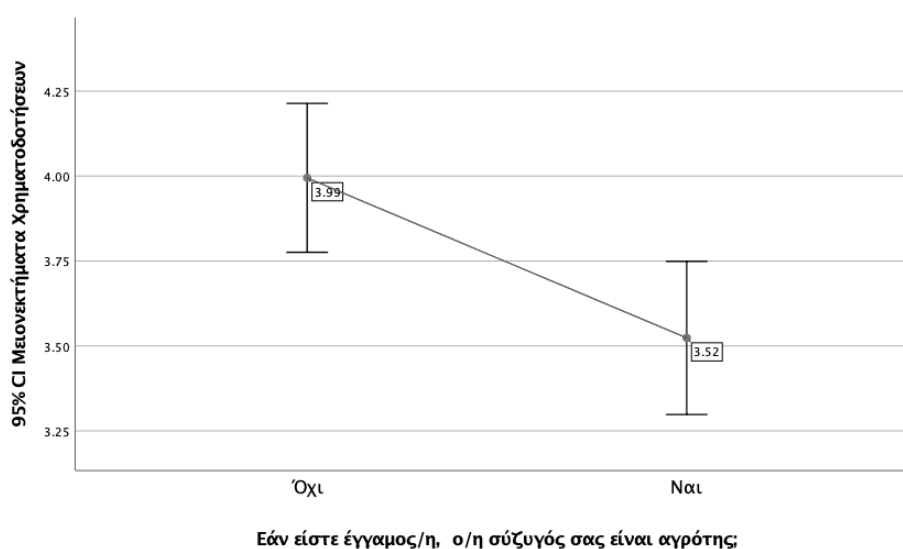
Πίνακας 16: Έλεγχοι independent samples t-test των παραγόντων ως προς το εάν ο/η σύζυγος είναι αγρότης

Παράγοντες	t	df	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	3,039	70	0,003
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	-0,649	65,839	0,519
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	1,799	60,800	0,077

Από τον Πίνακα 17 (Γράφημα 21) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων» ο μέσος όρος των αγροτών που είναι παντρεμένοι με αγρότη (M.O.=3,99) είναι στατιστικά μεγαλύτερος ($t(70)= 3,039, p=0,003$) από τον αντίστοιχο εκείνων που δεν είναι παντρεμένοι με αγρότη (M.O.=3,52).

Πίνακας 17: «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Αγρότης σύζυγος, independent samples t-test

Παράγοντας	Αγρότης σύζυγος	N	M.O.	t (70)	p-value
Μειονεκτήματα	Όχι	38	3,99	3,039	0,003
Χρηματοδοτήσεων	Ναι	34	3,52		

Γράφημα 21: Errorbar «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Αγρότης σύζυγος

Επίπεδο εκπαίδευσης

Στον Πίνακα 18 συγκεντρώνονται τα αποτελέσματα του ελέγχου Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης, όπου εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση των μέσων βαθμίδων με τους παράγοντες:

- «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων» (H (4)= 18,487, p=0,001<0,05)
- «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» (H (4)= 30,439, p<0,001)
- «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» (H (4)= 10,688, p=0,030<0,05).

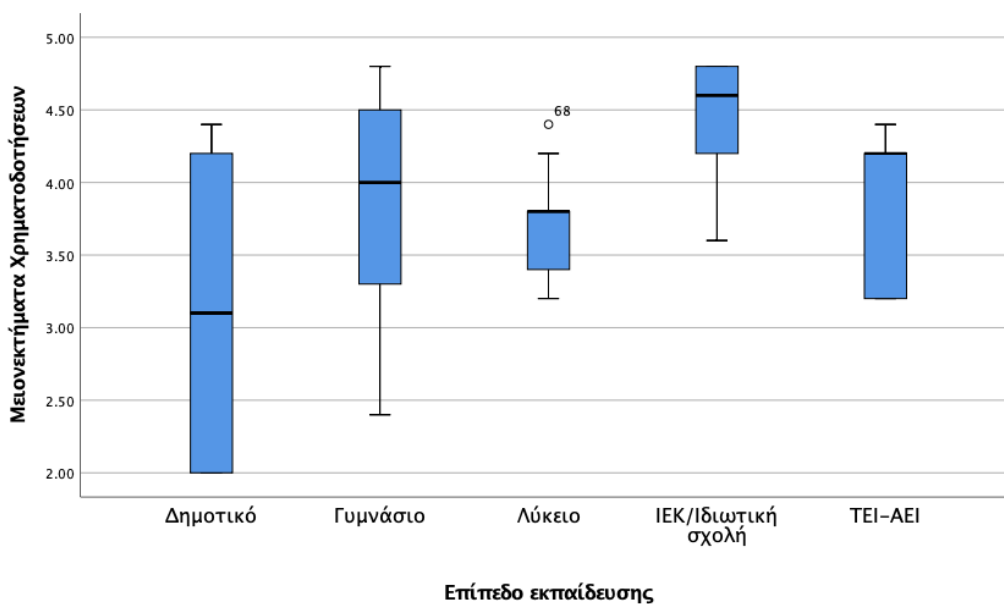
Πίνακας 18: Αποτελέσματα του ελέγχου Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης

Παράγοντες	H(4)	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	18,487	0,001
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	30,439	<0,001
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	10,688	0,030

Από τον Πίνακα 19 (Γράφημα 22) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων» η μέση βαθμίδα των ατόμων που έχουν δίπλωμα από ΙΕΚ/Ιδιωτική σχολή (Μ.Ο.= 78,35) είναι στατιστικά μεγαλύτερη από την αντίστοιχη εκείνων που έχουν τελειώσει το γυμνάσιο (Μ.Ο.= 50,20, p=0,007), το λύκειο (Μ.Β.= 40,04, adj.p=0,001) και το δημοτικό (Μ.Β.=36,45, adj.p=0,007).

Πίνακας 19: «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Επίπεδο εκπαίδευσης, Kruskal-Wallis

Παράγοντας	Επίπεδο εκπαίδευσης	N	M.B.	H (4)	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	Δημοτικό	10	36,45	18,487	0,001
	Γυμνάσιο	23	50,20		
	Λύκειο	39	40,04		
	ΙΕΚ/Ιδιωτική σχολή	10	78,35		
	ΤΕΙ-ΑΕΙ	14	56,57		

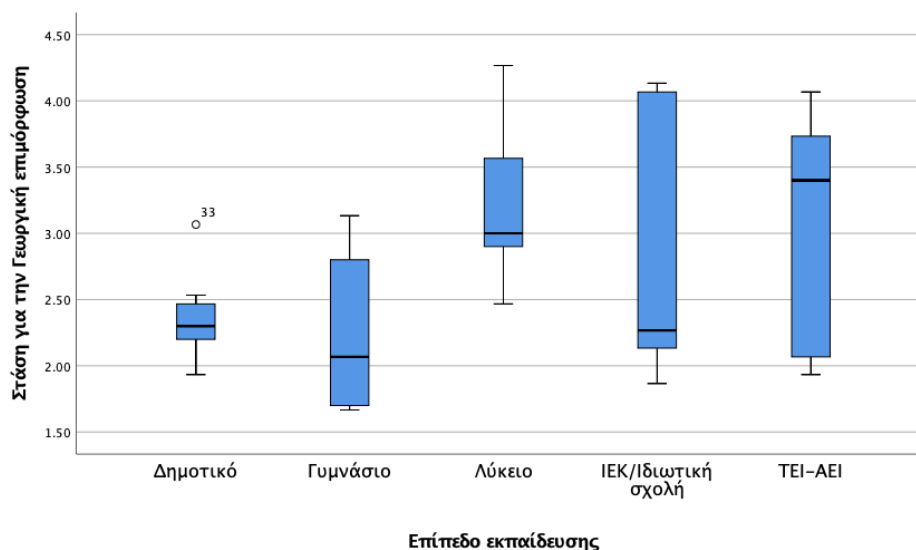
Γράφημα 22: Boxplot «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Επίπεδο εκπαίδευσης

Από τον Πίνακα 20 (Γράφημα 23) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» η μέση βαθμίδα των ατόμων που έχουν τελειώσει το γυμνάσιο (M.B.=25,85) είναι στατιστικά μικρότερη από την αντίστοιχη εκείνων που έχουν δίπλωμα από ΙΕΚ/Ιδιωτική σχολή (M.B.= 48,05, $p=0,035$), έχουν πτυχίο από ΤΕΙ-ΑΕΙ (M.B.= 60,68, $adj.p=0,002$) και εκείνων που έχουν τελειώσει το λύκειο (M.B.= 61,85, $adj.p<0,001$). Επίσης, η μέση βαθμίδα των ατόμων που έχουν τελειώσει το δημοτικό (M.B.= 31,95) είναι στατιστικά μικρότερη από την αντίστοιχη εκείνων που έχουν πτυχίο από ΤΕΙ-ΑΕΙ (M.B.=60,68, $p=0,013$) και εκείνων που έχουν τελειώσει το λύκειο (M.B.= 61,85, $adj.p=0,024$).

Πίνακας 20: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Επίπεδο εκπαίδευσης, Kruskal-Wallis

Παράγοντας	Επίπεδο εκπαίδευσης	N	M.B.	H (4)	p-value
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	Δημοτικό	10	31,95	30,439	<0,001
	Γυμνάσιο	23	25,85		
	Λύκειο	39	61,85		
	ΙΕΚ/Ιδιωτική σχολή	10	48,05		
	ΤΕΙ-ΑΕΙ	14	60,68		

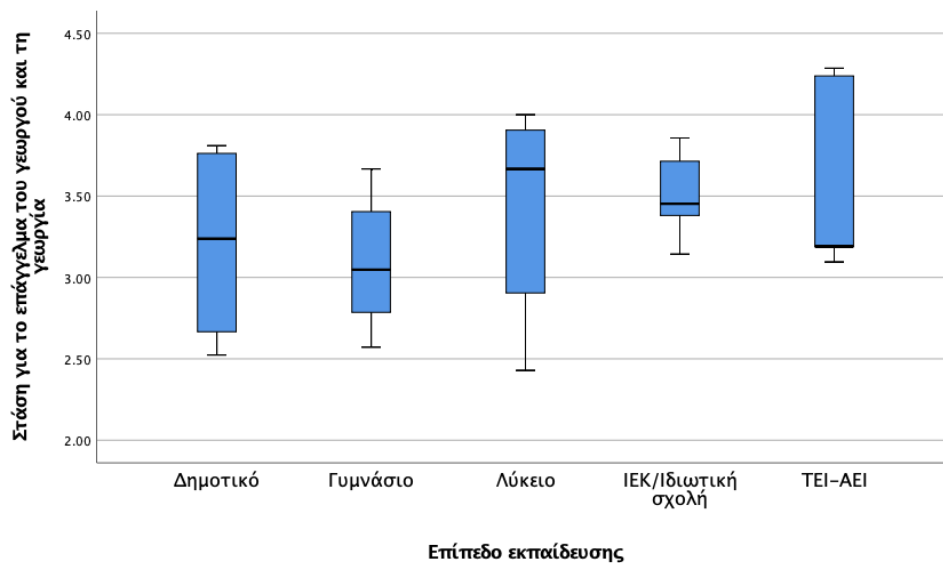

Γράφημα 23: Boxplot «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Επίπεδο εκπαίδευσης

Από τον Πίνακα 21 (Γράφημα 24) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» η μέση βαθμίδα των ατόμων που έχουν τελειώσει το γυμνάσιο (M.B.= 33,65) είναι στατιστικά μικρότερη από την αντίστοιχη εκείνων έχουν τελειώσει το λύκειο (M.B.= 52,81, $p=0,009$), που έχουν δίπλωμα από ΙΕΚ/Ιδιωτική σχολή (M.B.= 56,90, $p=0,027$) και εκείνων που έχουν πτυχίο από ΤΕΙ-ΑΕΙ (M.B.= 58,79, $p=0,008$).

Πίνακας 21: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Επίπεδο εκπαίδευσης, Kruskal-Wallis

Παράγοντας	Επίπεδο εκπαίδευσης	N	M.B.	H (4)	p-value
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	Δημοτικό	10	43,05	10,688	0,030
	Γυμνάσιο	23	33,65		
	Λύκειο	39	52,81		
	ΙΕΚ/Ιδιωτική σχολή	10	56,90		
	ΤΕΙ-ΑΕΙ	14	58,79		

Γράφημα 24: Boxplot «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Επίπεδο εκπαίδευσης

Χειρίζεστε ηλεκτρονικό υπολογιστή;

Στον Πίνακα 22 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων independent samples t-test των παραγόντων ως προς τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή, όπου εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση των μέσων τιμών με τον παράγοντα «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» ($t(94) = -5,479$, $p < 0,001$) και του παράγοντα «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» ($t(94) = -5,197$, $p < 0,001$).

Πίνακας 22: Έλεγχοι independent samples t-test των παραγόντων ως προς τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή

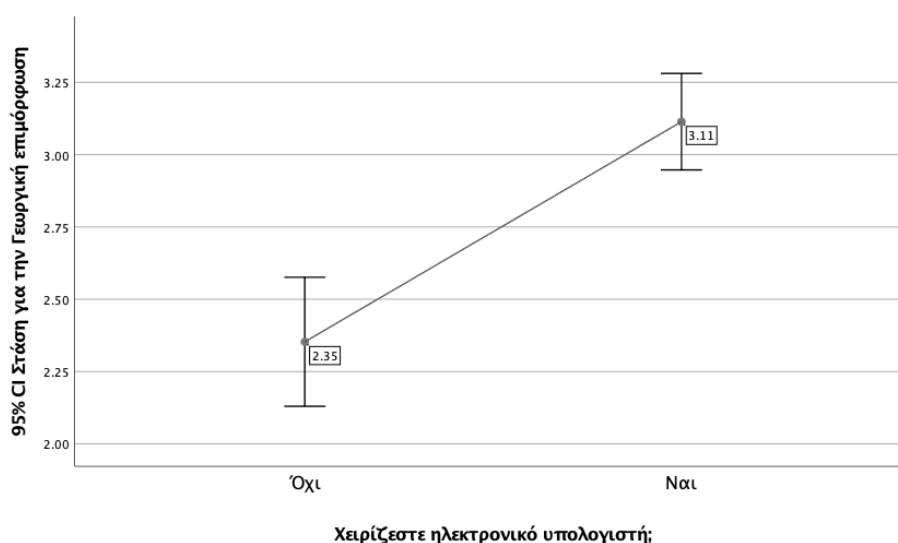
Παράγοντες	t	df	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	-1,944	41,416	0,059
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	-5,479	94	<0,001
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	-5,197	94	<0,001

Από τον Πίνακα 23 (Γράφημα 25) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» ο μέσος όρος των αγροτών που δεν χειρίζονται ηλεκτρονικό υπολογιστή (M.O.= 2,35) είναι στατιστικά

μικρότερος ($t(94) = -5,479$, $p < 0,001$) από τον αντίστοιχο εκείνων που χειρίζονται (M.O.= 3,11).

Πίνακας 23: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή, independent samples t-test

Παράγοντας	Χρήση Η/Υ	N	M.O.	t (94)	p-value
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	Όχι	34	2,35	-5,479	<0,001
	Ναι	62	3,11		

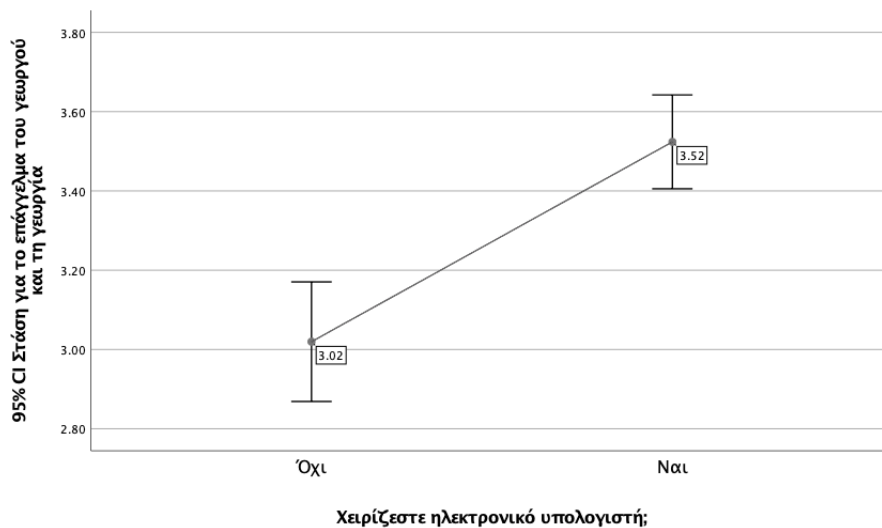

Γράφημα 25: Errorbar «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή

Από τον Πίνακα 24 (Γράφημα 26) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» ο μέσος όρος των αγροτών που δεν χειρίζονται ηλεκτρονικό υπολογιστή (M.O.=3,02) είναι στατιστικά μικρότερος ($t(94) = -5,197$, $p < 0,001$) από τον αντίστοιχο εκείνων που χειρίζονται (M.O.= 3,52).

Πίνακας 24: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή, independent samples t-test

Παράγοντας	Χρήση Η/Υ	N	M.O.	t (94)	p-value
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	Όχι	34	3,02	-5,197	<0,001
	Ναι	62	3,52		

Γράφημα 26: Errorbar «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή

Χαρακτηριστικά γεωργικής εκμετάλλευσης

Κατεύθυνση εκμετάλλευσης

Στον Πίνακα 25 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων independent samples t-test και Mann-Whitney των παραγόντων ως προς την κατεύθυνση εκμετάλλευσης, όπου εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση των μέσων τιμών με τους παράγοντες «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» ($t(94) = 2,008$, $p = 0,048 < 0,05$).

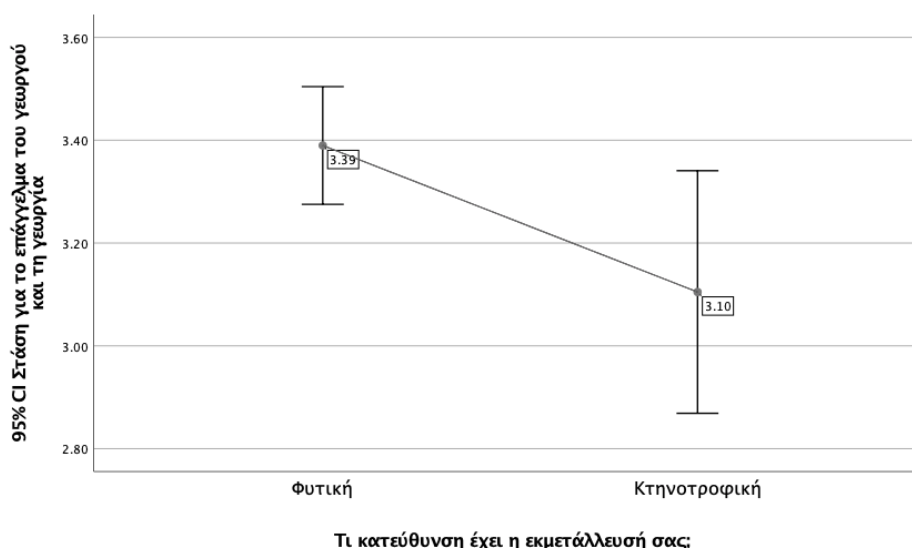
Πίνακας 25: Έλεγχοι independent samples t-test και Mann-Whitney των παραγόντων ως προς την κατεύθυνση εκμετάλλευσης

Παράγοντες	Έλεγχος	Στατιστικό	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	Mann-Whitney	U=488,500	0,226
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	t-test	$t(94) = 1,758$	0,082
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	t-test	$t(94) = 2,008$	0,048

Από τον Πίνακα 26 (Γράφημα 27) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» ο μέσος όρος των αγροτών με κατεύθυνση εκμετάλλευσης την φυτική (M.O.= 3,40) είναι στατιστικά μεγαλύτερος ($t(94) = 2,008$, $p = 0,048$) από τον αντίστοιχο εκείνων με κατεύθυνση εκμετάλλευσης την κτηνοτροφική (M.O.= 3,10).

Πίνακας 26: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»*
Κατεύθυνση εκμετάλλευσης, independent samples t-test

Παράγοντας	Κατεύθυνση εκμετάλλευσης	N	M.O.	t (94)	p-value
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	Φυτική	81	3,40	2,008	0,048
	Κτηνοτροφική	15	3,10		

Γράφημα 27: Errorbar «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Κατεύθυνση εκμετάλλευσης

Στρέμματα εκμετάλλευσης

Στον Πίνακα 27 παρουσιάζονται οι συσχετίσεις Spearman των παραγόντων ως προς τα στρέμματα εκμετάλλευσης, όπου εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική συσχέτιση με τους παράγοντες:

- «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων» ($r_s (96) = -0,346, p < 0,01$)
- «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» ($r_s (96) = 0,400, p < 0,01$)
- «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» ($r_s (96) = 0,216, p < 0,05$).

Πίνακας 27: Συσχετίσεις Spearman των παραγόντων ως προς τα στρέμματα εκμετάλλευσης

Παράγοντες	Στρέμματα εκμετάλλευσης	
	$r_s (96)$	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	-,346**	0,001
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	,400**	<0,001
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	,216*	0,034

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Μέσο που γίνεται η διάθεση των προϊόντων

Στον Πίνακα 28 συγκεντρώνονται τα αποτελέσματα του ελέγχου Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς το μέσο που γίνεται η διάθεση των προϊόντων, όπου εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση των μέσων βαθμίδων με τους παράγοντες:

- «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων» (H (2)= 7,158, p=0,028<0,05)
- «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» (H (2)= 6,251, p=0,044<0,05)
- «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» (H (2)= 22,975, p<0,001).

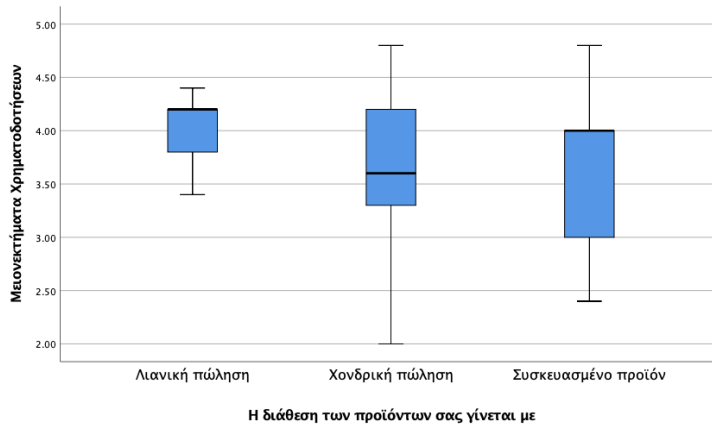
Πίνακας 28: Αποτελέσματα του ελέγχου Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς το μέσο που γίνεται η διάθεση των προϊόντων

Παράγοντες	H(2)	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	7,158	0,028
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	6,251	0,044
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	22,975	<0,001

Από τον Πίνακα 29 (Γράφημα 28) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων» η μέση βαθμίδα των ατόμων που διαθέτουν τα προϊόντα τους μέσω λιανικής πώλησης (M.B.=61,54) είναι στατιστικά μεγαλύτερη (adj.p=0,024) από την αντίστοιχη εκείνων που τα διαθέτουν μέσω χονδρικής πώλησης (M.B.= 43,91).

Πίνακας 29: «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Μέσο διάθεσης προϊόντων, Kruskal-Wallis

Παράγοντας	Μέσο διάθεσης προϊόντων	N	M.B.	H (2)	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	Λιανική πώληση	24	61,54	18,487	0,001
	Χονδρική πώληση	63	43,91		
	Συσκευασμένο προϊόν	9	61,54		

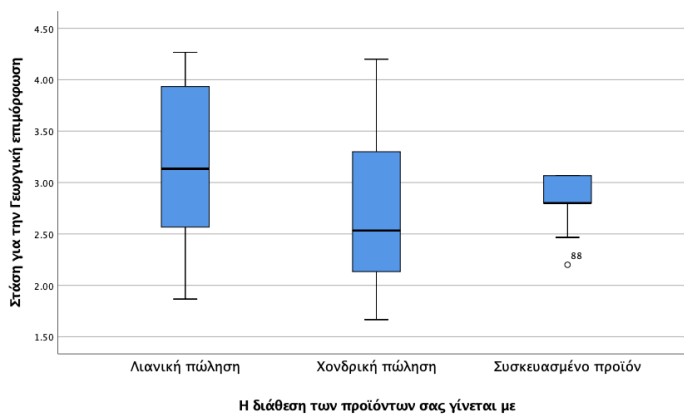

Γράφημα 28: Boxplot «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Μέσο διάθεσης προϊόντων

Από τον Πίνακα 30 (Γράφημα 29) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» η μέση βαθμίδα των ατόμων που διαθέτουν τα προϊόντα τους μέσω λιανικής πώλησης (M.B.= 60,75) είναι στατιστικά μεγαλύτερη (adj.p=0,039) από την αντίστοιχη εκείνων που τα διαθέτουν μέσω χονδρικής πώλησης (M.B.= 44,14).

Πίνακας 30: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Μέσο διάθεσης προϊόντων, Kruskal-Wallis

Παράγοντας	Μέσο διάθεσης προϊόντων	N	M.B.	H (2)	p
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	Λιανική πώληση	24	60,75	6,251	0,044
	Χονδρική πώληση	63	44,14		
	Συσκευασμένο προϊόν	9	46,33		

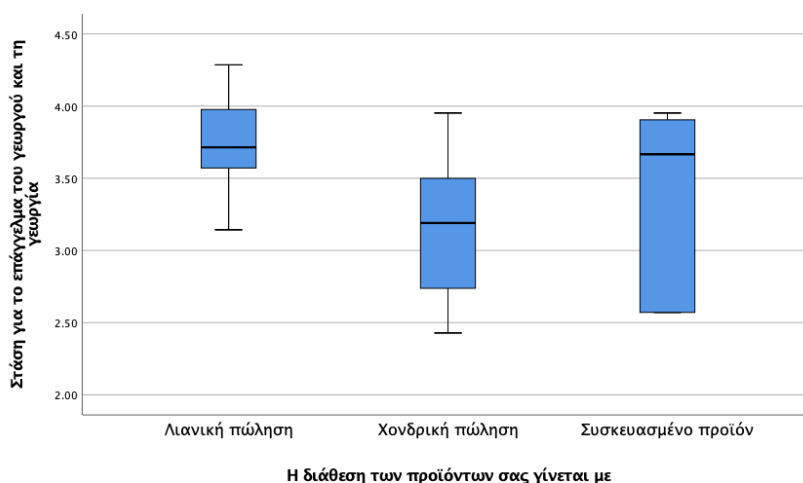

Γράφημα 29: Boxplot «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Μέσο διάθεσης προϊόντων

Από τον Πίνακα 31 (Γράφημα 30) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» η μέση βαθμίδα των ατόμων που διαθέτουν τα προϊόντα τους μέσω λιανικής πώλησης (M.B.= 71,08) είναι στατιστικά μεγαλύτερη (adj.p<0,001) από την αντίστοιχη εκείνων που τα διαθέτουν μέσω χονδρικής πώλησης (M.B.= 52,94).

Πίνακας 31: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Μέσο διάθεσης προϊόντων, Kruskal-Wallis

Παράγοντας	Μέσο διάθεσης προϊόντων	N	M.B.	H (2)	p
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	Λιανική πώληση	24	71,08	22,975	<0,001
	Χονδρική πώληση	63	39,26		
	Συσκευασμένο προϊόν	9	52,94		

Γράφημα 30: Βοχplot «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Μέσο διάθεσης προϊόντων

Επιμόρφωση-οικονομική κατάσταση

Συμμετοχή σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες

Στον Πίνακα 32 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ελέγχου Mann-Whitney των παραγόντων ως προς την συμμετοχή σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες, όπου εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση των μέσων βαθμίδων με τους παράγοντες:

- «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» (U=312,000, p<0,001)
- «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» (U=348,500, p<0,001)

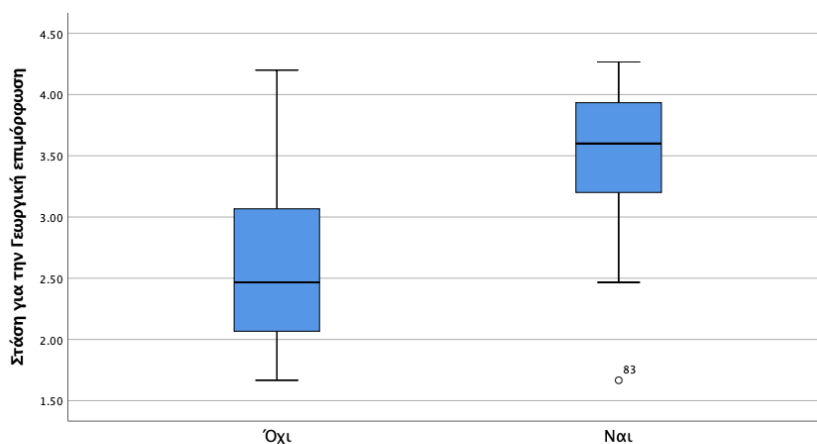
Πίνακας 32: Έλεγχος Mann-Whitney των παραγόντων ως προς την συμμετοχή σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες

Παράγοντες	U	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	838,000	0,283
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	312,000	<0,001
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	348,500	<0,001

Από τον Πίνακα 33 (Γράφημα 31) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» η μέση βαθμίδα των αγροτών που δεν έχουν συμμετάσχει σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες (M.B.=38,66) είναι στατιστικά μικρότερη (U=312,000, $p < 0,001$) από την αντίστοιχη εκείνων που έχουν συμμετάσχει (M.B.=71,24).

Πίνακας 33: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Συμμετοχή σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες, Mann-Whitney

Παράγοντας	Συμμετοχή σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες	N	M.B.	U	p
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	Όχι	67	38,66	312,000	<0,001
	Ναι	29	71,24		

Έχετε λάβει μέρος σε προγράμματα επιμόρφωσης/ ημερίδες;

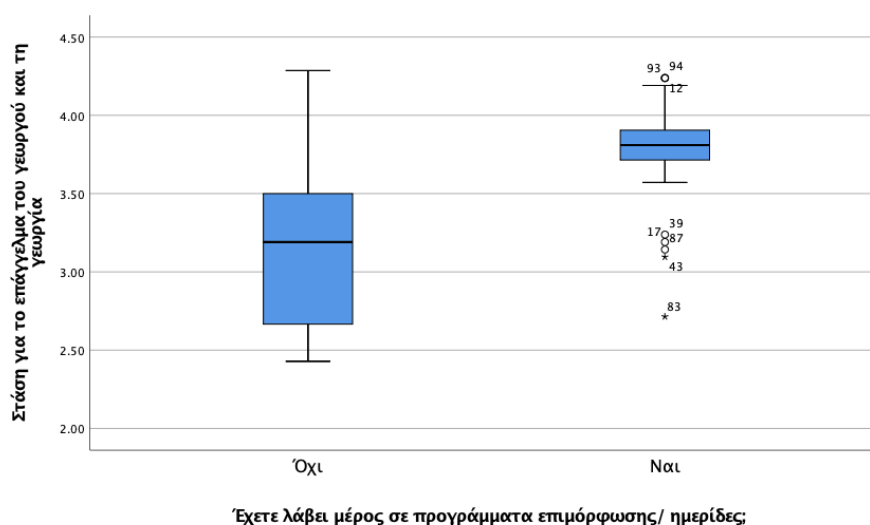
Γράφημα 31: Boxplot «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Συμμετοχή σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες

Από τον Πίνακα 34 (Γράφημα 32) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» η μέση βαθμίδα των αγροτών που δεν έχουν συμμετάσχει σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες (M.B.= 39,20) είναι στατιστικά μικρότερη

($U=348,500$, $p<0,001$) από την αντίστοιχη εκείνων που έχουν συμμετάσχει (M.B.= 69,98).

Πίνακας 34: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Συμμετοχή σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες, Mann-Whitney

Παράγοντας	Συμμετοχή σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες	N	M.B.	U	p
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	Όχι	67	39,20	348,500	<0,001
	Ναι	29	69,98		

Γράφημα 32: Boxplot «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Συμμετοχή σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες

Χρηματοδοτική ενίσχυση

Στον Πίνακα 35 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων independent samples t-test και Mann-Whitney των παραγόντων ως προς την χρηματοδοτική ενίσχυση, όπου εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση των μέσων βαθμίδων με τον παράγοντα «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» ($U=427,00$, $p=0,005<0,05$).

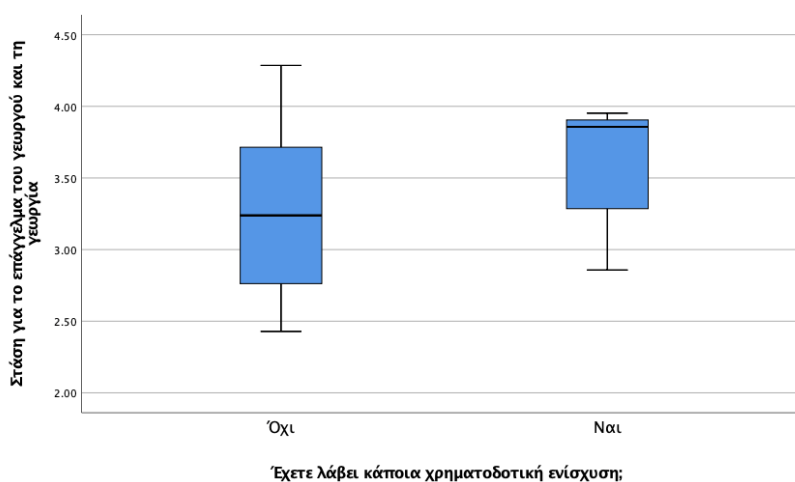
Πίνακας 35: Έλεγχοι independent samples t-test και Mann-Whitney των παραγόντων ως προς την χρηματοδοτική ενίσχυση

Παράγοντες	Έλεγχος	Στατιστικό	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	t-test	$t(94)=-0,439$	0,662
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	t-test	$t(94)=-1,298$	0,197
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	Mann-Whitney	$U=427,00$	0,005

Από τον Πίνακα 36 (Γράφημα 33) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» η μέση βαθμίδα των αγροτών που δεν έχουν λάβει χρηματοδοτική ενίσχυση (M.B.=44,55) είναι στατιστικά μικρότερη (U=427,00, p=0,005) από την αντίστοιχη εκείνων που έχουν λάβει (M.B.= 64,53).

Πίνακας 36: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Χρηματοδοτική ενίσχυση, Mann-Whitney

Παράγοντας	Χρηματοδοτική ενίσχυση	N	M.B.	U	p
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	Όχι	77	44,55	427,00	0,005
	Ναι	19	64,53		

Γράφημα 33: Boxplot «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Χρηματοδοτική ενίσχυση

Οικογενειακό εισόδημα

Στον Πίνακα 37 συγκεντρώνονται τα αποτελέσματα του ελέγχου Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς το οικογενειακό εισόδημα, όπου εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση των μέσων βαθμίδων με τους παράγοντες:

- «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» (H (3)= 13,503, p=0,003<0,05)
- «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» (H (3)= 10,688, p<0,001).

Πίνακας 37: Αποτελέσματα του ελέγχου Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς το οικογενειακό εισόδημα

Παράγοντες	H(3)	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	7,511	0,057
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	13,503	0,004
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	17,879	<0,001

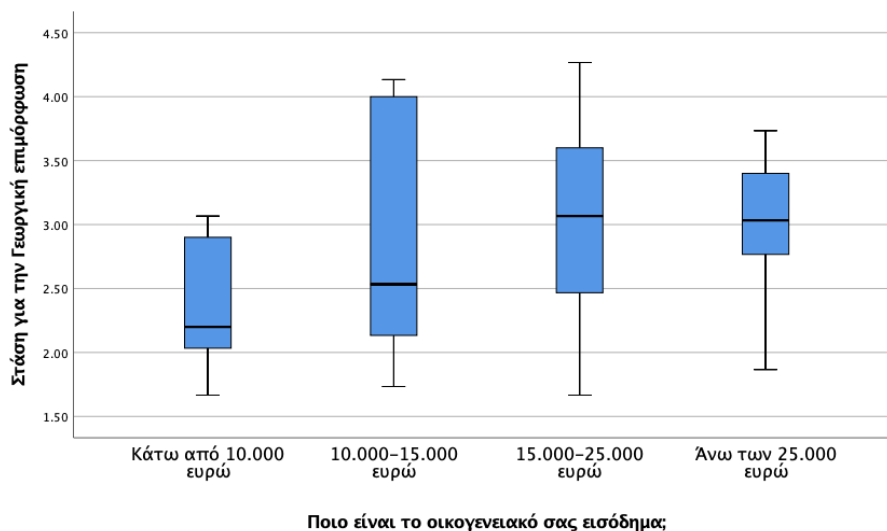
*Ομαδοποίηση κατηγοριών λόγω μικρού πληθυσμού δείγματος:

«15.000-20.000 ευρώ / 20.000-25.000 ευρώ »

Από τον Πίνακα 38 (Γράφημα 34) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» η μέση βαθμίδα των ατόμων που έχουν οικογενειακό εισόδημα κάτω από 10.000 ευρώ (M.B.= 28,83) είναι στατιστικά μικρότερη από την αντίστοιχη εκείνων που έχουν 10.000-15.000 ευρώ (M.B.= 49,63, $p=0,020$), άνω των 25.000 ευρώ (M.B.=52,52, $adj.p=0,029$) και 15.000-25.000 ευρώ (M.B.=56,85, $adj.p=0,002$).

Πίνακας 38: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Οικογενειακό εισόδημα, Kruskal-Wallis

Παράγοντας	Οικογενειακό εισόδημα	N	M.B.	H (3)	p
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	Κάτω από 10.000 ευρώ	20	28,83	13,503	0,004
	10.000-15.000 ευρώ	19	49,63		
	15.000-25.000 ευρώ	33	56,85		
	Άνω των 25.000 ευρώ	24	52,52		

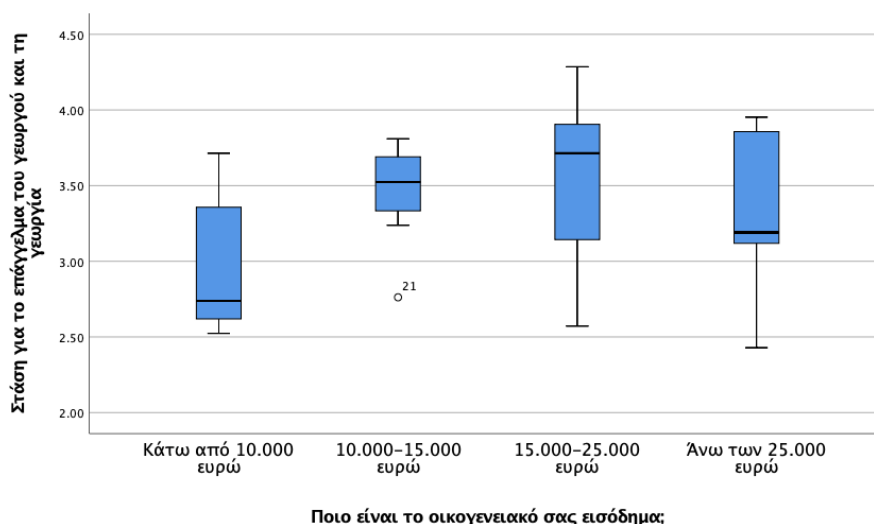

Γράφημα 34: Boxplot «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Οικογενειακό εισόδημα

Από τον Πίνακα 39 (Γράφημα 35) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» η μέση βαθμίδα των ατόμων που έχουν οικογενειακό εισόδημα κάτω από 10.000 ευρώ (M.B.=27,33) είναι στατιστικά μικρότερη από την αντίστοιχη εκείνων που έχουν άνω των 25.000 ευρώ (M.B.= 46,19, $p=0,025$), 10.000-15.000 ευρώ (M.B.=54,34, $adj.p=0,015$) και 15.000-25.000 ευρώ (M.B.=59,65, $adj.p<0,001$).

Πίνακας 39: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Οικογενειακό εισόδημα, Kruskal-Wallis

Παράγοντας	Οικογενειακό εισόδημα	N	M.B.	H (3)	p
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	Κάτω από 10.000 ευρώ	20	27,33	17,879	<0,001
	10.000-15.000 ευρώ	19	54,34		
	15.000-25.000 ευρώ	33	59,65		
	Άνω των 25.000 ευρώ	24	46,19		

Γράφημα 35: Boxplot «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Οικογενειακό εισόδημα

Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος που προέρχεται γεωργικές δραστηριότητες

Στον Πίνακα 40 συγκεντρώνονται τα αποτελέσματα του ελέγχου Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς το ποσοστό του οικογενειακού εισοδήματος που προέρχεται από γεωργικές δραστηριότητες, όπου

εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση των μέσων βαθμίδων με τους παράγοντες:

- «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων» (H (2)= 28,000, p<0,001)
- «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» (H (2)= 14,385, p=0,001<0,05)
- «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» (H (2)= 6,568, p=0,037<0,05).

Πίνακας 40: Αποτελέσματα του ελέγχου Kruskal-Wallis των παραγόντων ως προς το ποσοστό του οικογενειακού εισοδήματος που προέρχεται από γεωργικές δραστηριότητες

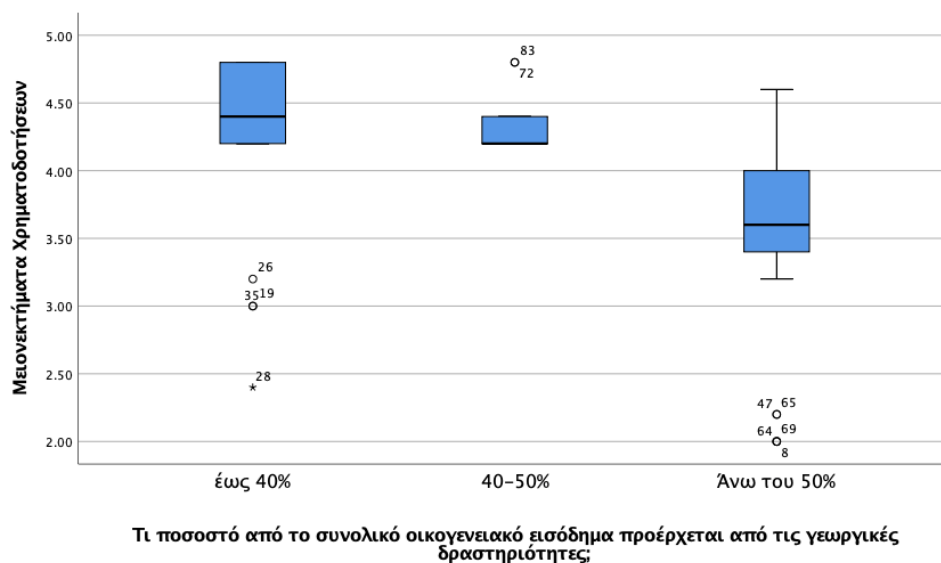
Παράγοντες	H(2)	p-value
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	28,000	<0,001
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	14,385	0,001
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	6,568	0,037

*Ομαδοποίηση κατηγοριών λόγω μικρού πληθυσμού δείγματος:
«έως 20% / 20-40% »

Από τον Πίνακα 41 (Γράφημα 36) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων» η μέση βαθμίδα των ατόμων που το άνω των 50% του οικογενειακού τους εισοδήματος προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες (M.B.= 38,75) είναι στατιστικά μικρότερη από την αντίστοιχη εκείνων που έως το 40% προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες (M.B.= 68,68, adj.p<0,001) και το 40-50% (M.B.= 75,50, adj.p<0,001).

Πίνακας 41: «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος προερχόμενο από γεωργικές δραστηριότητες, Kruskal-Wallis

Παράγοντας	Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος προερχόμενο από γεωργικές δραστηριότητες	N	M.B.	H (2)	p
Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων	έως 40%	19	68,68	17,879	<0,001
	40-50%	10	75,50		
	Άνω του 50%	67	38,75		

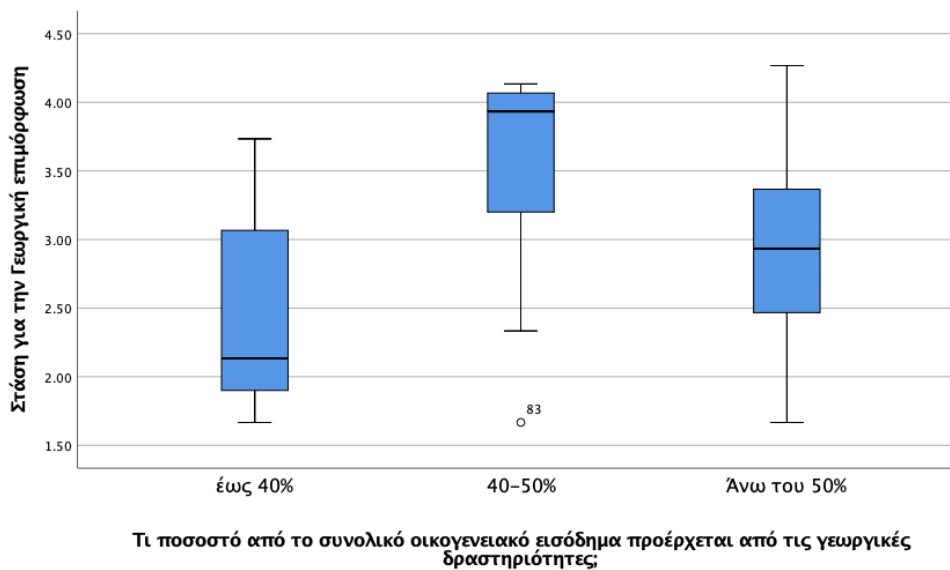

Γράφημα 36: Boxplot «Μειονεκτήματα Χρηματοδοτήσεων»* Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος προερχόμενο από γεωργικές δραστηριότητες

Από τον Πίνακα 42 (Γράφημα 37) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση» η μέση βαθμίδα των ατόμων που έως το 40% του οικογενειακού τους εισοδήματος προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες (M.B.= 31,55) είναι στατιστικά μικρότερη από την αντίστοιχη εκείνων που το άνω των 50% προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες (M.B.= 49,78, adj.p=0,035) και το 40-50% (M.B.= 71,10, adj.p=0,001).

Πίνακας 42: «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος προερχόμενο από γεωργικές δραστηριότητες, Kruskal-Wallis

Παράγοντας	Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος προερχόμενο από γεωργικές δραστηριότητες	N	M.B.	H (2)	p
Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση	έως 40%	19	31,55	14,385	0,001
	40-50%	10	72,1		
	Άνω του 50%	67	49,78		

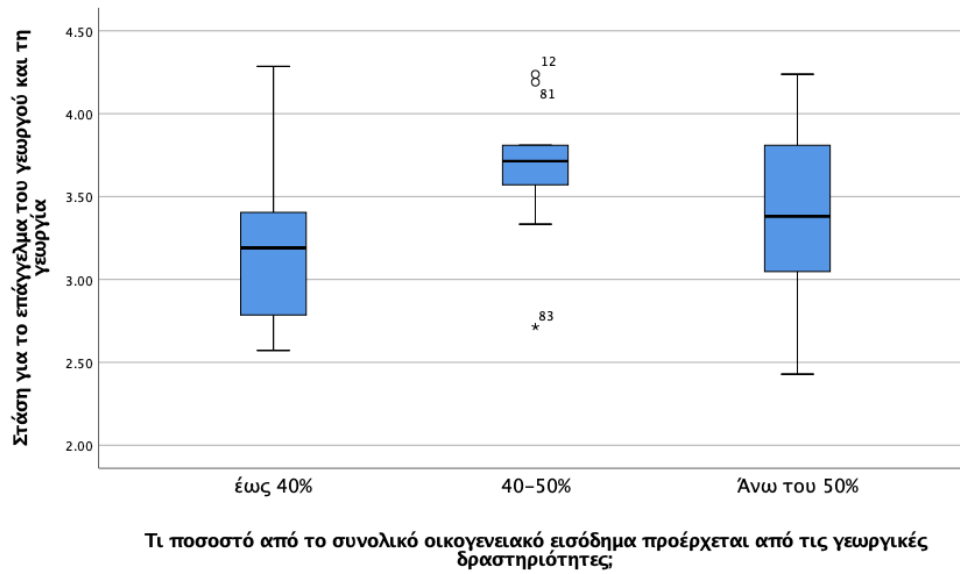
Γράφημα 37: Boxplot «Στάση για την Γεωργική επιμόρφωση»* Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος προερχόμενο από γεωργικές δραστηριότητες

Από τον Πίνακα 43 (Γράφημα 38) προκύπτει ότι στον παράγοντα «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία» η μέση βαθμίδα των ατόμων που έως το 40% του οικογενειακού τους εισοδήματος προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες (M.B.= 37,21) είναι στατιστικά μικρότερη (adj.p=0,034) από την αντίστοιχη εκείνων που το 40-50% του οικογενειακού τους εισοδήματος προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες (M.B.=64,70).

Πίνακας 43: «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος προερχόμενο από γεωργικές δραστηριότητες, Kruskal-Wallis

Παράγοντας	Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος προερχόμενο από γεωργικές δραστηριότητες	N	M.B.	H (2)	p
Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	έως 40%	19	37,21	6,568	0,037
	40-50%	10	64,70		
	Άνω του 50%	67	49,28		

Γράφημα 38: Boxplot «Στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία»* Ποσοστό οικογενειακού εισοδήματος προερχόμενο από γεωργικές δραστηριότητες

6. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Συμπεράσματα

6.1. Συζήτηση

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η μελέτη των απόψεων των αγροτών για τις χρηματοδοτήσεις, την γεωργική επιμόρφωση και για το επάγγελμα τους, καθώς και το πώς επηρεάζονται οι απόψεις από το δημογραφικό και επαγγελματικό προφίλ. Διεξήχθη μία ποσοτική έρευνα, σύγχρονη, πρωτογενής, περιγραφική και συσχέτισης, με χρήση ερωτηματολογίων κλίμακας Likert, αποδεκτής αξιοπιστίας ($\alpha \geq 0,647$). Χρησιμοποιήθηκαν οι στατιστικοί έλεγχοι independent samples t-test, Mann Whitney, ANOVA, Kruskal Wallis και Spearman σε στάθμη σημαντικότητας 5%.

Το δείγμα αποτελούταν από **96 αγρότες** από την περιοχή της Αμαλιάδας του Ν. Ηλείας, στην **πλειοψηφία** τους άντρες, ηλικίας 31-50 ετών, έγγαμοι, με τόπο διαμονής την αγροτική περιοχή. Στις μισές περίπου περιπτώσεις παρατηρήθηκε ότι και ο/η σύζυγος είναι αγρότης. Σχετικά με το επίπεδο εκπαίδευσης, οι περισσότεροι είναι απόφοιτοι λυκείου ή γυμνασίου και γνωρίζουν να χειρίζονται τον ηλεκτρονικό υπολογιστή.

Αναφορικά με τα **χαρακτηριστικά της γεωργικής εκμετάλλευσης**, η πλειοψηφία έχει στη γεωργική τους εκμετάλλευση τη φυτική κατεύθυνση, διαθέτει τα προϊόντα της μέσω χονδρικής πώλησης, με κατά μέσο όρο 78 στρέμματα.

Όσο αναφορά την **απασχόληση των αγροτών και τα οικονομικά τους στοιχεία**, η πλειοψηφία δεν έχει λάβει μέρος σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες, δεν έχει λάβει κάποια χρηματοδότηση, έχει οικογενειακό ετήσιο εισόδημα έως 20.000 ευρώ με πάνω από το 50% του

συνολικού οικογενειακού εισοδήματός να προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες.

Στο **1^ο ερευνητικό ερώτημα** μελετήθηκαν οι απόψεις τους για τα **μειονεκτήματα των χρηματοδοτήσεων** τα οποία **υποστηρίχθηκαν σε υψηλό βαθμό**. Συγκεκριμένα, οι αγρότες συμφώνησαν ότι η καθυστερημένη καταβολή των ενισχύσεων αποτελεί σημαντικό μειονέκτημα των παρεχόμενων χρηματοδοτήσεων, ότι η παροχή χρηματοδοτήσεων συνοδεύεται από μεγάλη γραφειοκρατία, ότι το μεγάλο χρονικό διάστημα δέσμευσης αποτελεί σημαντικό μειονέκτημα των παρεχόμενων χρηματοδοτήσεων και ότι οι ενισχύσεις που παρέχονται δεν είναι ιδιαίτερα υψηλές. Το γεγονός ότι η ενίσχυση των χρηματοδοτήσεων δεν είναι ιδιαίτερα υψηλή ώστε να καλύψει τις ανάγκες εκκίνησης, υποστηρίζεται και από τους νέους αγρότες της E.E. (Ecorys in coop. with LEI & Aequator Groen & Ruimte, 2015).

Στο **2^ο ερευνητικό ερώτημα** μελετήθηκαν οι στάσεις των αγροτών για την **γεωργική επιμόρφωση**, όπου παρατηρήθηκε πως γενικότερα οι αγρότες έως ένα βαθμό αναγνωρίζουν την αξία της επιμόρφωσης, ωστόσο δεν την εφαρμόζουν. Συγκεκριμένα, ανέφεραν ότι έμαθαν το επάγγελμα του γεωργού επειδή βοηθούσαν στην οικογενειακή γεωργική εκμετάλλευση από παιδιά και ότι δεν έχουν χρόνο να παρακολουθήσουν ημερίδες και σεμινάρια που αφορούν τον αγροτικό τομέα. Επιπλέον, εμφανίζουν μια μερικώς αρνητική στάση απέναντι στις επιμορφώσεις αφού χρησιμοποιούν λίγο το διαδίκτυο για ζητήματα επιμόρφωσης και ενημέρωσης πάνω σε γεωργικά θέματα και συνήθως συμμετέχουν σε ημερίδες και σεμινάρια που αφορούν τον αγροτικό τομέα. Παράλληλα διαφώνησαν ότι μια κερδοφόρα επιχείρηση αποκτάται με ενημέρωση από το διαδίκτυο και ότι έμαθαν το επάγγελμα του γεωργού με εκπαίδευση-επιμόρφωση. Στα θετικά της επιμόρφωσης, το γεγονός ότι συμφώνησαν πως για να έχουν μια κερδοφόρα αγροτική επιχείρηση πρέπει γνωρίζουν διαχείριση φυσικών πόρων και

περιβάλλοντος και ότι η γεωργική εκπαίδευση είναι απαραίτητη για την καλύτερη αξιοποίηση της γεωργικής εκμετάλλευσης. Παρόμοια, ο Sharafi και οι συνεργάτες του (2018), τονίζουν την έλλειψη βασικής εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των αγροτών, παρά την αναγνώριση της αδιαμφισβήτητης αξίας τους.

Στο 3^ο ερευνητικό ερώτημα μελετήθηκαν οι **στάσεις τους για το επάγγελμα του γεωργού και την γεωργία**, από όπου αναδείχθηκαν **κυρίως θετικές απόψεις**. Συγκεκριμένα, συμφώνησαν ότι η γεωργία ακριβείας προσφέρει αυξημένη παραγωγή και ποιότητα λόγω της ακριβέστερης αντιμετώπισης των αναγκών των καλλιεργειών, ότι η επιμόρφωση στην γεωργία ακριβείας είναι απαραίτητη για έναν νέο γεωργό και ότι για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να επενδύουν συνεχώς στον εκσυγχρονισμό της εκμετάλλευσής τους. Επίσης ανέφεραν ότι η γεωργία ακριβείας προσφέρει προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων λόγω της ορθολογικής χρήσης του νερού και των λιπασμάτων, δημιουργεί πρόσθετη αξία στα προϊόντα μέσω της εξασφάλισης της ασφάλειας και ιχνηλάτησης των προϊόντων και προσφέρει μειωμένο κόστος παραγωγής που οφείλεται στην ελεγχόμενη και συχνά μειωμένη εφαρμογή εισροών. Ακόμη, δήλωσαν ότι για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να διασφαλίζουν υψηλή ποιότητα στα προϊόντα τους, όπως και ότι η συνεχής εκπαίδευση και κατάρτιση των νέων γεωργών είναι απαραίτητη. Ακόμη, τείνουν να συμφωνήσουν με το ότι η μετάβαση στην επιχειρηματικού τύπου γεωργία είναι απαραίτητη και ότι η γεωργία ακριβείας προσφέρει πιο αποτελεσματική αντιμετώπιση των κινδύνων, χάρη στην έγκαιρη προειδοποίηση των παραγωγών. Ακόμη, μάλλον διαφώνησαν ότι έχουν έλλειψη τεχνογνωσίας, ότι αν δεν υπήρχαν χρηματοδοτήσεις δεν θα ήταν γεωργοί και ότι για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να διαφοροποιούν την παραγωγή τους ή να έχουν εισοδήματα και εκτός γεωργίας (αγροτουρισμός). Ως **μοναδικό**

πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι αγρότες αναφέρθηκε η πρόσβαση σε αγορές για πώληση των προϊόντων, εμπόδιο που επίσης υποστηρίζεται και από τους νέους αγρότες της Ε.Ε. (Ecorys in coop. with LEI & Aequator Groen & Ruimte, 2015).

Στο **4^ο ερευνητικό ερώτημα** μελετήθηκε πως επηρεάζονται οι απόψεις των αγροτών από τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά, τα χαρακτηριστικά γεωργικής εκμετάλλευσης, την επιμόρφωση και την οικονομική τους κατάσταση.

Αναδείχθηκε ότι, αγρότες που είναι 51 ετών και άνω εμφανίζουν μια πιο αρνητική στάση απέναντι στην γεωργική επιμόρφωση. Σύμφωνα με τους Zheng, Wang και Wachenheim (2019), οι αγρότες μεγαλύτερης ηλικίας εμφανίζονται λιγότερο πρόθυμοι στην αύξηση των γνώσεων τους και στην υιοθέτηση νέων τεχνολογιών.

Τις απόψεις των ερωτηθέντων φάνηκε να επηρεάζει και ο τόπος διαμονής. Συγκεκριμένα, αγρότες που ζουν σε ημιαστική περιοχή τόνισαν σε μεγαλύτερο βαθμό τα μειονεκτήματα των χρηματοδοτήσεων.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό που διαμορφώνει τις απόψεις των συμμετεχόντων είναι και η οικογενειακή κατάσταση. Οι ανύπαντροι έχουν θετικότερη στάση για την γεωργική επιμόρφωση σε σχέση με τους παντρεμένους.

Από την ανάλυση αναδείχθηκε, επίσης, ότι οι αγρότες που είναι παντρεμένοι με αγρότη τονίζουν σε μικρότερο βαθμό τα μειονεκτήματα από τις χρηματοδοτήσεις.

Το επίπεδο εκπαίδευσης φάνηκε να επηρεάζει και αυτό τις απόψεις των αγροτών. Πιο συγκεκριμένα, άτομα που έχουν δίπλωμα από ΙΕΚ/Ιδιωτική σχολή τονίζουν σε μεγαλύτερο βαθμό τα μειονεκτήματα των χρηματοδοτήσεων σε σχέση με εκείνους που έχουν τελειώσει το γυμνάσιο,

το λύκειο και το δημοτικό. Παράλληλα, αγρότες που έχουν τελειώσει το δημοτικό ή το γυμνάσιο έχουν περισσότερο αρνητική στάση απέναντι στην γεωργική επιμόρφωση καθώς και για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία, σε σχέση με εκείνους που έχουν δίπλωμα από ΙΕΚ/Ιδιωτική σχολή, πτυχίο από ΤΕΙ-ΑΕΙ και εκείνους που έχουν τελειώσει το λύκειο. Το επίπεδο της μόρφωσης και ο αντίκτυπος που έχει στις στάσεις των αγροτών έχει τονιστεί και στη μελέτη των Maleksaeidi και Keshavarz (2019). Αντίστοιχα, ο Bondori και οι συνεργάτες του (2018), τονίζουν πως η εκπαίδευση και η επιμόρφωση συμβάλλουν στις στάσεις και γνώσεις των αγροτών.

Επιπλέον, αναδείχθηκε ότι, οι αγρότες που δεν χειρίζονται ηλεκτρονικό υπολογιστή είναι λιγότερο πρόθυμοι να πραγματοποιήσουν κάποια γεωργική επιμόρφωση, εμφανίζοντας αρνητικότητα απέναντι στην γεωργική επιμόρφωση, σε σχέση με εκείνους που χειρίζονται Η/Υ, ενώ παράλληλα είναι και πιο αρνητικοί με τις προοπτικές εξέλιξης. Τα αποτελέσματα της μελέτης αυτής έρχονται σε συμφωνία με τα αποτελέσματα της μελέτης των Zheng, Wang και Wachenheim (2019). Σύμφωνα με τους ίδιους συγγραφείς, όταν οι αγρότες αντιλαμβάνονται τις νέες τεχνολογίες ως περίπλοκες και δύσκολες στην κατοχή, η προθυμία τους να αυξήσουν τις γνώσεις τους μειώνεται.

Σχετικά με την **επίδραση των χαρακτηριστικών της γεωργικής εκμετάλλευσης**, αναδείχθηκε ότι, αγρότες με κατεύθυνση εκμετάλλευσης την φυτική έχουν πιο θετικές απόψεις για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία, σε σχέση με τους αγρότες που δηλώνουν κτηνοτροφική. Ακόμη, αγρότες με περισσότερα στρέμματα εκμετάλλευσης έχουν πιο θετική στάση τους απέναντι στην γεωργική επιμόρφωση, στο επάγγελμα του γεωργού και στη γεωργία καθώς και στις χρηματοδοτήσεις. Σύμφωνα με τους Zheng, Wang και Wachenheim (2019), οι αγρότες με μεγαλύτερη καλλιεργούμενη

έκταση εμφανίζουν μεγαλύτερη προθυμία για αύξηση γνώσεων πάνω σε νέες τεχνολογίες.

Οι αγρότες που διαθέτουν τα προϊόντα τους μέσω λιανικής πώλησης θεωρούν πως υπάρχουν σε μεγαλύτερο βαθμό μειονεκτήματα από τις χρηματοδοτήσεις, σε σχέση με εκείνους που τα διαθέτουν μέσω χονδρικής πώλησης. Παρόλα αυτά, άτομα που διαθέτουν τα προϊόντα τους μέσω λιανικής πώλησης εμφανίζονται πιο θετικοί με την ιδέα της γεωργικής επιμόρφωσης και έχουν περισσότερο θετικές απόψεις για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία, σε σχέση με εκείνους που τα διαθέτουν μέσω χονδρικής πώλησης.

Σχετικά με την **επίδραση της απασχόλησης των αγροτών και των οικονομικών τους στοιχείων** στις απόψεις τους για την γεωργία και τις χρηματοδοτήσεις που λαμβάνουν, παρατηρήθηκε ερωτηθέντες που έχουν συμμετάσχει σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες εμφανίζουν πιο θετική στάση απέναντι στην γεωργική επιμόρφωση και στο το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία, σε σχέση με εκείνους που έχουν συμμετάσχει. Ακολούθως, άτομα που έχουν λάβει χρηματοδοτική ενίσχυση είναι πιο θετικοί με το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία, σε σχέση με εκείνους που έχουν λάβει.

Το οικογενειακό εισόδημα είναι ακόμη ένα χαρακτηριστικό που διαμορφώνει τις απόψεις των ερωτηθέντων. Γεωργοί με οικογενειακό εισόδημα κάτω από 10.000 ευρώ εμφανίζονται λιγότερο θετικοί με την γεωργική επιμόρφωση, με το επάγγελμα του γεωργού και με τη γεωργία, σε σχέση με εκείνους που έχουν οικογενειακό εισόδημα πάνω από 10.000 ευρώ.

Τέλος, το ποσοστό του οικογενειακού εισοδήματος που προέρχεται από γεωργικές δραστηριότητες επηρεάζει και αυτό τις απόψεις των συμμετεχόντων. Συγκεκριμένα, οι ερωτηθέντες που πάνω από το 50% του

οικογενειακού τους εισοδήματος προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες βρίσκουν σε μικρότερο βαθμό μειονεκτήματα από τις χρηματοδοτήσεις, σε σχέση με τους υπόλοιπους. Παράλληλα, οι γεωργοί που μόνο έως και το 40% του οικογενειακού τους εισοδήματος προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες είναι λιγότερο θετικοί απέναντι στην γεωργική επιμόρφωση και εμφανίζουν μια πιο αρνητική στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία, σε σχέση με τους υπόλοιπους. Σύμφωνα με τους Zheng, Wang και Wachenheim (2019), όσο μεγαλύτερη είναι η αναλογία του αγροτικού εισοδήματος στο εισόδημα του νοικοκυριού, τόσο πιο σημαντική είναι η εκμετάλλευση για το νοικοκυριό και η προθυμία για αύξηση γνώσεων πάνω σε νέες τεχνολογίες.

6.2. Περιορισμοί

Τα αποτελέσματα της έρευνας έγκειται αρχικά στην μέθοδο της βολικής δειγματοληψίας η οποία επιτρέπει την γενίκευση για πληθυσμό παρόμοιο με αυτό του δείγματος. Συνεπώς, τα αποτελέσματα είναι γενικεύσιμα για αγρότες από την περιοχή της Αμαλιάδας του Ν. Ηλείας, στην **πλειοψηφία** τους άντρες, ηλικίας 31-50 ετών, έγγαμοι, με τόπο διαμονής αγροτική περιοχή, εκπαιδευτικού επιπέδου Γυμνασίου ή Λυκείου, με γνώση Η/Υ. Επίσης τα αποτελέσματα αναφέρονται σε αγρότες με φυτική κατεύθυνση στη γεωργική τους εκμετάλλευση, που διαθέτουν τα προϊόντα τους μέσω χονδρικής πώλησης και καλλιεργούν κατά μέσο όρο 78 στρέμματα. Ακόμη, τα αποτελέσματα προκύπτουν σύμφωνα με την άποψη αγροτών που δεν έχουν λάβει μέρος σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες, δεν έχουν λάβει κάποια χρηματοδότηση, έχουν οικογενειακό ετήσιο εισόδημα έως 20.000 ευρώ με πάνω από το 50% του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος να προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες.

Το μέγεθος του δείγματος αποτελεί επίσης έναν επιπλέον περιορισμό. Σε αρκετές περιπτώσεις τα συγκρινόμενα δείγματα ήταν μικρά με αποτέλεσμα να χρησιμοποιηθούν μη παραμετρικοί έλεγχοι μικρότερης ισχύς. Το γεγονός αυτό πιθανόν να αποκρύπτει και άλλες στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις οι οποίες δεν «πρόλαβαν» να αναδειχτούν.

Σημαντικό περιορισμό αποτελεί η χρήση ενός πρωτότυπου εργαλείου το οποίο αποδείχτηκε αξιόπιστο σε ικανοποιητικό βαθμό σε 2 από τις 3 διαστάσεις του, όχι όμως στον παράγοντα που αναφέρεται στα μειονεκτήματα των χρηματοδοτήσεων. Επιπλέον, το ερωτηματολόγιο δεν έχει πιστοποιηθεί στατιστικά για την εγκυρότητα του.

6.3. Προτάσεις

Προτείνεται μελλοντική Πανελλαδική έρευνα θεωρώντας ως πληθυσμό το σύνολο των αγροτών στην Ελλάδα με στόχο την σύγκριση διαφορετικών Περιφερειών. Επιπλέον, προτείνεται το μέγεθος του δείγματος να υπολογιστεί σύμφωνα με το μέγεθος του πληθυσμού, και να χρησιμοποιηθεί στρωματοποιημένη δειγματοληψία για καλύτερη αντιπροσωπευτικότητα. Τέλος, προτείνεται η προσπάθεια εγκυροποίησης του παρόντος ερωτηματολογίου με χρήση της Παραγοντικής ανάλυσης, σε δείγμα τουλάχιστον 300 ατόμων ή η χρήση άλλου έγκυρου και αξιόπιστου εργαλείου.

6.4. Σύνοψη

Τα μειονεκτήματα των χρηματοδοτήσεων υποστηρίχτηκαν σε υψηλό βαθμό κυρίως λόγω προβλημάτων γραφειοκρατίας και χρόνο καθυστέρησης και χαμηλών οικονομικών ενισχύσεων.

Οι αγρότες αναγνωρίζουν την αξία της επιμόρφωσης, ωστόσο δεν την εφαρμόζουν. Επιπλέον συμφώνησαν ότι είναι απαραίτητο το επάγγελμα τους να εξελιχθεί στο μέλλον και να γίνει επένδυση σε νέες τεχνολογίες. Ως σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι αγρότες αναφέρθηκε η πρόσβαση σε αγορές για πώληση των προϊόντων.

Αγρότες που είναι 51 ετών και άνω και αγρότες που δεν έχουν επαφή με την τεχνολογία μια πιο αρνητική στάση απέναντι στην γεωργική επιμόρφωση ενώ αντίθετα πιο θετικοί ήταν οι νεότεροι και ανύπαντροι γεωργοί και οι γεωργοί ανώτερου μορφωτικού επιπέδου. Αγρότες που ζουν σε ημιαστική περιοχή και αγρότες υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου τόνισαν σε μεγαλύτερο βαθμό τα μειονεκτήματα των χρηματοδοτήσεων ενώ πιο ικανοποιημένες από τις χρηματοδοτήσεις φάνηκαν οι οικογενειακές αγροτικές επιχειρήσεις.

Αγρότες με κατεύθυνση εκμετάλλευσης την φυτική έχουν πιο θετικές απόψεις για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία. Ακόμη, αγρότες με περισσότερα στρέμματα εκμετάλλευσης έχουν πιο θετική στάση τους απέναντι στην γεωργική επιμόρφωση, στο επάγγελμα του γεωργού και στη γεωργία καθώς και στις χρηματοδοτήσεις. Οι αγρότες που διαθέτουν τα προϊόντα τους μέσω λιανικής πώλησης θεωρούν πως υπάρχουν σε μεγαλύτερο βαθμό μειονεκτήματα από τις χρηματοδοτήσεις, ωστόσο εμφανίζονται πιο θετικοί με την ιδέα της γεωργικής επιμόρφωσης και έχουν περισσότερο θετικές απόψεις για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία, σε σχέση με εκείνους που τα διαθέτουν μέσω χονδρικής πώλησης.

Αγρότες που έχουν συμμετάσχει σε προγράμματα επιμόρφωσης/ημερίδες εμφανίζουν πιο θετική στάση απέναντι στην γεωργική επιμόρφωση και στο επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία, σε σχέση με εκείνους που έχουν συμμετάσχει. Άτομα που έχουν λάβει χρηματοδοτική ενίσχυση είναι πιο θετικοί με το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία, σε σχέση με εκείνους

που έχουν λάβει. Γεωργοί με οικογενειακό εισόδημα κάτω από 10.000 ευρώ εμφανίζονται λιγότερο θετικοί με την γεωργική επιμόρφωση, με το επάγγελμα του γεωργού και με τη γεωργία. Οι αγρότες που πάνω από το 50% του οικογενειακού τους εισοδήματος προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες βρίσκουν σε μικρότερο βαθμό μειονεκτήματα από τις χρηματοδοτήσεις, σε σχέση με τους υπόλοιπους. Παράλληλα, οι γεωργοί που μόνο έως και το 40% του οικογενειακού τους εισοδήματος προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες είναι λιγότερο θετικοί απέναντι στην γεωργική επιμόρφωση και εμφανίζουν μια πιο αρνητική στάση για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία, σε σχέση με τους υπόλοιπους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

- Andersson, A., Höjgård, S., & Rabinowicz, E. (2017). Evaluation of results and adaptation of EU Rural Development Programmes. *Land use policy*, 67, 298-314.
- Augustyn, A., & Nemes, G. (2014). Catching up with the West? Europeanisation of rural policies in Hungary and Poland. *Studies in Agricultural Economies*, 116, 114–121
- Angevin, F., Fortino, G., Bockstaller, C., Pelzer, E., & Messéan, A. (2017). Assessing the sustainability of crop production systems: Toward a common framework? *Crop Protection*, 97, 18-27.
- Bakucs, Z., Fertő, I., & Benedek, Z. (2019). Success or waste of taxpayer money? Impact assessment of rural development programs in Hungary. *Sustainability*, 11(7), 2158.
- Baltas, N. C. (1999). The Common Agricultural Policy: Past, Present and Future.
- Bank of Greece (2011). The environmental, economic and social impacts of Climate Change in Greece. June 2011, Athens, ISBN: 978 - 960 - 7032 - 49 - 2 (in Greek), http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/Pkgqg1_Ejherg.pdf
- Belibasaki, S., Sossidou, E., & Gavojdian, D. (2012). Local Breeds: Can they be a Competitive Solution for Regional Development in the World of ‘Globalization’? The Cases of Greek and Romanian Local Breeds. *Scientific Papers Animal Science and Biotechnologies*, 45(2), 278-284.
- Bondori, A., Bagheri, A., Damalas, C. A., & Allahyari, M. S. (2018). Use of personal protective equipment towards pesticide exposure: Farmers' attitudes and determinants of behavior. *Science of the total environment*, 639, 1156-1163
- British Psychological Society. (2014). *BPS Code of Human Research Ethics* (2nd ed.). <https://www.bps.org.uk/news-and-policy/bps-code-human-research-ethics-2nd-edition-2014>.
- Buciega, A. (2012). Capital social y LEADER. Los recursos generados entre 1996 y 2006. *Ager*, 12, 111–144

- Cañete, J. A., Navarro, F., & Cejudo, E. (2018). Territorially unequal rural development: the cases of the LEADER Initiative and the PRODER Programme in Andalusia (Spain). *European Planning Studies*, 26(4), 726-744.
- Castañeda-Vera A. & Garrido, A (2017). Evaluation of risk management tools for stabilizing farm income under CAP 2014-2020. *Economía agraria y recursos naturales*, 17(1), 3-23.
- Creswell, J.W. (2013) *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 4th Edition, SAGE Publications, Inc., London.
- Dargan, L.& Shucksmith, M. (2008). Leader and innovation. *Sociologia Ruralis*, 48(3), 274–291.
- de Olde, E. M., Bokkers, E. A., & de Boer, I. J. (2017). The choice of the sustainability assessment tool matters: differences in thematic scope and assessment results. *Ecological economics*, 136, 77-85.
- Ecorys in coop. with LEI and Aequator Groen & Ruimte, (2015). Needs of young Farmers, Final Report. Available at: http://publications.europa.eu/resource/cellar/fa9c8e5e-eff8-11e5-8529-01aa75ed71a1.0001.01/DOC_1
- European Commission, (2020). Rural development programmes by country. Available at: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/rural-development/country_en. (Accessed: 7/12/2021)
- European Commission, (2017a). White Paper on the Future of Europe, Reflections and scenarios for the EU27 by 2025. Available at: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ba81f70e-2b10-11e7-9412-01aa75ed71a1/language-en> (Accessed: 9/11/2021)
- European Commission, (2017b). Reflection Paper on the Future of EU Finances, 28 June 2017. Available at: https://ec.europa.eu/info/publications/reflection-future-europe_en (Accessed: 9/11/2021)
- European Commission, (2017c). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions The Future of Food and Farming, Brussels, 29.11.2017 COM(2017) 713 final. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017DC0713> (Accessed: 9/11/2021)

- European Commission. (2019). Rural development 2014–2020. Agriculture and rural development, European Commission. Available at: https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_en
- European Network for Rural Development (ENRD). (2015). State of play of total public and EAFRD expenditure per measure in EU-27. Available at: <https://enrd.ec.europa.eu/>
- European Parliament, 2017. How the EU budget is spent: Common Agricultural Policy. Available at: <https://epthinktank.eu/2016/07/20/how-the-eu-budget-is-spent-common-agricultural-policy>
- Esparcia, J., Escribano, J., & Serrano, J. J. (2015). From development to power relations and territorial governance: Increasing the leadership role of LEADER Local Action Groups in Spain. *Journal of Rural Studies*, 42, 29-42.
- Farrell, G., & Thirion, S. (2005). Social capital and rural development: from win-lose to win-win with the LEADER initiative. *Winning and losing: The changing geography of Europe's rural areas*, 281-298.
- Gaviglio, A., Bertocchi, M., & Demartini, E. (2017). A tool for the sustainability assessment of farms: selection, adaptation and use of indicators for an Italian case study. *Resources*, 6(4), 60.
- Georgopoulou, E., Mirasgedis, S., Sarafidis, Y., Vitaliotou, M., Lalas, D. P., Theloudis, I. & Zavras, V. (2017). Climate change impacts and adaptation options for the Greek agriculture in 2021–2050: A monetary assessment. *Climate Risk Management*, 16, 164-182.
- Giannakopoulos, C., Kostopoulou, E., Varotsos, K. V., Tziotziou, K., & Plitharas, A. (2011). An integrated assessment of climate change impacts for Greece in the near future. *Regional Environmental Change*, 11(4), 829-843.
- Haas, J., & Rubio, E. (2017). Research for AGRI Committee—Possible impact of Brexit on the EU budget and, in particular, CAP funding, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels.
- High, C., & Nemes, G. (2007). Social learning in LEADER: Exogenous, endogenous and hybrid evaluation in rural development. *Sociologia Ruralis*, 47(2), 103–119.

- Horlings, L. G., & Marsden, T. K. (2014). Exploring the 'New Rural Paradigm' in Europe: Eco-economic strategies as a counterforce to the global competitiveness agenda. *European Urban and Regional Studies*, 21(1), 4-20.
- Kelly, E., Latruffe, L., Desjeux, Y., Ryan, M., Uthes, S., Diazabakana, A. & Finn, J. (2018). Sustainability indicators for improved assessment of the effects of agricultural policy across the EU: Is FADN the answer? *Ecological indicators*, 89, 903-911.
- Kirchweger, S., Kante Hardt, J., & Leisch, F. (2015). Impacts of the government-supported investments on the economic farm performance in Austria. *Agricultural Economics*, 61(8), 343-355.
- Kitchen, L., & Marsden, T. (2009). Creating sustainable rural development through stimulating the eco-economy: Beyond the eco-economic paradox? *Sociologia Ruralis*, 49(3), 273-294.
- Knickel, K., Redman, M., Darnhofer, I., Ashkenazy, A., Chebach, T. C., Šūmane, S., & Rogge, E. (2018). Between aspirations and reality: Making farming, food systems and rural areas more resilient, sustainable and equitable. *Journal of Rural Studies*, 59, 197-210.
- Lampridi, M. G., Sørensen, C. G., & Bochtis, D. (2019). Agricultural sustainability: A review of concepts and methods. *Sustainability*, 11(18), 5120.
- Loizou, E., Karelakis, C., Galanopoulos, K., & Mattas, K. (2019). The role of agriculture as a development tool for a regional economy. *Agricultural Systems*, 173, 482-490.
- Mack, G., Fintineru, G., & Kohler, A. (2018). Do rural development measures improve vitality of rural areas in Romania? *Agro Life Scientific Journal*, 7(2), 82-98.
- Maleksaeidi, H., & Keshavarz, M. (2019). What influences farmers' intentions to conserve on-farm biodiversity? An application of the theory of planned behavior in fars province, Iran. *Global Ecology and Conservation*, 20, e00698.
- Marsden, T., & Smith, E. (2005). Ecological entrepreneurship: Sustainable development in local communities through quality food production and local branding. *Geoforum*, 36(4), 440-451.
- Martínez, F., Sacristán, H., & Yagüe, J. L. (2015). Are local action groups, under LEADER approach, a good way to support resilience in rural areas? *Ager*, 18, 39-63.

- Matthews, A. (2017). The challenges of the next CAP: doing more with less. *Agriregionieuropa*, 13(50).
- Medonos, T., Ratinger, T., Hruska, M., & Spicka, J. (2012). The assessment of the effects of investment support measures of the Rural Development Programmes: the case of the Czech Republic. *Agris on-line Papers in Economics and Informatics*, 4, 35-48.
- Michalek, J., Ciaian, P., & Kancs, D. A. (2016). Investment crowding out: Firm-level evidence from northern Germany. *Regional Studies*, 50(9), 1579-1594.
- Michalek, J., Ciaian, P., & Pokrivcak, J. (2018). The impact of producer organizations on farm performance: The case study of large farms from Slovakia. *Food Policy*, 75, 80-92.
- Mohl, P., & Hagen, T. (2008). *Does EU cohesion policy promote growth? Evidence from regional data and alternative econometric approaches* (No. 08-086). ZEW Discussion Papers.
- Mylonas, P. (2015). Unlocking the potential of Greek agro-food industry. *National Bank of Greece, Sectorial Report*, 40.
- Nardone, G., Sisto, R., & Lopolito, A. (2010). Social capital in the Leader Initiative: a methodological approach. *Journal of Rural Studies*, 26, 63–72.
- National Bank of Greece, (1998). Fact - Finding Committee of Long- Run Economic Policy. Agricultural Competitiveness and Agricultural Development: Crucial Structural Problems and their Solution. National Bank of Greece, Athens, Greece.
- Navarro, F., Woods, M., & Cejudo, E. (2016). The LEADER initiative has been a victim of its own success. The decline of the bottom-up approach in rural development programmes. The cases of Wales and Andalusia. *Sociologia Ruralis*, 56(2), 270–288.
- Paschalidis, C., Petropoulos, D., Sotiropoulos, S., & Papakonstantinou, L. (2018). The European Union's common agricultural policy and development of agro-food sector in Greece. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Агротомия и животноводство*, 13(4).
- Ploeg, J. D. V. D., Renting, H., & Brunor, G. (2000). Rural development: From practices and policies towards theory. *Sociologia Ruralis*, 40(4), 391–408.

- Potori, N., Janos, S., & Szabolcs, B. (2018). An assessment of the regional impacts of post-2020 CAP budgetary cuts on production structures and agricultural incomes in the EU. *The Common Agricultural Policy of the European Union—the present and the future, EU Member States point of view*, ed. M. Wigier, A. Kowalski, series" *Monographs of Multi-Annual Programme*, (73.1).
- Ramos, E., & Delgado, M. (2003). European rural development. Programmes as a mean of strengthening democracy in rural areas. Walking towards justice: Democratization in rural life. *Research in Rural Sociology and Development*, 9, 135–157.
- Ray, C. (1998). *New places and space for rural development in the European Union: An analysis of the UK LEADER II programme*. Working Paper, 34, 1–51. Newcastle: University of Newcastle.
- Ray, C. (2000). The EU LEADER programme: Rural development laboratory. *Sociologia Ruralis*, 40(2), 163–171
- Rezitis, A. N., Tsiboukas, K., & Tsoukalas, S. (2002). Measuring technical efficiency in the Greek agricultural sector. *Applied economics*, 34(11), 1345-1357.
- Sharafi, K., Pirsahab, M., Maleki, S., Arfaeina, H., Karimyan, K., Moradi, M., & Safari, Y. (2018). Knowledge, attitude and practices of farmers about pesticide use, risks, and wastes; a cross-sectional study (Kermanshah, Iran). *Science of the total environment*, 645, 509-517.
- Shortall, S. (2008). Are rural development programmes socially inclusive? Social inclusion, civic engagement, participation, and social capital: Exploring the differences. *Journal of Rural Studies*, 24, 450–457.
- Tellmann, K. (2012). Measuring social capital accumulation in rural development. *Journal of Rural Studies*, 28(4), 458–446.
- Tzouramani, I., Zelovitis, J., Intxaurrendieta, J. M., & Eguinoa, P. (2019). Sustainability of dairy sheep farming: examples from Greece and Spain. *Options Méditerranéennes. Série A, Séminaires Méditerranéens*, (123), 457-461.
- Tzouramani, I., Mantziaris, S., & Karanikolas, P. (2020). Assessing sustainability performance at the farm level: examples from greek agricultural systems. *Sustainability*, 12(7), 2929.
- Uthes, S., Kelly, E., & König, H. J. (2020). Farm-level indicators for crop and landscape diversity derived from agricultural beneficiaries' data. *Ecological Indicators*, 108, 105725.

- Vardopoulos, I., Falireas, S., Konstantopoulos, I., Kaliora, E., & Theodoropoulou, E. (2018). Sustainability assessment of the agri-environmental practices in Greece. Indicators' comparative study. *International Journal of Agricultural Resources, Governance and Ecology*, 14(4), 368-399.
- Zheng, S., Wang, Z., & Wachenheim, C. J. (2019). Technology adoption among farmers in Jilin Province, China: The case of aerial pesticide application. *China Agricultural Economic Review*.

Ελληνόγλωσσα

- Γαλάνης (2012). Εγκυρότητα και αξιοπιστία των ερωτηματολογίων στις επιδημιολογικές μελέτες. *Εφαρμοσμένη Ιατρική Έρευνα*.
- Λεγκός, Η., Λεβεντάκης, Α., & Τράπεζα Πειραιώς. (2015). Η συμβολή και οι προοπτικές του αγροτροφικού τομέα στην Ελλάδα.
- Πέζαρος, Π. (2011). Η Κοινή Αγροτική πολιτική: Εξέλιξη και προοπτικές. *Τριμηνιαία Πολιτική & Οικονομική Επιθεώρηση" Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, 182-198.
- Ρούσσο, Π. Α., & Τσαούσης, Γ. (2011). *Στατιστική στις Επιστήμες της Συμπεριφοράς με τη Χρήση του SPSS*, 1η Έκδοση. Αθήνα: Τόπος

Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης · Άρθρο 39, Διαθέσιμο στο:

<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/103/%CE%B7%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CE%B7%CE%B3%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%BA%CE%B3%CF%80%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%B7%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B8%CE%B7%CE%BA%CE%B7>

(Πρόσβαση: 10/11/2021)

Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2020. Η ΚΑΠ στο μέλλον (2021 - 2027) Διαθέσιμο στο:

<http://www.agrotikianaptixi.gr/el/content/h-ka%CF%80-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BC%CE%AD%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%BD-2021-2027> (Πρόσβαση: 16/12/2021)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ερωτηματολόγιο

Α. Ατομικά στοιχεία

1. Φύλο

- Άντρας
- Γυναίκα

2. Ηλικία

- 18-30
- 31-40
- 41-50
- >50

3. Τόπος διαμονής

- Ημιαστική
- Αστική
- Αγροτική

4. Οικογενειακή κατάσταση

- Ανύπαντρος/η
- Παντρεμένος/η
- Διαζευγμένος/η
- Χήρος/α

5. Εάν είστε έγγαμος/η, ο/η σύζυγός σας είναι αγρότης;

- Ναι
- Όχι

6. Επίπεδο εκπαίδευσης

- Δημοτικό
- Γυμνάσιο
- Λύκειο
- ΙΕΚ/Ιδιωτική σχολή
- ΤΕΙ-ΑΕΙ
- Μεταπτυχιακό
- Διδακτορικό

7. Χειρίζεστε ηλεκτρονικό υπολογιστή;

- Ναι
- Όχι

B. Χαρακτηριστικά γεωργικής εκμετάλλευσης

8. Τι κατεύθυνση έχει η εκμετάλλευσή σας;

- Φυτική
- Κτηνοτροφική

9. Πόσα στρέμματα έχει η εκμετάλλευσή σας;.....

10. Η διάθεση των προϊόντων σας γίνεται με

- Λιανική πώληση
- Χονδρική πώληση
- Συσκευασμένο προϊόν

Γ. Επιμόρφωση-Οικονομικά στοιχεία

11. Έχετε λάβει μέρος σε προγράμματα επιμόρφωσης/ ημερίδες;

- Όχι
- Ναι

12. Έχετε λάβει κάποια χρηματοδοτική ενίσχυση;

- Όχι
- Ναι

13. Ποιο είναι το οικογενειακό σας εισόδημα;

- Κάτω από 10.000 ευρώ
- 10.000-15.000 ευρώ
- 15.000-20.000 ευρώ
- 20.000-25.000 ευρώ
- Άνω των 25.000 ευρώ

14. Τι ποσοστό από το συνολικό οικογενειακό εισόδημα προέρχεται από τις γεωργικές δραστηριότητες;

- Έως 20%
- 20-40%
- 40-50%
- Άνω του 50%

Δ.Απόψεις για την γεωργία

Σημειώστε τον βαθμό συμφωνίας σας από 1-5 (1=Διαφωνώ απόλυτα, 2=Διαφωνώ, 3=Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 4=Συμφωνώ, 5=Συμφωνώ απόλυτα) στις παρακάτω προτάσεις

Παροχή χρηματοδοτήσεων	1	2	3	4	5
15. Είμαι ικανοποιημένος/η από της χρηματοδοτήσεις που δίνονται στον αγροτικό τομέα					
16. Η παροχή χρηματοδοτήσεων συνοδεύεται από μεγάλη γραφειοκρατία					
17. Η καθυστερημένη καταβολή των ενισχύσεων αποτελεί σημαντικό μειονέκτημα των παρεχόμενων χρηματοδοτήσεων					
18. Το μεγάλο χρονικό διάστημα δέσμευσης αποτελεί σημαντικό μειονέκτημα των παρεχόμενων χρηματοδοτήσεων					
19. Υπάρχει ελλιπής ενημέρωση από τους αρμόδιους φορείς σε ζητήματα χρηματοδοτήσεων					
20. Οι ενισχύσεις που παρέχονται δεν είναι ιδιαίτερα υψηλές					
Γεωργική επιμόρφωση	1	2	3	4	5
21. Η γεωργική εκπαίδευση είναι απαραίτητη για την καλύτερη αξιοποίηση της γεωργικής εκμετάλλευσης					
22. Συμμετέχω σε ημερίδες και σεμινάρια που αφορούν τον αγροτικό τομέα					
23. Οι ημερίδες και τα σεμινάρια που αφορούν τον αγροτικό τομέα δεν μου φαίνονται ιδιαίτερα χρήσιμα					
24. Δεν έχω χρόνο να παρακολουθήσω ημερίδες και τα σεμινάρια που αφορούν τον αγροτικό τομέα					
25. Δεν συμμετέχω σε ημερίδες και επιμορφωτικά σεμινάρια που αφορούν τον αγροτικό τομέα επειδή είναι δύσκολη η πρόσβαση στον χώρο που αυτά πραγματοποιούνται					
26. Χρησιμοποιώ το διαδίκτυο για ζητήματα επιμόρφωσης και ενημέρωσης πάνω σε γεωργικά θέματα					
27. Έμαθα το επάγγελμα του γεωργού επειδή βοηθούσα στην οικογενειακή γεωργική εκμετάλλευση από παιδί					
28. Έμαθα το επάγγελμα του γεωργού με εκπαίδευση-επιμόρφωση					
29. Έμαθα το επάγγελμα του γεωργού μόνος					
30. Για να έχεις μια κερδοφόρα αγροτική επιχείρηση πρέπει να έχεις γνώσεις τεχνολογίας και πληροφορικής					
31. Για να έχεις μια κερδοφόρα αγροτική επιχείρηση πρέπει να έχεις γνώσεις μάρκετινγκ, διοίκησης επιχειρήσεων και επικοινωνίας					
32. Για να έχεις μια κερδοφόρα αγροτική επιχείρηση πρέπει να έχεις γνώσεις διαχείρισης φυσικών πόρων και περιβάλλοντος					
33. Για να έχεις μια κερδοφόρα αγροτική επιχείρηση πρέπει να συμμετέχεις σε συνεταιρισμούς					
34. Για να έχεις μια κερδοφόρα αγροτική επιχείρηση πρέπει να συμμετέχεις σε συνεταιρισμούς					
35. Μια κερδοφόρα επιχείρηση αποκτάται με συμμετοχή σε επιμορφωτικά					

σεμινάρια και ημερίδες					
36. Μια κερδοφόρα επιχείρηση αποκτάται με συμμετοχή σε προγράμματα ανταλλαγής με αγρότες άλλων περιοχών της Ε.Ε (με πρόγραμμα χρηματοδοτούμενο από την Ε.Ε)					
37. Μια κερδοφόρα επιχείρηση αποκτάται με συμμετοχή σε προγράμματα που περιλαμβάνουν επιτόπια πρακτική άσκηση ή επίσκεψη					
38. Μια κερδοφόρα επιχείρηση αποκτάται με ενημέρωση από το διαδίκτυο					
Στάσεις των γεωργών για το επάγγελμα του γεωργού και τη γεωργία	1	2	3	4	5
39. Εάν δεν υπήρχαν οι χρηματοδοτήσεις δεν θα ασχολούσασταν με την γεωργία					
40. Οι χρηματοδοτήσεις συνέβαλαν στην ηλικιακή ανανέωση του γεωργικού πληθυσμού στην περιοχή σας					
41. Το πρόβλημα που αντιμετωπίζω ως γεωργός είναι η δυνατότητα αγοράς ή ενοικίασης γης					
42. Το πρόβλημα που αντιμετωπίζω ως γεωργός είναι η πρόσβαση σε πίστωση					
43. Το πρόβλημα που αντιμετωπίζω ως γεωργός είναι η πρόσβαση σε αγορές για πώληση των προϊόντων					
44. Το πρόβλημα που αντιμετωπίζω ως γεωργός είναι η παρέμβαση των γονέων					
45. Το πρόβλημα που αντιμετωπίζω ως γεωργός είναι η έλλειψη τεχνογνωσίας					
46. Ο λόγος για τον οποίο οι νέοι δεν ενδιαφέρονται να γίνουν γεωργοί είναι το χαμηλό και αβέβαιο εισόδημα					
47. Ο λόγος για τον οποίο οι νέοι δεν ενδιαφέρονται να γίνουν γεωργοί είναι ότι θεωρούν το επάγγελμα του γεωργού υποτιμητικό					
48. Ο λόγος για τον οποίο οι νέοι δεν ενδιαφέρονται να γίνουν γεωργοί είναι οι δύσκολες κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες στην ύπαιθρο (πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη/εκπαίδευση)					
49. Ο λόγος για τον οποίο οι νέοι δεν ενδιαφέρονται να γίνουν γεωργοί είναι ότι δυσκολεύονται να παντρευτούν ως αγρότες					
50. Η γεωργία μπορεί να επιβιώσει μόνο με κρατικές ενισχύσεις					
51. Η γεωργία έχει μέλλον μόνο με μικρό αριθμό γεωργών					
52. Η μετάβαση στην επιχειρηματικού τύπου γεωργία είναι απαραίτητη					
53. Η συνεχής εκπαίδευση και κατάρτιση των νέων γεωργών είναι απαραίτητη					
54. Για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να επενδύουν συνεχώς στον εκσυγχρονισμό της εκμετάλλευσής τους					
55. Για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να διαφοροποιούν την παραγωγή τους					
56. Για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να διασφαλίζουν υψηλή ποιότητα στα προϊόντα τους					
57. Για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να συμμετέχουν σε συνεταιριστικές οργανώσεις/ομάδες παραγωγών					
58. Για την πρόοδο του αγροτικού κλάδου οι γεωργοί πρέπει να έχουν εισοδήματα και εκτός γεωργίας (αγροτουρισμός)					

59. Η επιμόρφωση στην γεωργία ακριβείας είναι απαραίτητη για έναν νέο γεωργό					
60. Η γεωργία ακριβείας προσφέρει αυξημένη παραγωγή και ποιότητα προϊόντος λόγω της ακριβέστερης αντιμετώπισης των αναγκών των καλλιεργειών σε λίπανση, άρδευση και φυτοπροστασία					
61. Η γεωργία ακριβείας προσφέρει μειωμένο κόστος παραγωγής που οφείλεται στην ελεγχόμενη και συχνά μειωμένη εφαρμογή εισροών					
62. Η γεωργία ακριβείας δημιουργεί πρόσθετη αξία στα αγροτικά προϊόντα μέσω της εξασφάλισης της ασφάλειας των τροφίμων και της πλήρους ιχνηλάτησης των προϊόντων σε όλα τα στάδια παραγωγής					
63. Η γεωργία ακριβείας προσφέρει προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων λόγω της ορθολογικής χρήσης του νερού και των λιπασμάτων					
64. Η γεωργία ακριβείας προσφέρει πιο αποτελεσματική αντιμετώπιση των κινδύνων που απειλούν την παραγωγή, χάρη στην έγκαιρη προειδοποίηση των παραγωγών					